

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

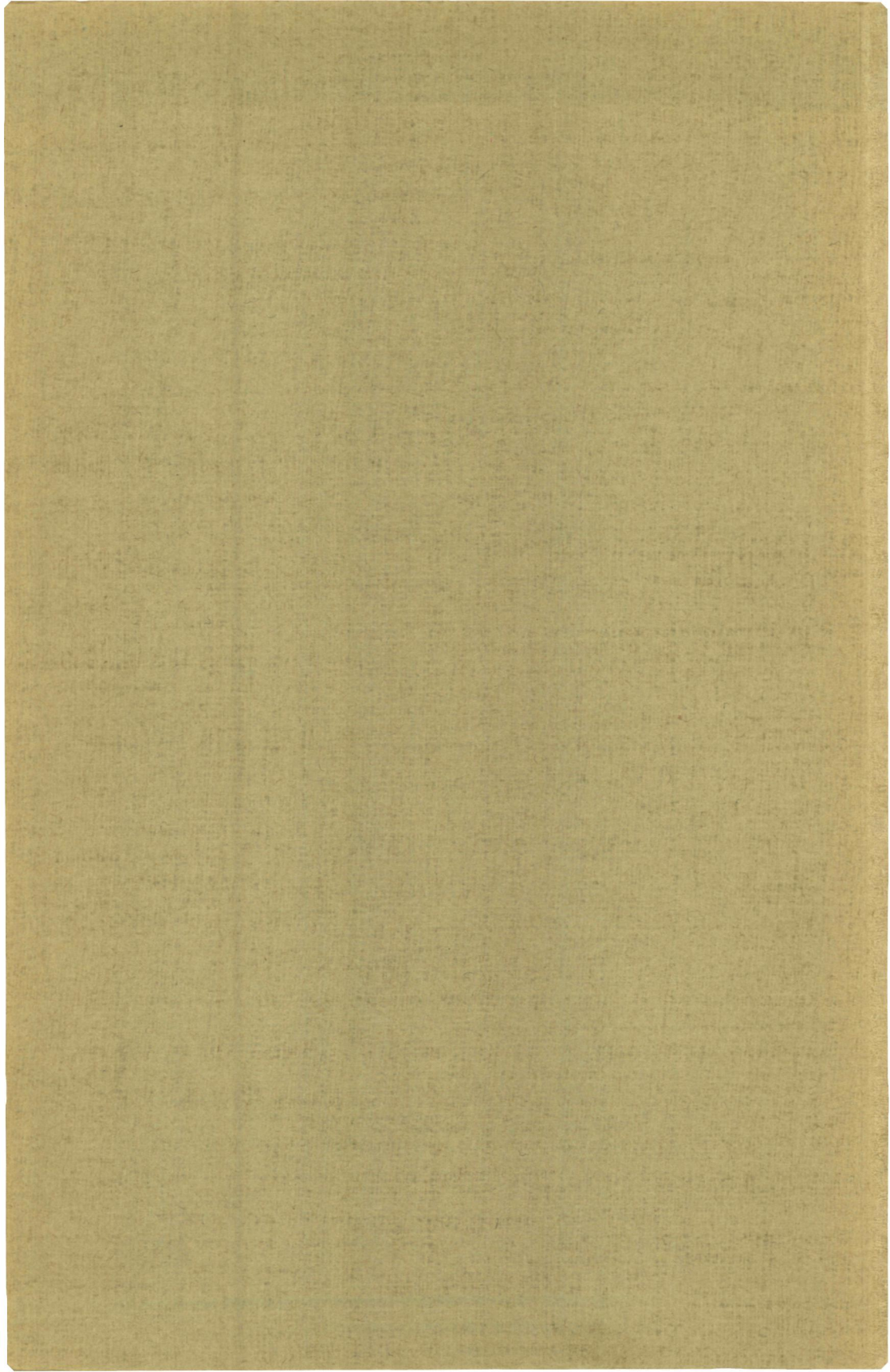
For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/107047>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

DE ONDERWIJZER
EN DE
CULTUUROVERDRACHT

M. ALBINSKI

DE ONDERWIJZER EN DE CULTUUROVERDRACHT

PROMOTOR: PROF. DR. F. J. TH. RUTTEN

DE ONDERWIJZER EN DE CULTUUROVERDRACHT

Academisch Proefschrift

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR
IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
AAN DE R.K. UNIVERSITEIT TE NIJMEGEN,
OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS MR. L. G. A. SCHLICHTING,
HOGLERAAR IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID,
VOLGENS BESLUIT VAN DE SENAAT DER UNIVERSITEIT
IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN
OP VRIJDAG 16 OKTOBER 1959 DES NAMIDDAGS TE VIER UUR
DOOR

Marian Albinski

GEBOREN TE JANISZEW (POLEN).

Te Assen bij

VAN GORCUM & COMP. N.V. - DR. H. J. PRAKKE & H. M. G. PRAKKE

*Deze studie is tot stand gekomen mede dank zij de financiële steun van het
Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.*

INHOUD

INLEIDING	vii
I. BEGRIPSBEPALING EN HYPOTHESEN	1
1. Over het begrip cultuur	1
2. Over het begrip „autoritaire persoonlijkheid”	6
3. De hypothesen	12
II. METHODE	15
1. Het onderzoek	15
2. De steekproeven	16
3. Het interview	18
4. Indicaties voor cultuurwaarden	19
5. De sociografische gegevens	23
6. De F-scale	26
7. De statistische verwerking	28
8. De ontbrekende antwoorden	29
9. Statistische tendensen	29
10. Tabellen	30
III. INTERNATIONALE VERGELIJKING	31
1. Hypothese A	31
2. Vergelijking van de antwoorden per vraag	31
3. De uitkomsten per land	33
4. Conclusie	39
IV. SAMENHANG VAN DE PEDAGOGISCHE OPVATTINGEN MET DE SOCIOGRAFISCHE GEGEVENS	41
1. Hypothese B	41
2. Bespreking van de resultaten	41
3. Conclusie	48
V. AUTORITAIRE PERSOONLIJKHEID EN PEDAGOGISCHE OPVATTINGEN	51
1. Hypothese C	51
2. Resultaten	51
3. Conclusie	52
VI. SOCIOGRAFISCHE GEGEVENS EN AUTORITAIRE PERSOONLIJKHEID	55
1. Hypothese D	55
2. Resultaten	55
3. Conclusie	57

VII. OVERZICHT	59
TABELLEN	65
SUMMARY	105
RÉSUMÉ.	108
RESUMEN	112
ZUSAMMENFASSUNG	115
LIJST VAN AANGEHAALDE WERKEN.	119

INLEIDING

Met deze studie wordt beoogd een bijdrage te leveren tot het vermeerderen der kennis omtrent de factoren die in de opvoeding een rol spelen.

Het onderzoek waarover in dit boek gerapporteerd wordt, vormt een onderdeel van het researchprogramma van de „Organization for Comparative Social Research” te Oslo¹. Het handelt over de relaties

¹ De genoemde organisatie heeft in zeven landen van West-Europa parallelseries van groepsexperimenten en „sample surveys” uitgevoerd. De leiding berustte bij de volgende personen:

<i>Land</i>	<i>Groepsexperimenten</i>	<i>Sample surveys</i>
België	Prof. J. Nuttin, Laboratoire de Psychologie Expérimentale, Université de Louvain.	Dr. Claire Le Plae, Institut de Recherches Economiques et Sociales, Université de Louvain.
Duitse Bondsrepubliek	Dr. Diedrich Osmer, Institut für Sozialforschung, Johann Wolfgang Goethe Universität, Frankfurt a.M.	Dr. Ulrich Jetter, Institut für Demoskopie, Allensbach.
Engeland	Dr. Cecily de Monchaux, University College, London.	Dr. Hilde T. Himmelweit, London School of Economics and Political Science.
Frankrijk	Paul Maucorps, Centre d'Etudes Sociologiques, Paris.	Paul Maucorps en Marcel Büchler, Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques, Paris.

tussen de pedagogische opvattingen van onderwijzers, hun sociale omgeving en één psychologische variabele – een index van „autoritair karakter”.

In dit boek wordt getracht met feiten aan te tonen dat er verbanden bestaan tussen cultuur, persoonlijkheid en sociale omgeving. Deze poging kan als hypothesetoetsing gezien worden. De bespreking van de concrete inhoud der genoemde verbanden moet worden beschouwd als hypothesevorming.

Pedagogische waardeoordelen worden hier niet uitgesproken. Het is evenmin de bedoeling tot praktische conclusies te komen. De pedagogische waardering van het materiaal wordt aan anderen overgelaten.

In het eerste hoofdstuk worden, op grond van een beperkte literatuurstudie, de belangrijkste begrippen van deze studie toegelicht en de hypothesen gesteld. Het tweede hoofdstuk beschrijft de gevolgde methode. De hoofdstukken III, IV, V en VI bevatten een beschrijving van de resultaten van het onderzoek. De hoofdstukken III en VI handelen over de onderwijzers in zeven West-Europese landen en de hoofdstukken IV en V alleen over Nederlandse onderwijzers. Hoofdstuk VII vermeldt de conclusies.

Nederland	Prof. H. C. J. Duijker, Psychologisch Laboratorium, Universiteit van Amsterdam.	Prof. A. Oldendorff, Sociologisch Research Centrum, Universiteit van Nijmegen.
Noorwegen	Dr. Ragnar Rommetveit, Institutt for Samfunnsforskning, Oslo.	Dr. Vilhelm Aubert, Institutt for Samfunnsforskning, Oslo.
Zweden	Joachim Israel, Universiteit van Stockholm.	Dr. Edmund Dahlström en Eskil Björklund, Universiteit van Stockholm.

De centrale leiding berustte bij Erik Rinde, Institutt for Samfunnsforskning, Oslo; Prof. H. C. J. Duijker, Universiteit van Amsterdam; Dr. Stein Rokkan, Institutt for Samfunnsforskning, Oslo.

BEGRIPSBEPALING EN HYPOTHESEN

1. OVER HET BEGRIP CULTUUR

Oorspronkelijk betekende het woord „cultuur” (*cultura*) het bouwen van een braakliggend stuk veld. Deze betekenis leeft nog voort bijvoorbeeld in het Engelse woord „agriculture”. Spoedig kreeg het woord echter een veel ruimere zin. Cicero spreekt reeds over de „*cultura animi*”, d.w.z. over de „cultuur van de geest”, waaronder hij de beheersing van de ruwe driften en van de bandeloze spontaneïteit verstaat.

Wanneer men tegenwoordig over cultuur spreekt, dan kent men gewoonlijk aan dit woord een ruimere betekenis toe dan de oorspronkelijke. Er is echter geen sprake van een overeenstemming ten aanzien van de betekenis, die men aan dit woord geeft. De betekenissen die het woord „cultuur” in onze tijd heeft, zou men kunnen indelen in drie ruime categorieën: (1) de betekenissen, die op de beschavingshoogte wijzen, (2) de betekenissen, waarin het intellectuele en het esthetische beklemtoond worden en (3) de betekenissen, waarin het ethische element de grootste nadruk krijgt.

De schrijvers, die over cultuur in de zin van beschavingshoogte of beschavingsniveau spreken, laten vaak na het criterium te noemen op grond waarvan de beschavingshoogte bepaald wordt. De termen „beschavingshoogte” of „beschavingsniveau” zijn misleidend, in zover daarbij een continuüm of een hiërarchie van culturen verondersteld wordt. Deze termen impliceren de XIXde-eeuwse opvatting, volgens welke alle samenlevingen dezelfde „Kulturstufen” doorlopen, d.w.z. zich langs dezelfde lijn en in dezelfde richting ontwikkelen.¹ In veel gevallen wordt de beheersing van de materiële

¹ 'n Duidelijke neerslag van deze opvatting vindt men b.v. bij ENGELS (1919).

natuur, m.a.w. de technische vooruitgang, impliciet als criterium gehanteerd. Hierdoor kent men aan het materiële de belangrijkste plaats toe en het geestelijke wordt naar het tweede plan geschoven. Dit cultuurbegrip heeft eigenlijk betrekking op de civilisatie in de zin van Alfred WEBER (1931), die op de „intellektuelle Beherrschungstendenz der Natur und dem Dasein gegenüber” berust.

Het is mogelijk, verschillende culturen volgens een welomschreven criterium in een rangorde te plaatsen. Kiest men echter een ander criterium, dan zullen de culturen ook een andere rangorde te zien geven. Rangschikking van culturen in hogere en lagere, zonder het explicietstellen van het beoordelingscriterium, of ook het spreken over „Kulturstufen” zonder meer, houdt het gevaar in, dat men de eigen cultuur als de hoogste „Stufe” zal zien en de andere culturen zal beoordelen naar hun gelijkenis met de cultuur van de beoordelaar. Dit ethnocentrische cultuurbegrip is een uitstekend middel om conflicten te veroorzaken, maar het is een slecht wetenschappelijk instrument. Het sociologische cultuurbegrip moet gezuiverd worden van dit ethnocentrische element. Het verdient aanbeveling, niet over hogere en lagere beschavingsniveaus, over „de” cultuur of „de” beschaving te spreken, maar over verschillende culturen.

Tot de tweede categorie hebben wij de definities van cultuur gerekend, waarin het intellectuele en het esthetische sterk beklemtoond worden. Voor de schrijvers, die aan dit woord deze betekenis geven, valt de cultuur ongeveer samen met de wetenschap, de techniek en de kunst. Volgens deze begrippen zou men de cultuur op de eerste plaats kunnen vinden in bibliotheken, musea, concertzalen, e.d. Dit cultuurbegrip is onvolledig. Het heeft meer te maken met de producten van een cultuur, dan met de cultuur zelf.

De derde categorie legt ten slotte de grootste nadruk op het ethisch-normatieve element. Hier is cultuur op de eerste plaats een systeem van waarden. Zij heeft een normatief karakter.

In deze studie wordt cultuur opgevat als expressie van levenshouding en wereldbeschouwing in gedragwijze, leefwijze, denkwijze, omgang, recreatie, sociale instellingen, enz. Het normatieve karakter ervan komt tot uitdrukking in het naar-een-ideaal-mensbeeld-toeleven.

De meest bruikbare omschrijving van cultuur is waarschijnlijk die van KROEBER en KLUCKHOHN (1952):

„Culture consists of patterns, explicit and implicit, of and for behavior acquired and transmitted by symbols, constituting the distinctive achievement of human groups, including their embodiment in artifacts; the essential core of culture consists of traditional (i.e. historically derived and selected) ideas and especially their attached values; culture systems may, on the one hand, be considered as products of action, on the other as conditioning elements of further action.”

Dit cultuurbegrip wordt gebruikt in deze studie. Speciale nadruk zal liggen op het waardensysteem dat door de leden van de samenleving erkend wordt.

Elke cultuur is aan veranderingen onderhevig. Toch zijn in het sociale leven ook krachten werkzaam, die voor de continuïteit van de cultuur zorgen. „Van zijn geboorte af”, zegt LYSEN (1947, p. 217), „wordt de ontwikkeling van de menselijke geest onophoudelijk beïnvloed en bevorderd door wat in de loop van duizenden jaren gemeengoed geworden is van zijn sociale omgeving: taal, godsdienst, zeden en gebruiken, rechtsinstellingen, kunstvormen en wetenschappelijke denkbeelden, economische en technische werkwijze, enz. Door opvoeding, onderwijs en maatschappelijk verkeer maakt iedere generatie zich opnieuw die cultuurwaarden geheel of grotendeels eigen, waardoor deze geheel of ten dele behouden blijven”.

OGBURN en NIMKOFF (1953, p. 245) zijn van mening, dat de beste manier om te achterhalen welke richting het streven van een samenleving uitgaat, bestaat in een bestudering van het onderwijs. De samenleving zal altijd trachten de jeugd die normen bij te brengen, welke zij op een gegeven ogenblik belangrijk vindt.

Het zijn voornamelijk de opvoeders, die voor de continuïteit der cultuur zorgen.

Elke cultuur is een keuze. BENEDICT (1949, p. 21) vergelijkt de cultuur met de spraak. Het aantal klanken, dat door onze stembanden en door onze mond- en neusholte voortgebracht kan worden, is onnoemelijk. Elke taal betekent een keuze uit de vele en velerlei mogelijkheden. Zo is het ook met elke cultuur gesteld. De mens heeft onnoemelijk veel mogelijkheden. Een cultuur moet een keuze doen

uit deze mogelijkheden en ze in een waardensysteem incorporeren.

Een cultuur is niet een zodanig homogeen geheel, dat de mensen die onder haar invloed leven en opgroeien, volkomen gelijk worden. Elke cultuur heeft bepaalde gemeenschappelijke waarden, maar laat ook bepaalde differentiaties toe en vereist deze zelfs.¹ Elke substructuur van een samenleving legt een speciale nadruk op bepaalde cultuurwaarden. In meer complexe culturen zijn de cultuurinvloeden waaraan de mens onderworpen is, heterogeen en vaak tegenstrijdig. Dit geldt niet alleen voor de normatieve, de ethische sfeer, maar ook voor de cognitieve sfeer. Opvattingen – zoals bijgeloof, vooroordelen, stereotypen – die geenszins aan de realiteit beantwoorden, hangen samen met de functioneel-selectieve aard van de menselijke perceptie. Wij nemen niet alles waar, wat waarneembaar is, maar slechts datgene waarop wij bewust of onbewust gericht zijn, d.w.z. wat voor ons van belang schijnt te zijn.²

Elke cultuur betekent dus een keuze uit de menselijke mogelijkheden. Ook groepen en individuele mensen doen een keuze uit de waarden, die de cultuur hen biedt. De individuele keuze is, wat haar draagkracht betreft, niet uitsluitend individueel. De keuze, die een persoon maakt, heeft gevolgen voor zijn omgeving. Dit geldt voor iedereen, voor de opvoeders in het bijzonder.

Onze maatschappij heeft een gecompliceerd opvoedingssysteem. De meeste mensen komen met verschillende opvoeders in aanraking, voordat zij verondersteld worden volwaardig lid van de samenleving te zijn. De belangrijkste opvoeders in onze samenleving zijn de ouders en de onderwijzers.

Deze studie beperkt zich tot de onderwijzers. Ook zij staan voor een keuze uit de cultuurwaarden, die zij aan hun leerlingen zullen doorgeven. Bij die keuze zijn zij niet geheel vrij. In zekere mate zijn zij gebonden aan voorschriften, afkomstig van hun formele opdrachtgevers. De LAGER ONDERWIJSWET 1920 noemt in art. 2 de vakken op, die op de Lagere Scholen onderwezen moeten en mogen worden. Dit voorschrift heeft betrekking op vaardigheden en op het bijbrengen van kennis.

¹ Zie OGBURN en NIMKOFF (1953, p. 138 e.v.)

² Zie KRECH en CRUTCHFIELD (1948, p. 87).

Een ander karakter heeft art. 10 van dezelfde wet :

„1. Op voordracht van burgemeester en wethouders of van de inspecteur kunnen Gedeputeerde Staten verklaren, dat de onderwijzer, die bij het geven van onderwijs leringen verspreidt, strijdig met de goede zeden of aansporende tot ongehoorzaamheid aan de wetten des lands, zijn bevoegdheid tot het geven van onderwijs verloren heeft.

2. Deze bepaling is ook van toepassing op de onderwijzer, die zich aan een ergerlijk levensgedrag schuldig maakt.”

Dit artikel heeft betrekking op morele waarden. In art. 10 erkent de wetgever, dat de onderwijzer invloed heeft op de morele houding van de leerlingen. De wet zegt echter niet, wat „goede zeden” zijn en wat onder „engerlijk levensgedrag” verstaan wordt.

Op verschillende scholen – vooral confessionele – geeft men de onderwijzers instructies met betrekking tot het vormen van de levenshouding van de leerlingen. Al heeft men oog voor de persoonlijkheidsvorming, toch is het bewuste streven van de onderwijsinstanties meer gericht op het aankweken van vaardigheden en op het bijbrengen van kennis, dan op de houding van de leerling ten opzichte van zichzelf en ten opzichte van de wereld buiten hem. In deze sfeer worden de onderwijzers in een ruime mate vrij gelaten.

T.a.v. de basis, waarop de leerling zijn levenshouding zal vestigen, zijn verschillende standpunten mogelijk. Die houding kan worden gefundeerd op een godsdienstige overtuiging, op respect voor de medemens, op het streven naar eigen geluk, naar succes, naar een rationele houding, of op combinaties van deze en andere waarden.

Op de tweede plaats noemen wij als „vrije” waarden, de wijze van sociale aanpassing of de wijze waarop iemand zijn houding tegenover andere mensen en groepen bepaalt. Men kan zichzelf zien als een gelijkwaardig lid van de samenleving, zich naar de samenleving schikken, maar ook eisen aan haar stellen; men kan zich volledig onderwerpen aan de samenleving, ook kan men trachten, de samenleving of individuele personen aan zichzelf ondergeschikt te maken; men kan zich opsluiten in een eng nationalisme, maar men kan ook internationaal denken.

Met betrekking tot de hierboven genoemde waarden krijgt de onderwijzer veelal weinig of geen instructies. De keuze van de cultuur-

waarden uit de normatieve sfeer, d.w.z. het vormen van een *opvoedingsideaal*, wordt in een ruimte mate aan de onderwijzer zelf overgelaten.

2. OVER HET BEGRIP „AUTORITAIRE PERSOONLIJKHEID”

Het begrip „autoritaire persoonlijkheid” werd ontleend aan een onderzoek van ADORNO, FRENKEL-BRUNSWIK, LEVINSON en SANFORD (1950). Wij zullen hier volstaan met een zeer korte samenvatting van het boek, waarin de resultaten van het onderzoek gerapporteerd zijn.

In 1944 heeft het American Jewish Committee aan Adorno en zijn team de opdracht gegeven een onderzoek in te stellen naar de factoren die het antisemitisme in de hand werkten. De onderzoekers zijn begonnen met het opstellen van de AS-scale (Antisemitism scale) om over een hulpmiddel te beschikken, waarmee zij het te onderzoeken gedeelte der bevolking de extreme antisemieten en degenen die duidelijk niet antisemitisch waren, zouden kunnen onderscheiden.

De AS-scale bestond uit 78 uitspraken, die op anti-semitische instelling wezen. Aan de respondenten werd gevraagd aan te geven in hoeverre zij het met de uitspraken eens waren. Hun antwoorden werden omgewerkt tot een schaalpositie met behulp van de methode van Likert. Hieronder volgen enkele voorbeelden van uitspraken, waaruit de AS-scale bestond:

- De werkgevers zouden erop moeten toezien, dat zij naar verhouding niet te veel joden in dienst nemen.
- Er zouden heel wat minder jodenvervolgingen zijn, als de joden zelf eerlijk gingen proberen hun fouten te verbeteren.
- Als joden in een nette buurt worden toegelaten, dan zullen ze geleidelijk aan een typisch joods karakter daaraan geven.
- Hoe veramerikaanst een jood ook is, er blijft in hem altijd iets vreemds, iets typisch joods.
- Er zijn te veel joden in de verschillende regeringsinstanties en bureaus in Washington, en zij hebben te veel invloed op de politiek van ons land.

Bij de uitvoering van het onderzoek bleek, dat het antisemitisme eigenlijk geen zelfstandig verschijnsel was, maar dat het een onderdeel vormde van een ruimer geheel. De antisemieten keerden zich over het algemeen niet alleen tegen de joden maar ook tegen de negers, de immigranten, e.a. De onderzoekers vonden hierin een

aanleiding, voortaan niet meer van antisemitisme, maar van ethnocentrisme te spreken.

Uitgaande van dit inzicht zijn zij met de E-scale (Ethnocentrism scale) gaan werken.

Enkele voorbeelden van uitspraken, waaruit de E-scale bestond:

- De negers zouden zelf het merendeel van hun sociale problemen kunnen oplossen, als ze meer gevoel voor verantwoordelijkheid hadden en als ze niet zo lui en onwetend waren.
- Er zullen altijd superieure en inferieure volkeren bestaan en het is in het belang van allen dat de superieure volkeren de wereldpolitiek in handen houden.
- Handenarbeid en ondergeschikte werkzaamheden passen beter bij de mentaliteit en het talent van de negers, dan meer geschoold of verantwoordelijk werk.
- Het is gebleken dat de Duitsers en de Japanners een oorlogszuchtig en naar macht strevend ras zijn; de enige manier om de vrede voor de toekomst te garanderen, is het grootste deel van hen uit te roeien en de overigen onder strenge controle te houden.

Bij verder onderzoek bleek ook het ethnocentrisme deel uit te maken van een ruimer geheel. Het ging steeds gepaard met bepaalde opvattingen over de structuur van de maatschappij, over de werking van de staat, over economische verhoudingen, e.d. De onderzoekers meenden – overeenkomstig één van hun hoofdhypothesen – deze opvattingen als een politiek-economisch conservatisme te mogen interpreteren. In het onderzoek werd daarom ook de PEC-scale (Political-Economic Conservatism scale) gebruikt.

Enkele voorbeelden van uitspraken, waaruit de PEC-scale bestond:

- Een kind moet vroeg de waarde van een dollar leren en het belang van ambitie, doelmatigheid en volharding.
- Een zakenman, een fabrikant, een op de praktijk gericht mens zijn voor de maatschappij van veel meer waarde dan een intellectueel, een kunstenaar, een theoreticus.
- Karakter, eerlijkheid en talent winnen het altijd; de meeste mensen krijgen wat ze verdienen.
- Mensen als Henry Ford of J. P. Morgan, die alle concurrentie op hun weg naar het succes overwonnen hebben, zijn de moeite waard om voor de jeugd als voorbeeld gesteld te worden ter bewondering en ter navolging.
- Over het algemeen is volledige sociale zekerheid nadelig; de meeste mensen zouden niet werken, als ze niet de kost moesten verdienen.
- Over het algemeen kan men het beste de medemens helpen door tijd of geld te geven voor een liefdadig doel.

Op grond van de boven vermelde fasen van het onderzoek ontstond de overtuiging, dat de onderzochte verschijnselen zich lieten samenvatten als *vatbaarheid voor fascistische ideologieën, voortspruitend uit een autoritaire persoonlijkheidsstructuur*. De definitieve schaal heette dan ook de F-scale (Fascism scale) en het verslag van het onderzoek werd getiteld: The Authoritarian Personality.

Enkele voorbeelden van uitspraken, waaruit de F-scale bestond:

- Gehoorzaamheid en respect voor het gezag zijn de belangrijkste deugden, die een kind moet leren beoefenen.
- Ons land heeft meer behoefte aan enkele moedige, ijverige en toegewijde leiders, in wie de mensen kunnen vertrouwen, dan aan wetten en politieke programma's.
- Men kan de mensen in twee duidelijke categorieën verdelen: de zwakken en de sterken.
- Aantasting van de eer zou altijd gestraft moeten worden.

De laatste fase van het onderzoek bestond uit het valideren van de F-scale op verschillende populaties (ruim twee duizend personen). Dit gebeurde met behulp van zeer uitvoerige interviews en een aantal psychologische tests. De belangrijkste tests waren: Rorschach, TAT en onvolledige zinnen. De validatie is goed gelukt. Hoge cijfers op de F-scale gingen gepaard met een andere persoonlijkheidsstructuur dan lage cijfers. Vooral bij de hoge cijfers was de consistentie zo groot, dat de onderzoekers van een speciaal persoonlijkheidstype – de „autoritaire persoonlijkheid” konden spreken.

Wat onder de „autoritaire persoonlijkheid” in de zin van de F-scale verstaan wordt, vat MISPELBLOM BEYER (1957, p. 384) als volgt samen:

„Een beperkt, zwak en onontwikkeld ik, waardoor geen controle en integratie, maar verdringing van een gedeelte der persoonlijkheid (de mede daardoor ik-vreemde en dreigende id-impulsen) met behulp van een ander (het super-ego) en uiterlijke autoriteit, waardoor liefde en verzorging van deze zijde, althans voorwaardelijk, worden verkregen en angst voor haar wordt tegengegaan, terwijl bovendien door participatie een gevoel van grootheid en macht verkregen kan worden. De verhouding tot het externe, normen opleggende geweten, is er één van volkomen afhankelijkheid. Verdringing van seksualiteit, passiviteit, angst en agressiviteit leidt tot projectie (in het bijzonder op zwakkere out-groups) en overcompensatie (b.v. pseudo-mannelijkheid) van sterke onbewuste impulsen. Gebrek aan zekerheid en behoefte aan uiterlijk houvast komen tot uiting in conformisme, waardoor ook de – onmogelijke – affectieve individuele relatie wordt vervangen. Soepele aanpassing ontbreekt, starre afweer beheerst het beeld.”

Meer verhelderend dan deze psychoanalytische omschrijving is het consistente gedragspatroon (Adorno en zijn medewerkers gebruiken hier het woord „syndroom”), dat de volgende trekken vertoont:

het zichzelf willen voordoen als zeer flink en belangrijk; bewondering voor gezag en gezagsdragers en een overdreven tendens zich aan het gezag te onderwerpen; het zien van elke sociale structuur als een zuiver hiërarchische structuur; het beschouwen van alle sociale processen als strijd om macht; het beoordelen van mensen in zwart-wit categorieën, dus goed of slecht, sterk of zwak; het zich conformeren aan conventies, het zich onderwerpen aan de collectiviteit, het verheerlijken van de in-group en het verwerpen van de out-groups; vaak een fatalistische levensbeschouwing.

Adorno c.s. hebben enkele min of meer gelijkwaardige vormen van de F-scale geconstrueerd. De langste ervan bestaat uit ongeveer 80, de kortste uit 35 uitspraken.

ALEXANDER (1953, p. 165–168) wijst op een fout in het werk van Adorno c.s.: de onderzoekers hebben autoritarisme vereenzelvigd met „fascistische” neigingen en pseudo-conservatisme, waardoor het autoritarisme van „links” aan hun aandacht ontsnapt is.¹ Het gevolg hiervan is, dat de hoge scores op de F-scale alleen een deel van de autoritaire mensen kunnen aanwijzen, met name de rechts-autoritaireren, en dat het „lage” gedeelte van de schaal onduidelijk en verward is, aangezien het de niet-autoritaireren en de links-autoritaireren bevat.

Aansluitend bij deze kritiek van Alexander kan men zeggen, dat deze fout waarschijnlijk te wijten is aan het uitstapje op het gebied van „Political-Economic Conservatism”, waarover boven sprake was. Deze minder gelukkige interpretatie heeft haar stempel op de F-scale gedrukt.

¹ Dezelfde fout wordt ook genoemd door MISPELBIOM BEYER (1957, p. 373). De kritiek van deze schrijver moet men kritisch lezen, omdat zij naast treffende opmerkingen ook punten bevat, die op misvattingen berusten. Zo keert hij zich op p. 389 tegen de „twee-deling autoritair – niet-autoritair”, terwijl de F-scale als een continuüm gezien moet worden. Op p. 378 tracht hij aan te tonen, dat Adorno c.s. tot verkeerde conclusies zijn gekomen en dat zij de zaak te simplistisch voorstellen; de redenering waarmee dit aangetoond moest worden, berust op een misvatting van de betekenis van een statistische tendens.

MISPELBLOM BEYER (1957, p. 384–385) maakt bezwaar tegen de woorden „autoritair” en „anti-democratisch”. Hij zou liever over „tough-mindedness” willen spreken. Het is waar, dat de genoemde termen gemakkelijk een affect-geladen karakter kunnen krijgen en dan zijn zij voor wetenschappelijk gebruik minder geschikt. Aan de andere kant is de term „tough-mindedness” niet ruim genoeg.

Sommige auteurs hebben de hypothese geponeerd, dat de F-scale misschien niet alleen het autoritarisme, maar mede de „acquiescence” meet, m.a.w. dat de mensen met hoge schaalposities niet altijd autoritair behoeven te zijn; er kunnen ook „ja-knikkers” bij zijn. CHRISTIE, HAVEL en SEIDENBERG (1958) hebben dit probleem aan een onderzoek onderworpen. Zij hebben de F-scale omgekeerd en, na een grondig vooronderzoek, samen met de originele F-scale en een groot aantal niet-relevante uitspraken, die hun bedoeling moesten camoufleren, hebben zij deze in 8 steekproeven voorgelegd. Hun conclusie was, dat de dimensie „acquiescence-negativism” geen belangrijke rol in de F-scale speelde.

TITUS en HOLLANDER (1957) hebben 64 onderzoeken bestudeerd, waarin de F-scale gebruikt werd. Zij komen tot de conclusie, dat er nog geen afgeronde theoretische verantwoording van de F-scale bestaat. Er zijn nog veel punten, die om een oplossing vragen. Dit betekent, dat de F-scale scores voorlopig nog een enigszins vage betekenis hebben en dat verder onderzoek nodig is.

De methode van schaalconstructie verdient nog enige bespreking.

COOMBS (1951, p. 482) omschrijft het meten als „the process of mapping the object system into an abstract system”. Dit abstracte systeem is in dit geval een kwantitatief continuüm. CHORUS (1953, p. 419) zegt in dit verband: „Een gezindheid is een gecompliceerd kwalitatief gegeven, dat niet opgaat in een louter kwantitatief intensiteitscontinuüm.” Dit is waar en men mag ook niet menen dat de F-scale alles zegt over de autoritaire instelling van de respondent. Zij vormt slechts een indicatie van een realiteit, die complexer en rijker is, dan wat in een schaal gevangen kan worden.

Wanneer de realiteit, waarvan onze schaal slechts een indicatie is, zo complex en zo rijk is, rijst de vraag, of dezelfde schaalpositie dezelfde betekenis heeft met betrekking tot verschillende responden-

ten, met andere woorden of de schaal ééndimensionaal is. MISPEL-BLOM BEYER (1957, p. 389) verzet zich tegen de mening van Adorno: „highness is essentially one syndrome, distinguishable from a variety of low syndromes”. De methode van schaalconstructie van Likert geeft reden tot de veronderstelling, dat de schaal niet ééndimensionaal is. Dezelfde schaalpositie van twee respondenten hoeft niet hetzelfde te betekenen in beide gevallen. De schaalpositie kan bepaald zijn door verschillende dimensies. (Zie COOMBS 1951, p. 486.)

Likert heeft zijn methode van schaalconstructie gebaseerd op de theorie, die aan de intelligentietests ten grondslag ligt, met alle voordelen, maar ook met alle nadelen vandien.¹

Gedurende lange tijd was het probleem van dimensies bij schaalconstructie verwaarloosd. Dit probleem werd pas in de laatste jaren expliciet aan de orde gesteld.² Men is zich ervan bewust, dat perfectie ééndimensionaliteit in de praktijk niet te bereiken is.

Met KRECH en CRUTCHFIELD (1948, p. 231) achten wij het op zich niet onjuist, dat een schaal meerdere dimensies bevat, wanneer deze dimensies maar tot het te bestuderen gebied behoren. Likert heeft de controle hierop gemaakt tot één van de essentiële procedures van zijn methode, zodat hierover geen twijfel meer overblijft.

Een belangrijk voordeel van de schalen van het Likert-type is, dat zij toegepast worden op de populatie, waarop zij geconstrueerd zijn, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Thurstone-scale of de meeste psychologische tests, die op een populatie gemaakt worden om op een andere populatie te worden toegepast. Het overbrengen van schalen van één populatie naar een andere zal niet altijd verantwoord kunnen geschieden. (Zie STOFFER e.a. 1950, p. 169).

Resumerend kunnen wij zeggen, dat de F-scale een zeer beperkte, maar desondanks – vooral wat betreft de hoge scores – bruikbare indicatie vormt van de autoritaire persoonlijkheidsstructuur.

¹ Een goede uiteenzetting van de theorie vindt men bij GULLIKSEN, 1950.

² Zie COOMBS 1950, 1951, 1952, 1953; COOMBS, RAIFFA en THRALL 1954; GUTTMAN 1947; STOFFER e.a. 1950.

3. DE HYPOTHESEN

Eén van de belangrijkste sociale groeperingen is het volk. Het volk wordt soms gedefinieerd vanuit een historische lotsverbondenheid, vanuit een politieke organisatie of als een culturele eenheid. Zo lezen wij bij LYSEN (1947, p. 214): „Een volk is bovenal een culturele éénheid, die tot uitdrukking komt in eigen volkskarakter; men spreekt zelfs van een eigen „volksziel”, d.i. de bron van de normatieve kracht der sociale volkseenheid”. HUIZINGA (1946, p. 45) schrijft: „Ons half-rond heeft altijd het fraaie en rijke schouwspel van evenzovele beschavingseenheden als er landen en volken waren, opgeleverd”. Dit leidt tot de volgende hypothese:

A. De opvoedingsidealen van de onderwijzers in elk land zullen verschillen van de opvoedingsidealen van de onderwijzers in andere landen.

KRUYT (1947, p. 1) schrijft, „dat taal, godsdienst, moraal, kunst, enz. een sterk sociaal gehalte vertonen ... dat deze cultuurverschijnselen door de maatschappelijke verhoudingen worden beïnvloed (al is het omgekeerde even waar)” en dat „zij zich wijzigen naar vorm en inhoud met de veranderingen in het maatschappelijk leven”. Deze samenhang tussen de cultuur enerzijds en de sociale structuur en de sociale processen anderzijds, is tweeledig. Ten eerste vormen sommige sociale structuren een vruchtbare bodem voor bepaalde cultuurwaarden, zoals volgens PIEPER (1956, p. 73) de „Gemeinschaft” dat doet voor patriotisme, nationalisme, chauvinisme. Ten tweede zien wij in de opvattingen en attitudes van de individuele mensen de weerspiegeling van de cultuurpatronen, welke in de groepen, waartoe de mensen behoren, gelden. Dit geldt zowel voor grote als voor kleine groepen.¹

De sociale structuur van een samenleving komt tot op zekere hoogte tot uitdrukking in wat men gewoonlijk „sociografische categorieën” pleegt te noemen. Ook het groepslidmaatschap wordt medebepaald door het behoren tot deze „sociografische categorieën”. In dat licht stellen wij de volgende hypothese:

¹ Voor een uitvoerige bespreking van het verband tussen de samenleving en de persoonlijkheid zie DUFRENNE (1953).

B. De opvoedingsidealen van de onderwijzers hangen samen met verschillende sociografische gegevens.

Het bovenstaande zou de indruk kunnen wekken, alsof de menselijke persoon niets anders zou zijn dan een produkt van de samenleving. Dat deze opvatting niet juist is, zal nauwelijks toelichting behoeven. Volgens Ruth BENEDICT (1949, p. 234): „no culture yet observed has been able to eradicate the differences in the temperaments of the persons who compose it”. Deze stelling kan men ruimer opvatten dan de formulering ervan suggereert; in plaats van „differences in temperament” kan men lezen: „persoonlijke verschillen”. – OLDENDORFF (1940, p. 11) zegt, dat de sociologie de psychologische interpretatie niet kan missen: „De mensen immers, met hun psychische eigenaardigheden, vormen het materiaal van de groep, en groepen met eenzelfde doel en eenzelfde orde, maar samengesteld uit psychisch sterk verschillende individuen, zullen onder gelijke invloeden vaak uiteenlopende reacties vertonen”. Dit geldt zeker ook voor de mate en de richting, waarin iemand beïnvloed wordt door de hem omringende cultuur. De persoonlijke behoeften van de enkeling geven aan, welke waarden hij zal accepteren en aan welke autoriteiten hij zijn vertrouwen zal schenken. De menselijke perceptie is selectief; het vergeten is evengoed selectief. Iemands persoonlijkheidsstructuur zal niet alleen zijn waarnemingen selecteren, zij zal ook bepalen op welke wijze men de ervaringen verwerkt en welke betekenis men eraan geeft. Dit geeft aanleiding tot het stellen van de volgende hypothese:

C. De opvoedingsidealen van de onderwijzers hangen samen met de schaalpositie op de F-scale.

De mens staat niet volledig autonoom in de wereld. Volgens NUTTIN (1955, p. 165): „the original and fundamental personality structure is to be conceived of as an „ego-world unity” and not as merely internal organization”. Een mens past zich aan zijn omgeving aan; deze aanpassing geschiedt vanuit hemzelf en op de hem eigen wijze. Aanpassing aan de omgeving impliceert, dat de omgeving meewerkt aan de vorming van de persoonlijkheid. BOUMAN (1953, p. 35) zegt dat de grenzen tussen het „ik” en het „wij” vloeiend zijn. Dit houdt

in, dat het „ik” ertoe meewerkt het karakter van het „wij” te bepalen, maar ook zal omgekeerd het „wij” zijn stempel op het „ik” drukken. Uitgaande van deze overwegingen is het verantwoord de volgende hypothese te stellen:

D. De schaalposities op de F-scale hangen samen met verschillende sociografische gegevens.

HOOFDSTUK II

METHODE

1. HET ONDERZOEK

De gegevens, waarvan hier gebruik wordt gemaakt, werden verzameld in het kader van het onderzoek, uitgevoerd door de Organization for Comparative Social Research, te Oslo. Het doel van het onderzoek was het verifiëren van een aantal hypothesen van sociologische en psychologische aard, met name met betrekking tot de reacties van een groep op de perceptie van bedreigingen van buitenaf. De hoofdhypothese was, dat de groepscohesie zal toenemen naarmate de bedreiging van buitenaf groter wordt. Ten behoeve van het onderzoek werd een groot aantal gegevens verzameld en geanalyseerd. De resultaten – met betrekking zowel tot de hoofdhypothese als tot een aantal nevenonderwerpen – zijn besproken in verschillende publicaties.¹

Niet alle verzamelde gegevens worden gebruikt in deze studie. Uit de gegevens werden steeds die geselecteerd, welke voor de toetsing van onze hypothesen van belang leken.

Aangezien het hier ging om een internationaal vergelijkend onderzoek, was de juiste keuze van de te onderzoeken populatie zeer belangrijk. Men liet de keuze vallen op onderwijzers en leraren, als de categorieën ten aanzien van welke – wat de functie, de maatschappelijke positie, de opleiding, betreft – de beste internationale vergelijkbaarheid te verwachten was.

¹ AUBERT 1954; AUBERT, FISHER, ROKKAN 1954; AUBERT, HALDORSEN, TILLER 1956; DUIJKER 1955; DUIJKER, ROKKAN 1954; ISRAEL 1956; JACOBSON 1954; LEPLAE 1955, 1956; de MONCHAUX, SHIMMINS 1955; ROKKAN 1955, 1956; ROMMETVEIT, ISRAEL 1954; SCHACHTER 1954; SCHACHTER, NUTTIN, e.a. 1954.

Terwille van een nog grotere vergelijkbaarheid van de te onderzoeken populatie worden de leraren in onze studie buiten beschouwing gelaten; *deze studie heeft uitsluitend betrekking op onderwijzers.*

De verzameling van de gegevens vond plaats in januari 1953. De tijdsomstandigheden zullen ongetwijfeld hun stempel op deze gegevens hebben gedrukt, maar wij menen te mogen verwachten, dat onze conclusies ook op dit ogenblik hun geldigheid zullen hebben behouden.

2. DE STEEKPROEVEN

Het onderzoek werd uitgevoerd in zeven West-Europese landen: Nederland, België, de Duitse Bondsrepubliek, Engeland, Frankrijk, Noorwegen en Zweden.

In elk van deze landen werd een gestratificeerde steekproef gemaakt, bestaande uit 300 onderwijzers, verbonden aan scholen voor gewoon lager onderwijs; (kleuterscholen, B.L.O.-scholen, V.G.L.O.-scholen en U.L.O.-scholen vallen buiten dit onderzoek). Een nauwkeurige beschrijving van de procedure, toegepast bij het samenstellen van deze steekproeven, vindt men bij JACOBSON (1954). Hier wordt volstaan met het aanduiden van enkele van de belangrijkste punten.

In Engeland werden tot de lagere scholen gerekend de all-age primary schools, junior primary schools en secondary modern schools.

In de andere landen waren er geen moeilijkheden op dit gebied.

Als stratificatiecriteria werden gehanteerd de geografische ligging van de school en het behoren tot een bepaalde sector van het onderwijs (b.v. openbaar, bijzonder). In laatstgenoemd opzicht wijken de onderwijssystemen in de deelnemende landen belangrijk van elkaar af. Om deze reden wordt hieronder voor elk land afzonderlijk aangegeven, welke sectoren van het lager onderwijs in het onderzoek betrokken werden:

Nederland: Openbaar
Rooms-katholiek
Protestants-christelijk
Bijzonder neutraal

België: Staatsscholen
Katholieke scholen

Duitse Bondsrepubliek: Gemeinschaftsschulen
Katholieke scholen
Evangelische scholen

Engeland: alleen staatsscholen

Frankrijk: Staatsscholen
Katholieke scholen

Noorwegen: alleen staatsscholen

Zweden: alleen staatsscholen.

Ten aanzien van de geografische ligging werden enige beperkingen aangebracht. In de meer uitgestrekte landen – dat zijn alle deelnemende landen, behalve Nederland en België – werden de zeer moeilijk te bereiken, afgelegen gebieden buiten beschouwing gelaten. Over volledig representatieve steekproeven wat betreft de geografische ligging beschikken wij dus alleen in Nederland en België. Daarom wordt bij de interpretatie van de internationale vergelijkingen in deze studie meer reserve in acht genomen dan bij het Nederlandse materiaal.

In Frankrijk en de Duitse Bondsrepubliek hebben relatief veel onderwijzers geweigerd aan het onderzoek mee te werken; er waren er ook, die om andere redenen niet bereikt konden worden (bijv. voortdurende afwezigheid). Daarom beschikken wij slechts over 272 interviews in Frankrijk en 265 in de Duitse Bondsrepubliek. In Zweden werden 324 onderwijzers ondervraagd; in elk der overige landen, d.w.z. in Nederland, België, Engeland en Noorwegen 300.

Een probleem, dat hiermee nauw samenhangt, is het ontbreken van het antwoord op sommige afzonderlijke vragen. Het gebeurde weleens, dat iemand weigerde een bepaalde vraag te beantwoorden, of dat er een ontwijkend antwoord werd gegeven. Ook om andere redenen bleven antwoorden onbekend. Deze „onbekende” antwoor-

den vormen eveneens een verlies. Over het algemeen was dit echter gering, zodat het gevaar van onjuiste conclusies vanwege dit verlies zeer klein is. Een overzicht van de onbekende antwoorden in de Nederlandse steekproef vindt men in tabel 2.

Voor de Nederlandse steekproef geven de tabellen 57 t/m 60 aan, in hoeverre deze als representatief voor de populatie geacht kan worden ten aanzien van de grootte van de vestigingsplaats van de school, het geslacht van de onderwijzer, de leeftijd van de onderwijzer en de grootte van de klas. Uit de tabellen blijkt, dat de representativiteit van de steekproef ten aanzien van de vier genoemde gegevens zeer goed is.

Ten aanzien van de grootte van de geboorteplaats, de provincie van de geboorte, het kerkgenootschap, het beroep van de vader, de politieke partij, de richting van de opleiding, genoten door de onderwijzer en de samenstelling van de klassen naar leeftijd en geslacht kon een dergelijke controle niet uitgevoerd worden, omdat er geen publicaties bestaan, waaruit deze gegevens omtrent de populatie geput zouden kunnen worden. Ten slotte werd geen controle uitgevoerd t.a.v. de provincie van vestiging van de school en de levensbeschouwelijke richting van de school, omdat deze gegevens als stratificatiecriteria bij de samenstelling van de steekproef gebruikt werden en de steekproef uiteraard in deze opzichten dezelfde verdeling moet vertonen als de populatie.

3. HET INTERVIEW

De interviews werden afgenomen volgens een van tevoren vastgesteld, scherp omschreven schema. Dit bestond voor een belangrijk gedeelte uit „open-end” vragen. Een aantal vragen was geprecodeerd. Het afnemen van elk interview duurde ongeveer twee uur.

Alle interviewers – ouderejaars studenten in sociologie of psychologie – waren nauwkeurig opgeleid op het gebied van de interviewtechniek. Zij kregen uitvoerige instructies om zorg te dragen voor een zo groot mogelijke betrouwbaarheid van de gegevens.

De vragenlijsten waren van tevoren aan een lang en nauwkeurig vooronderzoek onderworpen, zodat alle onduidelijk, dubbelzinnig of suggestief geformuleerde vragen verwijderd konden worden.

Ondanks alle zorg voor de betrouwbaarheid van de gegevens, is een waarschuwing nodig. In het interview werd gevraagd naar slechts enkele „harde” feiten; het gros van het materiaal bestaat uit opvattingen en attitudes. Wat ons interesseert, is wat de respondent *denkt of wat hij voelt*. Wat men bij een interview te horen krijgt, is wat de respondent *zegt*. De respondent kan zijn werkelijke houding bewust verbergen. Dit gevaar lijkt ons in dit concrete onderzoek niet groot. De interviewers hebben op een zo goed mogelijke gang van zaken gelet; in twijfelgevallen stelden zij nadere vragen en na afloop van elk interview schreven zij een „sfeerrapport”, dat het mogelijk maakte de betrouwbaarheid en de echtheid van de antwoorden te beoordelen.

KRECH en CRUTCHFIELD (1948, p. 208) zeggen, dat de manier waarop de opvattingen en attitudes tot uitdrukking gebracht worden, mede bepaald wordt door de situatie van het moment. Het is inderdaad zo, dat deze studie gebaseerd is op momentopnamen van ruim twee duizend onderwijzers en dat deze momentopnamen mede afhankelijk zijn van de situatie, ook van de interviewsituatie. Dit betekent echter niet, dat de gegevens waardeloos zijn. Ondanks de invloed van de situatie verstrekken de gegevens ons informatie over de respondent zelf.

4. INDICATIES VOOR CULTUURWAARDEN

Als indicaties voor de cultuurwaarden werden de antwoorden gekozen, welke de onderwijzers hebben gegeven op de volgende twee vragen:

De eerste vraag luidde:

Onze methoden van kinderopvoeding thuis en op school zijn de laatste twintig of dertig jaar het onderwerp geweest van veel bespreking. Hier heb ik een lijst, waarop U de veel besproken elementen van kinderopvoeding zult aantreffen. (Interviewer overhandigt de lijst aan respondent). Wilt u voor elk van deze elementen aangeven of er volgens U meer of minder nadruk op gelegd dient te worden dan men thans doet?

Bij deze vraag behoorde de volgende instructie, bestemd voor de interviewer:

Moedig de respondent aan, de lijst snel door te nemen en zijn *eerste* indrukken te geven. Treed niet met hem in discussie over de verschillende punten. Als hij de wens te kennen geeft, nader op zijn antwoorden in te gaan, stel hem voor, dit na het invullen van de lijst te doen. *Noteer dan* zijn aanvullende bemerkingen.

De lijst bevatte de volgende stelregels:¹

Kinderen laten leren door het werken in groepsverband.

De kinderen bekend maken met de opvattingen van andere volken.

De kinderen vertellen over de daden van nationale helden.

Met de kinderen hun gedrag bespreken.

Het door de leraren en onderwijzers erop staan dat de leerlingen ontzag voor hen hebben.

Gebruik maken van lichamelijke straffen.

De kinderen leren eerbied te hebben voor de nationale symbolen, bijv. de vlag.

De kinderen vrij te laten in de besteding van hun vrije tijd.

De kinderen het belang leren inzien van hard werken.

Gebruik maken van de aanbevelingen van pedagogen.

De antwoorden op deze stelregels waren geprecodeerd. De onderwijzers konden bij elke stelregel aangeven of zij er meer dan nu, dezelfde of minder nadruk op wilden leggen. Bovendien was de lijst voorzien van de antwoordmogelijkheden: „weet het niet” en „niet van toepassing”. Deze twee antwoordcategorieën worden evenwel in de volgende hoofdstukken buiten beschouwing gelaten.

Deze stellingen hebben het nadeel, dat zij te direct aansluiten bij de feitelijke situatie, waarin de onderwijzer verkeert. De antwoorden van de onderwijzers zouden alleen dan volledig vergelijkbaar zijn, wanneer de situatie in alle scholen ten aanzien van deze stelregels gelijk was. Aangezien dat hoogstwaarschijnlijk niet het geval is, bevatten deze antwoorden een zekere mate van onvergelijkbaarheid. Dit geldt in bijzondere mate voor de stelling: „De kinderen vrij te laten in hun vrije tijd”. Desondanks behoeven de antwoorden niet als geheel ongeschikt te worden beschouwd.

Twee stelregels zijn enigszins ongelukkig geformuleerd. De eerste daarvan is: „Met de kinderen hun gedrag bespreken”. Sommige onderwijzers letten vooral op het woord „gedrag” en vatten deze uit-

¹ De frequenties van de antwoorden in de verschillende landen vindt men in de tabellen 3 t/m 11.

spraak op in de zin van het gedrag trachten te beïnvloeden, de kinderen helpen opvoeden; anderen daarentegen legden de klemtoon op het woord „bespreken”, waardoor deze stelling een betekenis krijgt, die op één bepaalde vorm van opvoeding betrekking heeft. Om deze reden werden de antwoorden op deze stelregel niet verwerkt in de analyse.

De tweede ongelukkig geformuleerde stelregel was: „Gebruik maken van lichamelijke straffen”. Sommige onderwijzers dachten aan lichamelijke straffen in de opvoeding als geheel, dus ook door ouders; anderen dachten alleen aan de roede in de hand van de onderwijzers. Deze stelregel werd in de analyse gehandhaafd, omdat bij beide genoemde interpretaties de onderwijzer zich voor een strenge opvoedingsmethode uitspreekt.

Naast de vraag naar de mate, waarin nadruk gelegd zou moeten worden op de genoemde stelregels, werd aan de onderwijzers de volgende vraag gesteld:

Welke hoedanigheden moet volgens U een onderwijzer in deze tijd het meest in kinderen aanmoedigen?

De bijbehorende instructie voor de interviewer luidde:

Moedig de respondent aan zich vrijelijk uit te spreken. Tracht te achterhalen, waarom hij gelooft, dat zekere hoedanigheden ontwikkeld moeten worden. Als de respondent een lange lijst geeft, probeer hem dan zover te krijgen, dat hij de *belangrijkste* noemt.

De antwoorden op deze vraag waren niet geprecodeerd. De onderwijzers waren geheel vrij het antwoord te formuleren, zoals zij dat zelf wilden. Het is begrijpelijk, dat deze antwoorden na afloop van het veldonderzoek in categorieën ondergebracht moesten worden. Zij werden naar de volgende categorieën gerangschikt:¹

1. *Zelfontplooiing en geluk*: spontaneïteit, geluk, weetgierigheid, scheppingsdrang, zelfvertrouwen, actieve en open persoonlijkheid, originaliteit. 37
2. *Rationeel gebruik van energie voor het bereiken van „educational and work goals”*: ijver, doelmatigheid, volharding. 118
3. *Actieve aanpassing aan sociale situaties*: gemeenschapszin, bereidheid tot samenwerking, kameraadschap. 89

¹ De frequenties van deze categorieën in de Nederlandse steekproef worden vermeld achter elke categorie.

4. *Zich voegen naar sociale situaties*: zelfbeheersing, zelftucht, correcte manieren, netheid, ordelijkheid. 30
5. *Zich voegen naar gezagspatronen*: eerbied voor gezag, ontzag voor onderwijzers en ouders, gehoorzaamheid. 79
6. *Zich doen gelden in sociale situaties*: wedijver, ambitie, eerzucht, gehardheid.¹ 3

Toen bij de codering gebleken was, dat niet alle antwoorden in deze categorieën ondergebracht konden worden, hetzij vanwege hun vaagheid, hetzij vanwege hun inhoud, werden aan deze lijst nog enkele andere categorieën toegevoegd. Helaas waren de extra categorieën niet geheel vergelijkbaar in alle landen, zodat wij ons in de internationale vergelijkingen tot de bovenste zes zullen moeten beperken. Bij de bespreking van het Nederlandse materiaal zullen wij nog de volgende extra categorieën gebruiken:

7. *Kritisch denken, objectiviteit*. 19
8. *Vasthouden aan blijvende waarden*: waarheidsliefde, eerlijkheid, gevoel voor recht en rechtvaardigheid. 81
9. *Religieuze overtuiging* 34

Wanneer een onderwijzer meerdere hoedanigheden noemde, werden drie ervan, die hij als eerste noemde, gcodeerd. Vervolgens werd voor iedere onderwijzer de – volgens hemzelf – belangrijkste hoedanigheid gcodeerd volgens de boven aangegeven categorieën.²

In het Nederlandse materiaal worden al deze antwoorden aan een analyse onderworpen; in de internationale vergelijkingen alleen de belangrijkste „hoedanigheid”.

Bovengenoemde vragen hebben betrekking op het opvoedingsideaal van de onderwijzer. Zij zeggen ons, welke waarden hij naar zijn opvatting moet trachten te realiseren.

Het interpreteren van de antwoorden en het indelen ervan in

¹ Deze categorie werd in de analyse buiten beschouwing gelaten vanwege de zeer geringe frequenties. Antwoorden, die in deze categorie pasten, kwamen slechts zeer sporadisch voor. Wij hebben hier waarschijnlijk met een discrepantie tussen de schoolopvoeding en de maatschappij te maken. De samenleving in de zeven landen, waarover hier sprake is, heeft een competitief karakter.

² De frequenties van de „belangrijkste hoedanigheden” in alle deelnemende landen vindt men in tabel 12.

categorieën geschiedt onvermijdelijk subjectief. In dit onderzoek is met veel zorg gestreefd naar een zo groot mogelijke vergelijkbaarheid van de gegevens. Binnen elk land is dit gelukt. Zo werd bijvoorbeeld in Nederland elk interview door twee personen onafhankelijk van elkaar gecodeerd en de codes werden vergeleken. Een code werd alleen dan als geldig beschouwd, wanneer beide codeerders het er met elkaar over eens waren. Er werd ook getracht een goede internationale vergelijkbaarheid van de antwoorden te bewerkstelligen. Deze was uiteraard moeilijker te bereiken dan de vergelijkbaarheid van de antwoorden binnen één land. Desondanks hebben talrijke controles uitgewezen, dat de internationale vergelijkbaarheid zeker bevredigend genoemd kan worden.

5. DE SOCIOGRAFISCHE GEGEVENS

Bij de analyse van het Nederlandse materiaal wordt gebruik gemaakt van een aantal sociografische gegevens. Hieronder volgt een lijst van deze gegevens:¹

1. *Grootte van de plaats, waarin de school gelegen is.*

De plaatsen werden ingedeeld in de volgende grootteklassen:

100.000 of meer inwoners	79
50.000–99.999 inwoners	27
25.000–49.999 inwoners	21
10.000–24.999 inwoners	69
2.500– 9.999 inwoners	81
minder dan 2.500 inwoners	23

2. *Provincie, waarin de school gelegen is.*

Groningen	14
Friesland	16
Drente	10
Overijssel	21
Gelderland	34
Utrecht	17
Noord-Holland	47
Zuid-Holland	65
Zeeland	8
Noord-Brabant	43
Limburg	25

¹ De frequenties in de Nederlandse steekproef worden vermeld achter elke categorie.

<i>3. Grootte van de geboorteplaats.</i>	
100.000 of meer inwoners	81
50.000-99.999 inwoners	26
25.000-49.999 inwoners	24
10.000-24.999 inwoners	67
2.500- 9.999 inwoners	77
minder dan 2.500 inwoners	25
<i>4. Provincie van de geboorte.</i>	
Groningen	19
Friesland	28
Drente	10
Overijssel	23
Gelderland	24
Utrecht	20
Noord-Holland	38
Zuid-Holland	61
Zeeland	13
Noord-Brabant	31
Limburg	21
buitenland	12
<i>5. Geslacht.</i>	
mannen	163
vrouwen	137
<i>6. Leeftijd.</i>	
25 j. of jonger	64
26-30 j.	42
31-40 j.	68
41-50 j.	70
51 j. en ouder	55
<i>7. Kerkgenootschap.</i>	
Rooms-katholiek	134
Protestants-christelijk ¹	133
Andere	6
Geen	27
<i>8. Beroep van de vader.</i>	
vrije beroepen	22
onderwijzer of leraar	49
predikant	1
eigenaar of leider van een zaak met 25 of meer werknemers	3
eigenaar of leider van een zaak met minder dan 25 werkn.	49
boer	31

¹ Het zou waarschijnlijk interessant zijn, de categorie „Protestants-christelijk” nader te differentiëren, maar dat zou leiden tot kleine frequenties, waardoor de statistische betrouwbaarheid van de gegevens aanzienlijk kleiner zou worden.

witte-boord-beroepen	57
arbeider	21
vakman (ambacht), winkelier	38
andere	22
9. <i>Politieke partij.</i> ¹	
C.H.U.	27
A.R.	47
V.V.D.	15
K.V.P. ²	126
P.v.d.A.	51
Andere	9
10. <i>Levensbeschouwelijke richting van de opleiding, genoten door de onderwijzer.</i>	
Protestants-christelijk	72
Rooms-katholiek	118
Openbaar	96
Privé-opleiding	3
11. <i>Levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer nu les geeft.</i>	
Openbaar	80
Rooms-katholiek	130
Protestants-christelijk	85
Bijzonder neutraal	5
12. <i>Geslacht van de leerlingen.</i>	
jongens	52
meisjes	57
beide	191
13. <i>Aantal leerlingen in de klas.</i>	
20 of minder	21
21-30	65
31-40	115
41 of meer	98
14. <i>Leeftijd van de leerlingen.</i>	
alle leeftijden	14
jongere kinderen (tot ongeveer 10 j.)	148
oudere kinderen (vanaf ongeveer 10 j.)	137

¹ Dit gegeven betekent niet noodzakelijk het lidmaatschap van een partij, maar ook sympathie.

² Ten tijde van het verzamelen van deze gegevens vormde de K.N.P. een afzonderlijke partij en werd als zodanig genoteerd. Slechts 8 onderwijzers gaven hun voorkeur voor deze partij op. Ofschoon het interessant zou zijn, hun opvattingen afzonderlijk te bestuderen, werd dit niet gedaan, omdat dit aantal statistisch geen waarde heeft. De afsplitsing van de K.N.P. bleek bovendien slechts van tijdelijke aard te zijn. Om deze reden werden deze acht onderwijzers bij de K.V.P. gevoegd.

6. DE F-SCALE

In ons onderzoek werd de F-scale van Adorno c.s. niet zonder meer overgenomen. Naast enkele van zijn uitspraken werden andere ontleend aan de erbij aansluitende „Authoritarianism-Equalitarianism scale” van SANFORD (1950) en aan Europese onderzoekingen op het gebied van opvoeding en onderwijs (zie ROKKAN 1956, p. 3).

Het aldus geconstrueerde instrument bestond uit de volgende uitspraken:

- a. De menselijke natuur brengt met zich mee, dat er altijd oorlog en conflicten zullen zijn.
- b. Gehoorzaamheid aan de ouders is het meest belangrijke ding, dat een kind moet leren.
- c. Ons land zou meer hebben aan enkele krachtige leiders, dan aan al de wetten en al het gepraat.
- d. De meeste mensen, die niet vooruit kunnen komen, hebben eenvoudig niet genoeg wilskracht.
- e. Vrouwen moeten zich buiten de politiek houden.
- f. Men kan de mensen vertrouwen.
- g. Ons nationale leven lijdt aan gebrek aan discipline.
- h. Tegenwoordig geven de ouders hun kinderen teveel vrijheid.
- i. Kinderen zien veel liever tegen een onderwijzer op, dan met hem om te gaan als een gelijke.
- j. De moderne opvoeding slaagt erin, de jeugd voor te bereiden op de gevaren van het leven.
- k. Eerlijkheid en hard werken worden tegenwoordig niet voldoende beloond.
- l. Alleen hij, die strenge discipline geleerd heeft, kan de vrijheid ten volle waarderen.
- m. Een moeilijk kind blijft een moeilijk kind.
- n. Maar al te dikwijls doet men thuis teniet, wat men op school geleerd heeft.
- o. Tegenwoordig wordt er teveel aandacht besteed aan het moeilijke kind ten koste van de normale kinderen.

De uitspraken f en j werden verondersteld tegengesteld te zijn aan alle overige uitspraken. In alle andere uitspraken wordt het bevestigen ervan gezien als een indicatie van het autoritaire karakter; in f en j het ontkennen ervan.

De antwoordmogelijkheden voor elke uitspraak waren:

- volkomen eens
- tamelijk eens
- enigszins eens
- enigszins oneens
- tamelijk oneens
- volkomen oneens

Ook in dit onderzoek werden de antwoorden ondergebracht in een schaal van het Likert-type.

Aan de antwoorden werden de volgende puntenwaarden toegekend:

volkomen oneens	1
tamelijk oneens	2
enigszins oneens	3
geen antwoord	4
enigszins eens	5
tamelijk eens	6
volkomen eens	7

De puntenwaarden van alle antwoorden van elke respondent afzonderlijk werden opgeteld. Het resultaat werd beschouwd als zijn totaalscore.

Vervolgens werden de antwoorden op elke uitspraak afzonderlijk gecorreleerd met de totaalscore. De slecht correlerende uitspraken werden verwijderd. Overgehouden werden 10 uitspraken. Hieronder volgt een lijst van de overgebleven uitspraken. Achter elke uitspraak vindt men haar correlatie (r van Pearson) met de totaalscore.

- a. De menselijke natuur brengt met zich mee, dat er altijd oorlog en conflicten zullen zijn 0,45
- b. Gehoorzaamheid aan de ouders is het meest belangrijke ding, dat een kind moet leren 0,53
- c. Ons land zou meer hebben aan enkele krachtige leiders, dan aan al de wetten en al het gepraat 0,55
- d. De meeste mensen, die niet vooruit kunnen komen, hebben eenvoudig niet genoeg wilskracht 0,49
- e. Vrouwen moeten zich buiten de politiek houden 0,46
- g. Ons nationale leven lijdt aan gebrek aan discipline 0,55
- h. Tegenwoordig geven de ouders hun kinderen teveel vrijheid 0,52
- l. Alleen hij, die strenge discipline geleerd heeft, kan de vrijheid ten volle waarderen 0,56
- m. Een moeilijk kind blijft een moeilijk kind 0,45
- o. Tegenwoordig wordt er teveel aandacht besteed aan het moeilijke kind, ten koste van de normale kinderen 0,49

De gemiddelde correlatie bedraagt 0,51 ($N = 2.733$).

De definitieve F-scale, gebruikt in dit onderzoek, bestaat uit de totaalscores van deze 10 uitspraken.

7. DE STATISTISCHE VERWERKING

De beschikbare gegevens zijn op ponskaarten overgebracht en met behulp van de IBM-apparatuur in tabelvorm omgezet.¹ Bij de statistische verwerking werd ernaar gestreefd, deze zo eenvoudig mogelijk te houden.

Bijna in de gehele analyse werd gebruik gemaakt van de χ^2 -toets. Alleen tabel 50 werd bewerkt met de t-toets met een tweezijdige overschrijdingskans. Voor de bewerking van de uitkomsten van de F-scale en het merendeel der andere gegevens in dit onderzoek is deze toets volgens de algemeen gangbare opinie niet efficiënt genoeg. WERT, NEIDT en AHMANN (1954, p. 166) waarschuwen, dat χ^2 bij gegevens van dit soort tot een onderschatting van de significantie leidt, dat wil zeggen dat tendensen, welke bij gebruik van andere technieken significant zouden heten, door χ^2 gediskwalificeerd worden als insignificant.

De technieken van de traditionele statistiek zijn mede gebaseerd op veronderstellingen, welke niet in alle gevallen verantwoord zijn. Om deze reden werd de voorkeur gegeven aan deze nonparametrische toets. Het gevolg van de lage efficiency daarvan is, dat wij in sommige gevallen misschien te voorzichtig zijn met het trekken van conclusies.

Om de verdeling van de schaalposities op de F-scale van de Nederlandse onderwijzers toegankelijk te maken voor de χ^2 -toets, werd zij getrichotomiseerd, waarbij gestreefd werd naar gelijke frequenties in de categorieën. De schaalposities 41 en lager werden „laag” genoemd; 42-50 vormen de categorie „midden”; 51 en hoger worden als „hoog” beschouwd. (Zie tabel 1.)

In dit onderzoek is steeds het 5%-significantieniveau gehanteerd.

¹ De schrijver is een woord van dank schuldig aan de Internationale Bedrijfs-machine Maatschappij te Arnhem voor de voortreffelijke wijze, waarop zij de berekening van de F-scale scores verzorgd heeft. Een woord van dank moet ook gericht worden aan het Gemeenschappelijk Instituut voor Toegepaste Psychologie, Afdeling Research, te Nijmegen. Dit instituut heeft de in zijn bezit zijnde IBM-apparatuur de schrijver ter beschikking gesteld.

8. DE ONTBREKENDE ANTWOORDEN

Bij het afnemen van de interviews lukte het niet altijd, op alle vragen een antwoord te krijgen. Het gebeurde soms, dat het beantwoorden van één of meer vragen geweigerd werd, of dat het antwoord door de interviewer niet duidelijk genoeg genoteerd werd, zodat het vercoderen daarvan naderhand niet mogelijk was. Die antwoorden worden bij de analyse van het materiaal buiten beschouwing gelaten.

De pedagogische stelregels waren voorzien van de antwoordmogelijkheden „weet het niet” en „niet van toepassing”. De interpretatie van deze antwoordmogelijkheden roept verschillende moeilijkheden op en is voor de doelstelling van dit onderzoek niet van veel belang; daarom zijn ook deze antwoorden als onbekend beschouwd. Om deze reden zijn de totalen in de meeste tabellen kleiner dan het aantal onderzochte onderwijzers. De totalen zijn ook niet in alle tabellen gelijk, omdat de aantallen „onbekenden” niet bij alle vragen gelijk zijn. Een overzicht van de ontbrekende antwoorden vindt men in tabel 2.

Bij de berekening van de percentages in de tabellen zijn de onbekende antwoorden (in de betekenis, welke eraan in de vorige alinea gegeven werd), buiten beschouwing gelaten. De percentages hebben dus betrekking op de antwoorden, welke in de analyse betrokken zijn geweest.

9. STATISTISCHE TENDENSEN

Alvorens tot de bespreking van de resultaten van het onderzoek over te gaan, willen wij er de aandacht op vestigen, dat er sprake zal zijn van statistische tendensen. Wanneer de berekening bij een bepaalde categorie van personen een strekking aanwijst, dan wordt daarmee *niet* bedoeld, dat die strekking bij iedereen binnen dezelfde categorie aanwezig was. Het betekent slechts, dat men een bepaald verschijnsel in deze categorie *vaker of minder vaak* waarneemt, dan in andere categorieën.

10. TABELLEN

Tabellen, waaruit geen significante tendensen zijn af te lezen, blijven buiten beschouwing. Alle tabellen, waarop conclusies gebaseerd zijn, zijn in het tabellendeel opgenomen. Om de leesbaarheid van deze studie te verhogen, zijn zij niet tussen de tekst geplaatst. Bij elke conclusie in de tekst wordt met een cijfer in de marge verwezen naar de tabel, waarop de conclusie gebaseerd is. Het cijfer geeft het nummer van de betreffende tabel aan.

HOOFDSTUK III

INTERNATIONALE VERGELIJKING

1. HYPOTHESE A

De in hoofdstuk I geformuleerde hypothese A luidt: *De opvoedingsidealen van de onderwijzers in elk land zullen verschillen van de opvoedingsidealen van de onderwijzers in andere landen.*

Met betrekking tot deze hypothese werden 12 tabellen bestudeerd. *Alle bestudeerde tabellen hebben significante tendensen getoond. Onze hypothese wordt dus door de gegevens zeer duidelijk bevestigd.*

In de volgende paragraaf zullen wij de antwoorden bespreken per vraag. In paragraaf 3 zullen wij trachten de belangrijkste conclusies per land te groeperen.

2. VERGELIJKING VAN DE ANTWOORDEN PER VRAAG

3 Ten aanzien van de stelregel „*Kinderen laten leren door het werken in groepsverband*” staan de Nederlandse onderwijzers aan de top. Zeer vaak willen zij hierop meer nadruk leggen dan nu gedaan wordt. Ook de Duitse en Belgische onderwijzers denken vaak in deze richting.

De tegenovergestelde tendens is sterk in Frankrijk en Engeland, waar relatief veel onderwijzers juist minder nadruk willen leggen op het werken in groepsverband. Wij mogen niet vergeten dat deze „veel” onderwijzers in Frankrijk en Engeland toch nog een minderheid vormen, maar deze minderheid is groter dan in andere landen.

Zweden is zwak vertegenwoordigd in de categorieën „meer” en „minder”. Sterk is de categorie „hetzelfde als nu”. De Noorse onderwijzers willen slechts zelden minder nadruk leggen op het werken in groepsverband, maar zij geven geen duidelijke voorkeur voor „meer” of „hetzelfde als nu”.

- 4 Met betrekking tot het *bekendmaken van kinderen met de opvattingen van andere volken* lijken de onderwijzers in de 7 deelnemende landen zeer veel op elkaar. Ongeveer drie kwart van de onderwijzers wil er meer nadruk op leggen, en één kwart hetzelfde of minder dan nu. Slechts twee landen vallen in dit opzicht enigszins op: Noorwegen, waar de genoemde tendens sterker is dan in andere landen en Zweden, waar deze tendens zwakker is.
- 5 Veel minder overeenkomst tussen de landen is aanwezig wat betreft *het vertellen over de daden van nationale helden*. De Duitse, Belgische en Franse onderwijzers voelen vaak voor de versterking van dit element in de schoolopvoeding in hun land. In Zweden treffen wij juist de tegenovergestelde tendens aan. De Noorse onderwijzers spreken zich relatief zelden uit voor meer nadruk op het vertellen over de nationale helden. Zij willen het liever zo houden als het is. Nederland en Engeland houden het midden in dit opzicht.
- 6 Wat betreft *het door de onderwijzers er op staan dat de leerlingen ontzag voor hen hebben* vallen de Franse onderwijzers op. Zij willen hierop meer nadruk leggen dan tot nu toe de gewoonte was. De Nederlandse onderwijzers willen er juist minder nadruk op leggen dan hun collega's in andere landen.
- 7 Onder de Duitse onderwijzers treft men relatief vaak de mening aan dat men meer gebruik moet maken van *lichamelijke straffen*. België, Nederland en Frankrijk tenderen sterk in de tegenovergestelde richting. De Zweden willen het zo laten als het is en ook de Engelsen, ofschoon hier de tendens naar meer lichamelijke straffen wel aanwezig is.
- 8 De Nederlandse, Zweedse en Noorse onderwijzers willen vaak de kinderen méér *leren eerbied te hebben voor de nationale symbolen, bijv. de vlag*. In Duitsland Engeland en Frankrijk vindt men de tegenovergestelde tendens, ofschoon in deze landen ook velen zich uitspreken voor het behoud van de tegenwoordige toestand.
- 9 De Franse, Engelse en Nederlandse onderwijzers willen de kinderen

méer *vrij laten in de besteding van hun vrije tijd*. Hun Noorse collega's zouden de kinderen liever minder vrij laten dan nu. In Duitsland wil men het het liefst zo houden als het is en in Zweden hetzelfde of minder.

- 10 Het *hard werken* is over het algemeen wel in trek. Vooral de Franse, Engelse en Nederlandse onderwijzers willen er veel nadruk op leggen. In Zweden en Duitsland voelt men er wat minder voor.
- 11 Ten aanzien van het *gebruik maken van de aanbevelingen van pedagogen* staan Frankrijk, Duitsland en Noorwegen aan de top. De Engelse en Belgische onderwijzers voelen minder voor de uitbreiding van de invloed van de pedagogen. De Nederlandse onderwijzers willen slechts zelden minder gebruik maken van de aanbevelingen van pedagogen.
- 12 Met betrekking tot de *belangrijkste hoedanigheid*, die de onderwijzers in de kinderen willen aanmoedigen, kan gezegd worden dat *zelfontplooiing, geluk, spontaneïteit* relatief vaak genoemd worden in Engeland en Zweden en relatief zelden in Noorwegen, Nederland en België. Het *rationele gebruik van energieën* vindt veel aanhangers in Frankrijk en België en weinig in Zweden, Duitsland en Noorwegen. *Actieve aanpassing aan sociale situaties* wordt vooral voorgestaan in Noorwegen, maar slechts weinig in Frankrijk, Duitsland en Engeland. Het *zich voegen naar sociale situaties* is sterk in trek in Zweden, maar het valt niet in de smaak van de Noorse, Franse en Belgische onderwijzers. Het *zich voegen naar gezagspatronen* wordt vaak genoemd door de Belgische en Nederlandse onderwijzers en zelden door hun Franse en Noorse collega's.

3. DE UITKOMSTEN PER LAND

In deze paragraaf zullen wij de bovengenoemde conclusies per land groeperen om ons een beeld te kunnen vormen van de ideeën van de onderwijzers in elk land afzonderlijk.

- Nederland.* Zowel in absolute zin, als in vergelijking met andere landen tonen de Nederlandse onderwijzers zich vaak voorstander
- 10,3 van meer nadruk op hard werken, op het werken in groepsverband

8 en op de eerbied voor de nationale symbolen, alsmede van minder
7 nadruk op het gebruik van lichamelijke straffen.

Een groot aantal onderwijzers wil bovendien meer nadruk gaan
leggen op het bekendmaken van kinderen met de opvattingen van
4 andere volken maar dezelfde nadruk als nu op het vertellen over de
5 daden van de nationale helden. In deze twee opzichten wijken zij
echter niet af van hun collega's in andere landen.

Wij vinden in Nederland twee tendensen welke de onderwijzers
9 van dit land onderscheiden van hun buitenlandse collega's. 36%
van de onderzochte onderwijzers voelen er veel voor om de kinderen
meer dan nu vrij te laten in de besteding van hun vrije tijd. Deze
36% vormen een minderheid in Nederland, maar deze minderheid
is significant groter dan in verschillende andere landen. De andere
tendens heeft betrekking op de vraag naar de belangrijkste aan te
moedigen hoedanigheden.

12 12% van de onderwijzers ziet het zich voegen naar gezagspatronen
als de belangrijkste deugd. Ofschoon dit aantal op zich niet groot is,
is het significant groter dan in de meeste andere landen.

12 Zelfontplooiing en geluk van de leerling werd in Nederland abso-
11 luut en relatief zelden genoemd. Hetzelfde kan gezegd worden over
het aantal dergenen die minder gebruik willen maken van de aan-
bevelingen van pedagogen.

7 *België*. De Belgische onderwijzers vallen op, doordat velen van hen
3 zich keren tegen het gebruik van lichamelijke straffen en velen willen
meer nadruk dan tot nu toe leggen op het werken in groepsverband.

10 Veel Belgische onderwijzers willen meer nadruk leggen op hard
4 werken. Zij willen de kinderen meer vertellen over de opvattingen
6 van andere volken en zij willen meer nadruk leggen op het ontzag
dat de kinderen moeten hebben voor de onderwijzer. In deze opzich-
ten wijken zij echter niet belangrijk af van de onderwijzers in de
meeste andere landen.

5 Van de onderzochte onderwijzers wilden 52% meer nadruk leggen
9 op het vertellen over de daden van de nationale helden; 42% wilden
12 de kinderen minder vrij laten in de besteding van hun vrije tijd;
32% vonden rationeel gebruik van energieën en 15% het zich voegen
naar gezagspatronen het belangrijkste wat men in de kinderen moet

aanmoedigen. Met betrekking tot deze punten kunnen wij niet spreken over een meerderheid van de Belgische onderwijzers, maar toch zijn deze percentages in België hoger dan in de meeste andere landen. Het zich voegen naar gezagspatronen is tevens een Nederlandse „deugd”, terwijl rationeel gebruik van energieën – zoals wij nog zullen zien – een Franse „deugd” is. Het is opmerkelijk dat België, dat geografisch en taalkundig tussen Nederland en Frankrijk ligt, de ligging tussen deze twee landen bevestigt ook ten aanzien van de opvattingen van de onderwijzers. Uit een analyse van het Belgische materiaal (zie LEPLAE, 1955, p. 733) blijkt bovendien dat het zich voegen naar gezagspatronen meer prevaleert bij de Vlaamse onderwijzers, terwijl de Walen voorkeur geven aan rationeel gebruik van energieën. Dit betekent niet, dat de Vlaamse onderwijzers in *alle* opzichten op hun Nederlandse collega’s lijken en de Walen op de Fransen. Uit een ander artikel van Claire LEPLAE (1956) blijkt duidelijk, dat dit niet altijd opgaat. Er zijn ook punten, waarin de Walen en de Nederlanders op elkaar lijken en de Vlamingen van beide categorieën afwijken.

- 11 45% van de Belgische onderwijzers meende dat men meer gebruik moest maken van de aanbevelingen van pedagogen. Dit percentage moet, in vergelijking met andere landen, laag genoemd worden.
- 12 Relatief zelden werden persoonlijke ontplooiing en geluk van de leerling (18%) en het zich voegen naar sociale situaties (5%) als belangrijkste hoedanigheden genoemd.

Ook in België hebben wij, evenals in Nederland, met tamelijk heterogene tendensen te maken, waarin het tweetalige karakter van het land een rol speelt.

- 3 *Duitse Bondsrepubliek.* De Duitse onderwijzers zijn absoluut en re-
- 11 latief vaak voor meer nadruk op het werken in groepsverband, voor
- 9 meer gebruik van de aanbevelingen van de pedagogen en voor het behoud van de status quo met betrekking tot de vrijetijdsbesteding van de jeugd.

- 4 Een groot deel der Duitse onderwijzers (71%) wil de kinderen meer vertellen over de opvattingen van andere volken; dit per-
- 10 centage is in vergelijking met andere landen gewoon te noemen. Eveneens een groot deel (69%) wil meer nadruk leggen op het belang van

hard werken; dit percentage is significant lager dan in de meeste andere landen.

5 Verder blijkt dat de Duitse onderwijzers relatief vaak veel voelen
voor meer nadruk op het vertellen over de daden van de nationale
7 helden, dat zij meer gebruik willen maken van lichamelijke straffen
8 en dat zij minder nadruk willen leggen op het eerbied betonen voor
de nationale symbolen, zoals bijvoorbeeld de vlag (Duitsland had
op dat ogenblik pas een nieuwe vlag, waaraan de mensen nog moes-
ten wennen). Rationeel gebruik van energieën en actieve aanpassing
12 aan de samenleving worden relatief zelden gezien als het belangrijkste
in de opvoeding.

Engeland. Het opvallende van de Engelse onderwijzers is dat zij
10 zich absoluut en relatief vaak uitspreken voor meer nadruk op het
belang van hard werken en voor het behoud zowel van de tegenwoor-
7 dige toestand ten aanzien van het gebruik van lichamelijke straffen
8 alsook van eerbied voor nationale symbolen.

4 De meerderheid der Engelse onderwijzers wil ook meer nadruk
gaan leggen op het vertellen over de opvattingen van andere volken
6 en op de zorg voor het feit dat de kinderen ontzag voor hen hebben.
In deze opzichten wijken zij echter niet af van wat men als het ge-
middelde van de overige landen kan beschouwen.

3 Enkele interessante tendensen verdienen hier nog vermelding.
Men kan bij de Engelse onderwijzers een relatieve tendens waarne-
7 men naar minder nadruk op het werken in groepsverband, naar meer
8 lichamelijke straffen (ondanks het reeds genoemde grote aantal der-
genen die hierin geen verandering wensen), naar minder eerbied
9 voor nationale symbolen (eveneens ondanks de velen die de tegen-
11 woordige toestand gehandhaafd willen zien), naar meer vrijheid in de
12 vrijetijdsbesteding, en naar een vermindering van de invloed van de
pedagogen. Bij de belangrijkste hoedanigheden die men in de leer-
lingen wil aanmoedigen valt op de relatief grote frequentie waarmee
de persoonlijke ontplooiing van de leerlingen genoemd wordt en de
relatief geringe frequentie van het noemen van de actieve aanpassing
aan sociale situaties.

In al deze gegevens schuilen twee verschijnselen: de Engelse onderwijzers schijnen meer te voelen voor het verlaten van het natio-

nalistische denken dan hun buitenlandse collega's; zij plaatsen de enkeling vóór de samenleving.

Frankrijk. De Franse onderwijzers hebben zich vaak uitgesproken
6 voor meer nadruk op het ontzag dat de kinderen voor hen zouden
10, 11 moeten hebben, voor meer nadruk op het belang van hard werken
en op het toepassen van de aanbevelingen van pedagogen.

De meerderheid wil ook meer nadruk leggen op het vertellen over
4 de opvattingen van andere volken, maar in dit opzicht verschillen
zij niet belangrijk van wat wij in andere landen aantreffen.

Waarin zij wel van de onderwijzers in andere landen verschillen,
3 is dat er een tendens aanwezig is naar minder werken in groepsver-
5, 7 band, naar het meer vertellen over de daden van de nationale helden,
9 naar het minder gebruik maken van lichamelijke straffen en naar een
8 vrijere vrijetijdsbesteding van de jeugd. Met betrekking tot de eer-
bied voor nationale symbolen, is er een tendens naar het handhaven
van de tegenwoordige toestand; het aantal van degenen die hierop
meer nadruk willen leggen, is relatief klein. Op de vraag welke hoe-
12 danigheden men in deze tijd het meest moet aanmoedigen, noemt
een relatief zeer hoog percentage (43%) een rationeel gebruik van
energieën voor het bereiken van „educational and work goals” (bijv.
ijver, doelmatigheid, volharding, enz.); waarden, welke betrekking
hebben op de samenleving, zoals actieve aanpassing, of het zich voe-
gen naar sociale situaties of gezagspatronen, worden absoluut en
relatief zelden genoemd.

De ideale mens die de Franse onderwijzer vaak voor ogen staat
is een hard werkende, efficiënte individualist. De opvoeding tot dit
ideaal moet volgens de opvattingen van de Franse onderwijzers
soepel en wetenschappelijk gefundeerd zijn.

Noorwegen. Zowel in absolute als in relatieve zin kan men zeggen
dat de Noorse onderwijzers zich vaak uitspreken voor meer nadruk
4, 11 op het vertellen over de opvattingen van andere volken en op het
gebruik van de aanbevelingen van pedagogen. Ten aanzien van het
5 vertellen over de daden van de nationale helden wil de meerderheid
de tegenwoordige toestand handhaven; het aantal van degenen die
hierop meer nadruk dan nu zouden willen leggen, is klein.

10 Een groot aantal heeft zich uitgesproken voor meer nadruk op het belang van hard werken, maar in dit opzicht wijkt Noorwegen niet belangrijk af van de meeste andere landen.

3 In vergelijking met andere landen voelen de Noorse onderwijzers slechts zelden voor minder werken in groepsverband en vaak voor de
6 handhaving van de huidige situatie ten aanzien van het ontzag van de kinderen tegenover de onderwijzer. Ook met betrekking tot de
7 lichamelijke straffen zien zij de tegenwoordige toestand liever gehandhaafd dan dat zij een vermindering voorstaan van het gebruik
8 van dit pedagogische middel. Vaker dan in de andere landen voelen zij voor meer nadruk op de eerbied voor nationale symbolen, en voor
10 minder vrijheid in de vrijetijdsbesteding. Hun antwoorden op de
12 vraag naar de belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid hebben zelden betrekking op zelfontplooiing, rationeel gebruik van energieën, het zich voegen naar sociale situaties of gezagspatronen. Zij kunnen uit in de frequentie waarmee zij nadruk leggen op actieve aanpassing aan sociale situaties, gemeenschapszin, bereidheid tot samenwerking, kameraadschap.

Bij de Noorse onderwijzers vinden wij een tendens naar een opvoeding van het kind tot een actief lid van de samenleving, waarbij men de opvoedingsmethoden relatief vaak strenger wil maken, maar tegelijk rekening wil houden met de aanbevelingen van pedagogen.

3 *Zweden.* Met betrekking tot het werken in groepsverband, het ge-
7 bruik van lichamelijke straffen en de vrijetijdsbesteding van de kin-
9 deren, nemen de Zweedse onderwijzers relatief vaak een conservatief standpunt in: zij willen de tegenwoordige toestand handhaven.

Ofschoon de meerderheid meer nadruk zou willen leggen op het
4 vertellen over de opvattingen van andere volken, moet opgemerkt
6 worden dat deze meerderheid in Zweden kleiner is dan in de meeste andere landen. De meerderheid spreekt zich ook uit voor meer nadruk op ontzag van de kinderen tegenover de onderwijzer; in dit opzicht wijkt Zweden echter niet belangrijk af van de meeste andere landen.

Er zijn tendensen aanwijsbaar naar minder nadruk op het vertellen
5 over de daden van nationale helden en naar meer nadruk op eerbied

10 voor de nationale symbolen. Voorstanders van meer nadruk op het belang van hard werken zijn relatief niet talrijk.

12 Als antwoord op de vraag naar de belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid wordt relatief zelden rationeel gebruik van energieën genoemd. Relatief vaak wijst het ideaal van de Zweedse onderwijzers in de richting van het zich voegen naar sociale situaties, zelfbeheersing, zelftucht, correcte manieren, netheid, ordelijkheid en van de zelfontplooiing en het geluk van de leerling, spontaneïteit, weetgierigheid, scheppingsdrang, zelfvertrouwen, actieve en open persoonlijkheid, originaliteit.

Zweden is weer één van de landen waarin de tendensen tamelijk heterogeen zijn. Wel kan er een tendens waargenomen worden naar het behoud van de tegenwoordige toestand.

4. CONCLUSIE

De antwoorden op de in dit hoofdstuk besproken vragen zijn uiteraard niet zonder meer vergelijkbaar van land tot land. Zij hebben immers betrekking op de situatie zoals zij nu is. Dat zij in elk land anders is dan in de andere landen, ligt buiten twijfel. De tegenwoordige situatie waarin het onderwijs in deze landen verkeert, is een cultuurverschijnsel.

Deze antwoorden spruiten anderzijds voort uit het ideaalbeeld van de mens zoals de onderzochte onderwijzers dit zouden willen zien. Dit ideaalbeeld vormt een integrerend deel van de cultuur waaraan de onderwijzers participeren.

De hypothese dat de cultuurwaarden welke in deze pedagogische opvattingen tot uiting komen, verschillend zijn in de verschillende landen, werd door de gegevens zeer duidelijk gesteund. De analyse van de gegevens heeft duidelijk aangetoond dat de noodzakelijke spanning tussen de werkelijkheid en het ideaal in elk der onderzochte landen anders is.

De analyse van dit materiaal heeft echter tegelijkertijd iets anders aangetoond. In een aantal landen waren de gevonden tendensen zo heterogeen dat men er geen duidelijke lijn in kon vinden. Ook in die landen die duidelijker en homogener tendensen vertoonden, was *geen sprake van een volstreekte homogeniteit*. Binnen elk land vinden wij

nog een grote diversiteit van opvattingen. Aan de andere kant hebben wij ook gezien dat *geen enkel land een blok vormt, volstrekt afgezonderd van andere landen*. Opvattingen, welke in één land bijzonder sterk naar voren treden, vinden hun voorstanders ook in andere landen, zij het dan misschien wat minder vaak. De conclusie die men hieruit mag trekken, is dat de landsgrenzen wel van belang zijn voor de cultuur, maar zij zijn niet de enige factor die de cultuur bepaalt.

HOOFDSTUK IV

SAMENHANG VAN DE PEDAGOGISCHE OPVATTINGEN MET DE SOCIOGRAFISCHE GEGEVENS

1. HYPOTHESE B

In hoofdstuk I werd de volgende hypothese gesteld: *De opvoedingsidealen van de onderwijzers hangen samen met verschillende sociografische gegevens.*

Terwille van de toetsing van deze hypothese werden 252 tabellen vervaardigd en aan significantieonderzoek onderworpen. Het significantieniveau van 5% werd door 38 ervan, dus 15%, behaald. Dit resultaat betekent, dat onze hypothese wel steun vindt in de gegevens, maar dat men uiterst voorzichtig moet zijn met het generaliseren van de conclusies welke in deze paragraaf ter sprake komen. De kans op een kapitalisatie van toevalligheden (de GROOT, 1956) is hier niet gering.

Desondanks worden de „significante” verbanden hieronder besproken, omdat zij kunnen leiden tot het formuleren van verifieerbare hypothesen. Een tweede argument is, dat zij hun waarde blijven behouden met betrekking tot de *onderzochte* onderwijzers.

Boven werd reeds gezegd, dat in dit hoofdstuk slechts over de Nederlandse onderwijzers gesproken wordt.

2. BESPREKING VAN DE RESULTATEN

Grootte van de plaats, waarin de school gevestigd is

Het is niet gelukt, enig significant verband te vinden tussen dit gegeven en de pedagogische opvattingen van de onderwijzers.

Provincie, waarin de school gevestigd is

Ook dit gegeven heeft tot geen significant verband geleid.

Grootte van de plaats, waarin de onderwijzer geboren is

De grootte van de geboorteplaats blijkt samen te hangen met de mening over het bekendmaken van kinderen met de opvatting van andere volken en over de belangrijkste hoedanigheid welke men in de kinderen wil aanmoedigen.

- 13 De onderwijzers, geboren in plaatsen met 25.000–99.999 inwoners, voelen er relatief zelden voor om meer nadruk dan nu te gaan leggen op het bekend maken van kinderen met de opvattingen van andere volken. De onderwijzers, die geboren werden in plaatsen met 10.000–24.999 inwoners, willen er vaak meer nadruk op gaan leggen.
- 14 Ten aanzien van de belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid valt slechts één detailpunt op: de onderwijzers, afkomstig uit plaatsen met 10.000–24.999 inwoners, zien het rationele gebruik van energieën zelden als het ideaal, terwijl de onderwijzers, die geboren werden in kleinere plaatsen (2.500–9.999 inwoners) dit juist relatief vaak doen.

Deze tendensen hebben slechts betrekking op enkele detailpunten. Bovendien vertonen de cijfers geen duidelijk, rechtlijnig verband. De boven vermelde conclusies (en de tabellen, waarnaar verwezen werd) geven ons geen recht, over te gaan tot karakterisering van de onderwijzers, afkomstig uit een stad of van het platteland. Wel wettigen zij het vermoeden, dat het karakter van de geboorteplaats, dat tot op zekere hoogte tot uitdrukking komt in de grootte van deze plaats, wel van belang is voor de opvattingen van de onderwijzers.

Provincie, waarin de onderwijzer geboren is

Een significant verband tussen deze factor en de opvattingen van de onderwijzers kon niet gevonden worden.

Geslacht

- 15 Het enige opvallende verschil tussen de mannen en de vrouwen is, dat de mannen zich vaker uitspreken voor meer nadruk op het werken in groepsverband dan de vrouwen.

Een redelijke en sprekende interpretatie van dit verschil is moeilijk te vinden.

Leeftijd

Verskillende pedagogische opvattingen hangen samen met de leeftijd van de onderwijzer.

- 16 Opvallend is, dat de jonge onderwijzers (25 j. of jonger) zeer vaak minder nadruk willen leggen op het gebruik van lichamelijke straffen dan nu gedaan wordt. Slechts zelden spreken zij zich uit voor de beperking van de vrijheid van de kinderen in de besteding van hun vrije tijd. Het zijn vooral de onderwijzers in de leeftijdsklasse 41–50 j., die relatief vaak de vrijetijdsbesteding van de kinderen aan banden zouden willen leggen. De oudste categorie echter (51 j. en ouder) vertoont dezelfde tendens als de jongste.
- 18 De frequentie, waarmee zelfontplooiing, geluk, spontaneïteit, zelfvertrouwen, originaliteit, e.d. genoemd worden onder de aan te moedigen hoedanigheden, is relatief hoog in de leeftijdsklasse 31–40 j. en laag onder de onderwijzers boven de 50 jaar.
- 19 Actieve aanpassing aan sociale situaties, gemeenschapszin, bereidheid tot samenwerking, kameraadschap, worden vooral vaak genoemd door de jongste onderwijzers (25 j. of jonger). – De oudste
- 20 onderwijzers noemen zeer vaak het vasthouden aan blijvende waarden, zoals waarheidsliefde, eerlijkheid, enz.

Deze gegevens bieden de mogelijkheid zich een tamelijk duidelijk beeld te vormen van de opvattingen van veel jonge onderwijzers. Zij willen het kind opvoeden tot een actief lid van de samenleving. Daarbij schijnen zij – expliciet of impliciet – te geloven in de goedheid van de mens: zij staan geen strenge opvoedingsmethoden voor.

Kerkgenootschap

- 21 De onderzochte protestantse onderwijzers waren vaak van mening, dat men de kinderen meer dan nu moet leren, eerbied te hebben voor de nationale symbolen, zoals bijv. de vlag. De onderwijzers, die opgegeven hebben, tot geen kerkgenootschap te behoren, willen relatief zelden meer nadruk gaan leggen op dit punt.
- 22 Relatief veel katholieke onderwijzers (dit is nog slechts 17%) achten het aankweken van de religieuze overtuiging één van de belangrijkste taken van de schoolopvoeding in deze tijd.

Het beroep van de vader

23 Het verband tussen het beroep van de vader en het antwoord op de vraag naar de belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid, komt tot uiting in twee punten: door de onderwijzers, afkomstig uit het onderwijsmilieu wordt opvallend zelden de actieve aanpassing aan de sociale situaties gezien als het belangrijkste wat men in de kinderen moet aanmoedigen; de onderwijzers wier vaders tot de kleine middenstand gerekend kunnen worden, noemen in dit verband vaak het vasthouden aan blijvende waarden, zoals waarheidsliefde, eerlijkheid, oprechtheid, enz.

Deze gegevens zeggen op zich nog niet veel, maar zij geven wel een aanwijzing, dat het milieu van afkomst, uitgedrukt in het beroep van de vader, van belang is voor de opvattingen van de onderwijzers.

De politieke partijen

De onderwijzers, die opgegeven hebben dat zij lid zijn van of sympathiseren met de Christelijk-Historische Unie, zeggen vaak dat men er zich meer dan nu op moet toeleggen, dat de kinderen ontzag voor hen hebben. Deze attitude komt relatief zelden voor onder hen, die de Partij van de Arbeid als hun partij willen zien.

De antwoorden op de vraag naar de hoedanigheden welke men in deze tijd vooral in de kinderen moet aanmoedigen, wijzen uit dat de onderwijzers, die de Katholieke Volks-Partij als hun partij opgeven, relatief zelden waarden noemen, welke gerangschikt kunnen worden in de categorie „zich voegen naar sociale situaties”; relatief vaak noemen zij in dit verband de religieuze overtuiging. De religieuze overtuiging wordt door de aanhangers van de Partij van de Arbeid slechts zelden genoemd.

Gevraagd naar de belangrijkste van de aan te moedigen hoedanigheden, zeggen de P.v.d.A.-onderwijzers vaker dan anderen dat zij deze wilden zoeken in de richting van het zich voegen naar sociale situaties (wij hebben hier met een minderheid te maken, maar deze minderheid is groter dan elders). Het zich voegen naar gezagspatronen wordt in deze categorie niet genoemd.

In deze gegevens gaat het niet om officiële ideologieën van de

politieke partijen. Er is slechts sprake van de opvattingen van individuele onderwijzers. Toch ziet men dat deze opvattingen in een of ander opzicht iets te maken hebben met het lidmaatschap van of de sympathie voor een politieke partij. Het is niet mogelijk te zeggen in hoeverre iemand zo denkt, *omdat* hij lid van deze partij is, of lid van deze partij is, *omdat* hij zo denkt. Het zoeken naar een causale verklaring zou op dit terrein niet veel vruchten afwerpen. Wat wij wel kunnen zeggen, is dat het lidmaatschap van een bepaalde partij van belang is voor de ideologie van de leden van die partij, ook buiten de strikt politieke sfeer.

Levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer werd opgeleid

- De onderwijzers, die zelf op protestants-christelijke scholen werden
28 opgeleid, zeggen relatief vaak en aanhoudend, dat zij de kinderen
zodanig willen opvoeden, dat deze zich gaan voegen naar sociale
30 situaties. Onder de belangrijkste aan te kweken hoedanigheden
wordt het rationeel gebruik van energieën relatief zelden genoemd.
- 28, 30 Bij de onderwijzers, die hun opleiding op katholieke scholen ge-
noten hebben, is het zich voegen naar sociale situaties relatief weinig
29 populair. Vaker dan hun collega's met een niet-katholieke opleiding
rekenen zij de religieuze overtuiging tot de waarden, die een speciale
aandacht van de onderwijzer verdienen.
- 29 Het is opvallend, dat de religieuze overtuiging zelden enige aan-
dacht krijgt bij de onderwijzers, die zelf op openbare scholen opge-
30 leid zijn. Het zich voegen naar gezagspatronen wordt door deze
categorie zelden gezien als de belangrijkste „deugd” die gestimuleerd
moet worden.

Het is niet gebleken dat de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzers zelf opgeleid zijn, relevant is ten aanzien van *alle* opvattingen van deze onderwijzers. Wij hebben wel gezien, dat *sommige* opvattingen ermee samenhangen, met name die over de plaats van de religieuze overtuiging in de schoolopvoeding en over de na te streven wijze van sociale aanpassing.

Levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer les geeft

- 32 De onderwijzers, die in openbare scholen werkzaam zijn, zijn relatief vaak van mening, dat de kinderen meer dan nu vrijgelaten moeten worden in de besteding van hun vrije tijd. Relatief zelden zijn zij
- 34, 36 van mening, dat het kind gestimuleerd moet worden zich te gaan voegen naar gezagspatronen, of dat de onderwijzer moet trachten,
- 35 in de kinderen de religieuze overtuiging aan te kweken. Relatief
- 36 vaak hoort men van de onderwijzers op de openbare scholen, dat het belangrijkste, wat men in de kinderen moet aanmoedigen, is een actieve aanpassing aan sociale situaties, gemeenschapszin, bereidheid tot samenwerking, kameraadschap.
- 33, 36 De onderwijzers op katholieke scholen zijn zelden van mening, dat het zich voegen naar sociale situaties veel gestimuleerd moet
- 35 worden. Vaker dan op andere scholen wordt hier de religieuze overtuiging gezien als een opvoedingsideaal.
- 31 De onderwijzers op de protestants-christelijke scholen menen vaak, dat de kinderen meer moeten leren, eerbied te hebben voor de nationale symbolen. Zij zijn slechts zelden er vóór, dat de kinderen meer
- 32 vrijheid krijgen in de vrijetijdsbesteding. Waarden, zoals zelfbeheersing, zelftucht, correcte manieren, netheid, ordelijkheid, e.d., die
- 33, 36 hier samengevat worden als het zich voegen naar sociale situaties, vinden hier veel genade. Relatief vaak worden waarden als eerbied voor gezag, ontzag voor onderwijzers en ouders, gehoorzaamheid, e.d., die hier samengevat worden als het zich voegen naar gezagspatronen, gezien als het belangrijkste, wat in de schoolopvoeding nagestreefd moet worden.

De levensbeschouwelijke richting van de school, waaraan de onderwijzer verbonden is, blijkt dus een zeer belangrijke factor te zijn met betrekking tot het opvoedingsideaal, d.w.z. het ideaalbeeld van de mens. De besproken gegevens leveren een vrij goed beeld van het geestelijk klimaat van de bepaalde scholen.

Het geslacht van de leerlingen

Hier moet opgemerkt worden, dat de conclusies, welke hieronder

37 genoemd worden, niet alleen gebaseerd zijn op het geslacht van de
leerlingen, maar ook op de levensbeschouwelijke richting van de
school. Een controle van het materiaal heeft uitgewezen dat er sprake
was van gescheiden klassen, bijna uitsluitend op katholieke scholen.
Op openbare en protestantse scholen vormden zij een uitzondering.
Ten gevolge van deze omstandigheid betekenen de termen „jongens-
klassen” of „meisjesklassen” praktisch hetzelfde als „*jongensklassen
op katholieke scholen*” of „*meisjesklassen op katholieke scholen*”; de
term „gemengde klassen” heeft betrekking op alle levensbeschouwe-
lijke richtingen, waarbij het hoofddaccent zal vallen op protestantse
en openbare scholen.

De onderwijzers, die aan jongensklassen les geven, zijn vaak van
39 mening, dat er meer nadruk op gelegd moet worden, dat hun leer-
lingen ontzag voor hen hebben. Gevraagd naar de aan te moedigen
hoedanigheden, gaven zij zelden een antwoord, passend in de
42 categorie „zich voegen naar sociale situaties”.

De onderwijzeressen van de meisjesklassen meenden relatief
38 vaak, dat men de kinderen meer moet vertellen over de daden van
39 nationale helden. Zij waren er echter niet vaak vóór, om in de kinde-
ren meer ontzag voor de onderwijzers aan te kweken. Ook de eerbied
40 voor de nationale symbolen, vond bij deze onderwijzeressen relatief
41 weinig genade. Het antwoord op de vraag naar de aan te moedigen
hoedanigheden luidde vaak: ijver, doelmatigheid, volharding en
andere hoedanigheden, welke gerangschikt kunnen worden onder
het hoofd: rationeel gebruik van energieën voor het behalen van
prestaties op school of in het werk.

De onderwijzers, aan wie gemengde klassen toevertrouwd zijn,
40 willen vaak meer nadruk leggen op de eerbied voor de nationale
symbolen. Rationeel gebruik van energieën terwille van het behalen
41 van prestaties wordt door deze onderwijzers niet vaak genoemd als
iets waar men bijzonder op moet letten.

Deze gegevens werpen niet veel licht op de opvoedingsidealen in
de jongens- en in de gemengde klassen. Wel zeggen zij iets over wat
men wil nastreven in de schoolopvoeding in de meisjesklassen. De
opvattingen van de onderwijzeressen vertonen een rationeel-indivi-
dualistische trek. Opvallend is, dat dit overeenkomt met de observatie
van Van ALBADA (1956, p. 79) die tijdens zijn testonderzoek op de

lagere scholen in de provincie Groningen (dus hoofdzakelijk niet-katholieke scholen) opgemerkt heeft, dat de meisjes ambitieuzer waren dan de jongens. Misschien is deze rationeel-individualistische trek niet beperkt tot de meisjesklassen op de katholieke scholen, maar speelt hij een rol in de schoolopvoeding van meisjes ook buiten deze sector.

Aantal leerlingen

Het aantal leerlingen in de klas vertoont een verband met het antwoord op de vraag, welke hoedanigheden in de kinderen aangemoe-
43 digd moeten worden. De onderwijzers met 31–40 leerlingen noemen relatief vaak het kritisch denken, objectiviteit, enz. ; de onderwijzers, die kleinere klassen hebben, schijnen vaker te denken aan het belang
44 van de religieuze overtuiging dan de onderwijzers met grotere klassen.

Het is niet duidelijk, hoe het waargenomen verband tot stand kon komen. Wij hebben hier zeer waarschijnlijk met een indirect verband te maken. Men zou hier verschillende gissingen kunnen wagen, maar het is te betwijfelen of deze ons inzicht in de aard van deze verbanden zouden vergroten.

Leeftijd van de leerlingen

Deze factor vertoont geen significant verband met de antwoorden van de onderwijzers op onze vragen.

4. CONCLUSIE

De hypothese, dat de pedagogische opvattingen van de onderwijzers verband houden met sociologische factoren, wordt gesteund door onze gegevens, ondanks het grote aantal tabellen, die het gestelde significantieniveau (0,05) niet haalden.

Niet van alle onderzochte factoren is gebleken, dat zij een significante samenhang vertonen met de opvattingen van de onderwijzers. De grootte van de plaats, waarin de school gevestigd is, de provincie, alsook de provincie van de geboorte van de onderwijzer vertonen geen significant verband met de onderzochte opvattingen. Het kan

zijn, dat deze factoren weinig relevant zijn voor de pedagogische opvattingen, maar het is ook mogelijk dat dit resultaat toegeschreven kan worden aan de geringe grootte van de steekproef. Het is evenmin gebleken dat de onderwijzers verschillende idealen huldigen, naargelang zij oudere of jongere leerlingen onder hun hoede hebben.

Het aantal leerlingen schijnt wel iets te maken te hebben met sommige opvattingen van de onderwijzers. Dit verband kon niet geïnterpreteerd worden. Het is niet uitgesloten, dat hier sprake is van een indirect verband.

Ook hebben wij gezien, dat de grootte van de plaats, waarin de onderwijzer geboren is en het beroep van zijn vader een verband vertonen met sommige opvattingen. Wij menen hierin een indicatie te zien van het belang van de sociale omgeving in de jeugdijaren.

De tendens was aanwezig, dat de jonge onderwijzers het kind willen opvoeden tot een actief lid van de samenleving en dat zij geen strenge opvoedingsmethoden willen toepassen om dit doel te bereiken. Onze gegevens geven geen antwoord op de vraag, of wij hier met een ontwikkelingspsychologisch of met een historisch verschijnsel te maken hebben.

In de opvoeding van meisjes – althans op de katholieke scholen – hebben wij een rationeel-individualistische trek gezien. De opvattingen van de onderwijzeressen in de meisjesklassen beantwoorden niet geheel aan wat men vaak als het „vrouwelijke” ziet: de vrouw presteert niet actief, maar zij staat achter de man en vormt de achtergrond van zijn prestaties. De opvattingen van de onderzochte opvoedsters der meisjesklassen sluiten niet aan bij de trationele sociale rol van de vrouw.

Het duidelijkst is de samenhang tussen de opvattingen van de onderwijzers en het behoren tot de confessionele groepen en politieke partijen (die – in Nederland – voor een belangrijk deel een confessioneel karakter dragen). Het gaat hierbij niet om officiële doctrines van de kerkgenootschappen of om partijideologieën. Het gaat om de uitspraken van individuele onderwijzers, die zich lid van deze groepen noemen of ermee sympathiseren.

In de protestantse sector valt op, dat men er veel waarde hecht aan het gezag en dat men het kind ondergeschikt wil maken aan de samenleving.

In de neutrale sector vindt men weinig nadruk op het eerbied hebben voor het gezag. Ook aan de religieuze overtuiging van de leerlingen wordt hier niet gedacht.

Het is de katholieke sector, waarin het meest op het belang van een religieuze overtuiging gewezen wordt (ofschoon het hier gaat om een minderheid van onderwijzers in deze sector). Interessant is, dat hier het zich voegen naar sociale situaties belangrijk minder frequent gezien wordt als iets aanbevelenswaardigs dan in de overige groeperingen.

De tabellen tonen duidelijk dat er geen sprake is van een volstrekte uniformiteit. Elke „regel” die in dit hoofdstuk genoemd werd, laat talrijke uitzonderingen toe. Onze conclusies zijn gebaseerd op statistische tendensen, d.w.z. op een „vaker” of „minder vaak” en niet op een „altijd” of „nooit”. Dat deze tendensen waargenomen kunnen worden, betekent dat de cultuur gedragen wordt door de sociale structuren. De talrijke uitzonderingen wijzen er op, dat de onderzochte factoren niet de enige zijn. Er zijn ook nog andere factoren in het spel.

HOOFDSTUK V

AUTORITAIRE PERSOONLIJKHEID EN PEDAGOGISCHE OPVATTINGEN

1. HYPOTHESE C

In hoofdstuk I werd de volgende hypothese gesteld: *De opvoedingsidealen van de onderwijzers hangen samen met de schaalpositie op de F-scale.*

Voor de verificatie van deze hypothese werden 18 tabellen vervaardigd en aan toetsing onderworpen. Vijf ervan haalden het gestelde significantieniveau (5%). Hieruit mogen wij de conclusie trekken dat de hypothese gesteund wordt door de gegevens.

2. RESULTATEN

- 45 De antwoorden op de vraag, hoeveel nadruk men erop moet leggen, dat de kinderen ontzag moeten hebben voor de onderwijzers, differentiëren duidelijk tussen de hoge en de lage posities op de F-scale. De niet-autoritaire onderwijzers menen niet vaak, dat men er meer nadruk op moet leggen dan nu; de onderwijzers met hoge schaalposities zijn er meestal wel voor.
- 46 Ook ten aanzien van de mening over het belang van hard werken zien wij een verschil tussen de onderwijzers met lage en die met hoge schaalposities. Het hard werken is bij de eersten minder populair dan bij de laatstgenoemden. Hoe hoger de positie op de F-scale, hoe hoger percentage van diegenen die meer nadruk zouden willen leggen op het belang van hard werken.

De volgende drie significante verschillen hebben betrekking op de antwoorden op de vraag naar de hoedanigheden die de onderwijzer bijzonder graag in de kinderen zou willen aankweken.

- 47 De onderwijzers met hoge cijfers op de F-scale noemen vaak ijver,

doelmatigheid, volharding en andere „deugden” die zich laten onderbrengen in de categorie „rationeel gebruik van energieën voor het bereiken van bepaalde prestaties op school of in het werk”. Deze antwoorden komen belangrijk minder voor bij de onderwijzers, die op de F-scale lage cijfers halen.

Andersom ligt de verhouding ten aanzien van gemeenschapszin, bereidheid tot samenwerking, kameraadschap, e.d., met andere
48 woorden, actieve aanpassing aan sociale situaties. Deze antwoorden komt men vaker tegen bij de onderwijzers, die zich laag op de schaal bevinden, dan bij hun meer autoritaire collega's.

49 De laatste significante tendens ten slotte betreft de frequentie, waarmee het zich voegen naar gezagspatronen voorgestaan werd. Dit antwoord correleert positief met de positie op de F-scale. Zoals verwacht kon worden, noemden de onderwijzers met hoge cijfers relatief vaak de gehoorzaamheid, het eerbied hebben voor het gezag, het ontzag voor onderwijzers en ouders, e.d., terwijl soortgelijke antwoorden aanzienlijk minder vaak genoteerd werden bij onderwijzers met lage schaalposities.

Met behulp van onze gegevens kunnen wij dus de onderwijzers met lage schaalposities omschrijven als mensen, die weinig waarde hechten aan gehoorzaamheid en onderdanigheid tegenover gezagsdragers en die bij één van de zeer algemeen erkende cultuurwaarden, n.l. het belang van hard werken, nogal eens een vraagteken durven te zetten; het kind willen zij zodanig opvoeden dat het – als lid van de samenleving – met anderen kan omgaan op voet van gelijkheid.

Anders zijn de opvattingen van de onderwijzers met hoge posities op de F-scale. Zij delen de opvatting van de overheersende meerderheid, dat hard werken gestimuleerd moet worden. Volgens hen moet het kind ook zodanig opgevoed worden dat het iets bereikt op school en ook later in het leven. Zij willen het kind eerbied en gehoorzaamheid bijbrengen tegenover degenen aan wie het gezag gegeven is.

3. CONCLUSIE

Het is niet verwonderlijk, dat de opvattingen van de onderwijzers met hoge cijfers op de F-scale nogal „autoritair” klinken en dat de opvattingen van de onderwijzers met lage cijfers een tegengestelde

tendens vertonen. Het was de bedoeling van de F-scale de autoritaire trek van de respondenten te meten. Zij bestaat zelf uit nogal autoritaire stellingen. Het is begrijpelijk, dat degenen die de autoritaire stellingen in de F-scale beamen, ook in een vrij gesprek meningen naar voren zullen brengen, die ongeveer dezelfde sfeer vertegenwoordigen. KRECH en CRUTCHFIELD (1948, p. 161) zeggen, dat er slechts weinig opvattingen en attitudes zijn, die in iemands geest geïsoleerd zijn van andere opvattingen, ofschoon het wel mogelijk is dat dit voorkomt.

De opvattingen van de autoritaire en die van de niet-autoritaire onderwijzers komen zeer goed overeen met de opvattingen van de autoritaire en niet-autoritaire respondenten van ADORNO e.a. (1950) in Californië. In het gehele boek „The authoritarian personality” treedt telkens naar voren dat de „high scorers” de conventionele waarden steeds beamen. Wij hebben in ons materiaal hetzelfde gezien: het belang van hard werken, het aansporen van de kinderen tot een rationeel gebruik van energieën om „iets te bereiken” in het leven, wijzen in dezelfde richting.

Vooral dit laatste, samen met de sterke tendens naar het zich voegen naar gezagspatronen, leiden tot een conclusie, die wij letterlijk kunnen overnemen van ADORNO e.a. (1950, p. 475): „...the high scorer is concentrated on an effort to adjust to the outside world and to gain power and success within it”.

Ten slotte willen wij wijzen op de conclusie van hetzelfde onderzoek van ADORNO e.a. (1950, p. 413): „...high – scoring subjects show predominantly what may be called *hierarchical conception of human relationships* whereas those who score low conceive of an *egalitarian mutuality* in such relationships”. Ook in ons onderzoek is gebleken dat de onderwijzers met lage schaalposities aan een samenleving dachten, waarin de mensen met elkaar omgaan op voet van gelijkheid; de onderwijzers met hoge schaalposities daarentegen zagen de samenleving als hiërarchisch opgebouwd: gezagdragers en gehoorzame volgelingen, hoog en laag geplaatste mensen.

Samenvattend kunnen wij zeggen dat de ervaringen van Adorno met zijn F-scale in ons onderzoek bevestigd worden.

Conclusies die in dezelfde richting wijzen, werden ook gevonden door andere onderzoekers. AUBERT, HALDORSEN en TILLER (1956,

p. 28) die zich van een enigszins afwijkende methode bedienden, vonden in meerdere landen een zeer duidelijke samenhang tussen „algemeen autoritarisme” en „autoritarisme tegenover kinderen”. ROKKAN (1956, p. 6) vond in al de zeven landen dat de mensen met hoge posities op de F-scale zich sterk identificeren met de natie en een sterke in-group-out-group-differentiatie vertoonden; zij toonden een gerichtheid naar gebruik van macht en legden veel nadruk op „toughness”; zij waren – in grotere mate dan anderen – intolerant t.o.v. devianten.

HOOFDSTUK VI

SOCIOGRAFISCHE GEGEVENS EN AUTORITAIRE PERSOONLIJKHEID

1. HYPOTHESE D

Aan de hand van theoretische overwegingen hebben wij in hoofdstuk I de volgende hypothese geformuleerd: *De schaalposities op de F-scale hangen samen met verschillende sociografische gegevens.*

Bij de toetsing van deze hypothese werden 15 tabellen bestudeerd. Zeven ervan leverden significante verschillen op.

Hieronder volgt een bespreking van de significante verbanden.

2. RESULTATEN

50 Op de eerste plaats dienen de duidelijke verschillen genoemd te worden tussen de onderwijzers in de verschillende landen. Een nauwkeurige bestudering van de gegevens laat toe de landen in drie categorieën in te delen:

- 1) Duitsland en België met gemiddeld autoritaire onderwijzers.
- 2) Een middengroep, bestaande uit Frankrijk, Nederland, Zweden en Engeland.
- 3) Noorwegen met gemiddeld niet-autoritaire onderwijzers.

Ofschoon de steekproeven – behalve in Nederland en België – niet geheel representatief waren, zeggen de conclusies wel iets, minstens over de onderzochte populatie.

Ook binnen Nederland vinden wij belangrijke verschillen in de F-scale-cijfers tussen verschillende categorieën onderwijzers.

51 De mannen zijn aanzienlijk minder autoritair dan de vrouwen.¹

¹ In het onderzoek van ADORNO e.a. (1950) kwam herhaaldelijk naar voren, dat hoge cijfers op de F-scale samengingen met politiek, sociaal en cultureel conservatisme. Zou de verklaring van de in dit onderzoek waargenomen tendens liggen in een groter conservatisme van de vrouwen?

De leeftijd hangt samen met de F-scale, in die zin, dat de jongste 52 categorie duidelijk tendeert naar lage cijfers en de oudste categorie naar hoge cijfers. Het is onmogelijk te zeggen of de autoritaire instelling met de leeftijd toeneemt, of dat de aankomende generatie minder autoritair is. Het verband loopt overigens niet geleidelijk over alle leeftijdsklassen, maar het komt tot uitdrukking alleen in de extreme categorieën.

Het verdient vermelding dat AUBERT, HALDORSEN en TILLER (1956, p. 26–29) zowel als ROKKAN (1956, p. 8) in alle landen dezelfde tendens waargenomen hebben.

53 Het verband tussen het kerkgenootschap en de F-scale zegt slechts iets over één categorie, maar dit is zeer duidelijk: De onderwijzers, die opgegeven hebben tot geen kerkgenootschap te behoren, staan duidelijk lager op de F-scale dan de rest. De katholieken en de protestanten lijken zeer veel op elkaar in dit opzicht.

ADORNO e.a. (1950, p. 310) hebben de samenhang tussen de godsdienst en het autoritarisme aan een onderzoek onderworpen. Zij komen tot de conclusie dat het hier niet zoveel aankomt op het behoren tot een bepaald kerkgenootschap als op de *beleving* van de godsdienst. Men zou dan met hoge scores op de F-scale te maken hebben, wanneer „the religion represents to the subject a further effort toward belonging to a privileged group and the explicite acceptance of a set of conventionalized mores and rules of behavior prevalent in a majority group”. In dit geval „...religion tends to assume the function of an external authority deciding what is good and what is bad thus relieving the individual from making his own decisions and assuring him at the same time of membership in a privileged group”.

54 Ook de politieke partij hangt samen met de scores op de F-scale. De respondenten die met de Anti-Revolutionaire Partij sympathiseren, hebben relatief zelden lage scores. Het andere uiterste wordt gevormd door de Partij van de Arbeid. De aanhangers van deze partij zijn zeer sterk vertegenwoordigd in de lage sector van de F-scale en zwak in de hoge sector.

AUBERT, HALDORSEN en TILLER (1956, p. 27 en 30–31) vonden analoge verbanden in alle deelnemende landen. De partijen, die men gewoonlijk met „rechts” aanduidt, waren overal hoog op de F-scale,

terwijl de partijen, die gewoonlijk met „links” aangeduid worden, lage cijfers behaalden. Volgens het rapport van het Institutt for Samfunnsforskning (REPORT 1958, p. 25–26) zijn er meer verbanden met de dimensie rechts-links, die consistent voor alle deelnemende landen opgaan: opvattingen over oorlog, bewapening, nationale soevereiniteit, nationale éénheid, enz. In al deze opzichten vindt men merkwaardige overeenkomsten tussen de „rechtse” onderwijzers in alle deelnemende landen aan de éne kant en de „linkse” onderwijzers in dezelfde landen aan de andere kant.

55 De levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer opgeleid werd, vertoont eveneens een significant verband met de schaalpositie op de F-scale. De onderwijzers, die hun opleiding hebben genoten op protestants-christelijke scholen, hebben relatief zelden lage F-scale-scores; degenen die op een openbare school opgeleid werden, hebben vaak lage en zelden hoge scores.

56 Ten slotte moet nog de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de respondent ten tijde van het onderzoek werkzaam was, vermeld worden. De lage scores worden vaak aangetroffen bij onderwijzers, die aan een openbare school verbonden zijn en zelden bij de onderwijzers op protestants-christelijke scholen.

Aangezien men gevoegelijk kan aannemen, dat in Nederland de vier laatstgenoemde gegevens (kerkgenootschap, partij, richting van de opleiding genoten door de onderwijzer, richting van de school, waarin hij werkzaam is) sterk met elkaar gecorreleerd zijn, kunnen wij samenvattend zeggen dat de protestantse onderwijzers naar hoge (d.w.z. „autoritaire”) schaalposities tenderen en de in één of ander opzicht kerkelijk niet gebonden naar lage (d.w.z. „niet-autoritaire”) schaalposities.

3. CONCLUSIE

Onze hypothese, genoemd aan het begin van dit hoofdstuk, werd door de gegevens duidelijk bevestigd. Een verdere bevestiging vinden wij in het feit, dat onze conclusies, die op Nederland betrekking hebben, veel lijken op de bevindingen van AUBERT, HALDORSEN en TILLER (1956, p. 24–31) in andere landen.

Nog een bevestiging vinden wij in het feit dat BOESCH (1954),

die geheel andere methoden gebruikt (sociogrammen, Rorschach, TAT, interview), tot de conclusie kwam, dat er een nauwe relatie bestond tussen de persoonlijkheid en de sociale omgeving.

In de studie van het ethnocentrisme, die de grondslag vormt van de F-scale, zegt ADORNO c.s. (1950, p. 206) dat de relevante groepen „...involve membership by choice rather than membership by birth”. Causaal gesproken zou dit betekenen dat de psychologische kwaliteiten van de enkelingen eerder het aanschijn geven aan de groep dan omgekeerd.

In dit onderzoek blijken de volgende groepen relevant te zijn: de natie, het geslacht, de generatie, het kerkgenootschap, de politieke partij en de „zuil” in het onderwijssysteem. Het behoren tot de drie laatstgenoemde groepen berust in laatste instantie op de keuze van de enkeling, maar sociologisch gezien kan men met goed recht zeggen dat de geboorte hierin op zijn minst zeer belangrijk is. De drie eerstgenoemde zijn zeker op geboorte gebaseerd. Dit maakt de boven aangehaalde stelling van Adorno en zijn medewerkers aanvechtbaar. Het is meer waarschijnlijk, dat een éenzijdige causale redenering in deze materie niet opgaat. – Andere mogelijkheden zijn dat het ethnocentrisme van Adorno en onze F-scale geheel andere inhouden van de menselijke persoonlijkheid dekken – wat niet zeer waarschijnlijk is – of dat het samenspel van deze factoren in de populatie van Adorno anders is dan in onze populatie.

Wel kan de stelling van ADORNO c.s. (1950, p. 206) gehandhaafd worden „...that sociological factors play an essential but *complex and indirect* psychological role.”

HOOFDSTUK VII

OVERZICHT

Het is uit dit onderzoek duidelijk gebleken, dat de kinderen op school niet alleen vaardigheden leren zoals lezen, schrijven, rekenen, en zich enigermate leren oriënteren in de ruimte en in de tijd, maar dat er ook getracht wordt hen een levenshouding mee te geven, d.w.z. de kinderen op te voeden in de volledige zin van het woord. De onderwijzers werken mee aan de overdracht van de cultuur, niet alleen wat betreft het intellectuele en het esthetische aspect daarvan; zij schenken eveneens aandacht aan de normatieve kant van de cultuur.

Een vluchtige blik op de ruwe gegevens van dit onderzoek is al voldoende, om te constateren dat er een grote diversiteit van opinies bestaat ten aanzien van de pedagogische stelregels en dat er eveneens een grote diversiteit bestaat in de waardering van datgene wat volgens de verschillende onderwijzers de belangrijkste plaats in de opvoeding behoort in te nemen. Het is wel waar, dat sommige waarden meer in tel zijn dan andere, maar van een communis opinio op dit gebied kan beslist geen sprake zijn. Het opvoedingsideaal van een onderwijzer blijkt samen te hangen met zijn sociale omgeving; aan de andere kant is het afhankelijk van de persoonlijke geaardheid van de onderwijzer zelf.

Bij de analyse van het materiaal hebben wij gezien, dat het gegeven „het land” in alle bestudeerde opzichten relevant was. De landen vormen in zekere zin blokken, namelijk in die zin, dat de statistische tendensen in elk land in een andere richting wijzen. Dit is echter nog niet voldoende om de diversiteit van de opinies te verklaren.

BOGUSLAW (1955, p. 570) zegt: „If these national boundaries were to coincide exactly with other identities in cultural patterns, we could

regard ourselves happily arrived at an appropriate level of culture analysis”.

Ondanks het feit, dat de landsgrenzen in zekere mate wel relevant blijken te zijn, hebben wij gezien, dat de opvattingen dwars door de grenzen heenlopen. Vaak vindt een onderwijzer in een bepaald land zijn geestverwanten in andere landen. Verder hebben wij gezien, dat er bepaalde verbanden geconstateerd konden worden – vooral met betrekking tot de F-scale en tot de politieke sympathieën – die niet alleen in Nederland, maar ook in verschillende andere landen aanwezig waren. Dit suggereert, dat er bepaalde sociale en psychologische patronen bestaan, die hun geldigheid behouden, ongeacht de landsgrenzen, althans in de onderzochte landen. Wij kunnen dan ook met ROKKAN (1956, p. 8) zeggen: „The OCSR data have produced encouraging evidence of the existence of comparable patterns of attitudes and orientations across countries of very different history and political structure, but the findings will only make sense in a wider framework of continued international research”. Wij menen hier met een veelbelovend gebied voor research te maken te hebben.

Eén punt, dat hierboven reeds genoemd werd, verdient een speciaal accent: het feit, dat de studie van Adorno c.s. met de daaruit resulterende F-scale niet alleen voor de Verenigde Staten van Amerika geldt. De F-scale werkt even goed in verschillende Europese landen. In ons onderzoek werd bevestigd, wat ADORNO c.s. (1950, p. 476) gevonden heeft: „High scorers generally seem to need external support – whether this be offered by authorities or by public opinion – in order to find some assurance concerning what is right and what is wrong”.

Ook een andere conclusie van ADORNO c.s. (1950, p. 372) vindt bevestiging in onze gegevens, met name dat door de onderzochte personen met hoge cijfers op de F-scale „...discipline is handled as a 'vis maior', as a force outside of the child to which at the same time he must submit. The values in question are primarily the values in adult society: conventions and rules helpful for social climbing but rather beyond the natural grasp of the child. At the same time this type of value lays the foundation for an attitude of judging people

according to external criteria, and for the authoritarian condemnation of what is considered socially inferior”.

Dit onderzoek heeft betrekking op onderwijzers. Wij mogen desondanks zeggen, dat onze bevindingen grotendeels ook voor andere bevolkingsgroepen zouden gelden. De populatie van Adorno bestond uit beoefenaars van verschillende beroepen. Er zijn ook andere onderzoeken bekend, waarin mensen van zeer uiteenlopende beroepen onderzocht werden, en de conclusies toch min of meer in dezelfde richting wezen als in ons onderzoek. Voortgezet onderzoek zou moeten uitwijzen, welke patronen een algemene geldigheid hebben en welke eigen zijn aan bepaalde beroepen, sociale klassen, enz.

Wij hebben twee aanwijzingen gevonden, dat de onderwijzers meer autoritair zijn dan verschillende andere bevolkingsgroepen. TITUS en HOLLANDER (1957, p. 50–51) refereren een onderzoek van Levinson en Schermerhorn, waarin de schrijvers de F-scale-scores van de beoefenaars van verschillende beroepen vergeleken hebben; de onderwijzers stonden aan de top. De tweede aanwijzing is meer indirect. Het gaat hier om de door de VRIES REILINGH en BASCHWITZ (1955, p. 24) onder verschillende Duitse onderwijzers waargenomen tendens, zich bijzonder gemakkelijk te voegen naar degenen, die op een bepaald ogenblik aan de macht zijn: „eigenartig ist die politische Veränderlichkeit eines grossen Teils der Lehrer. Möglicherweise war dies eine Folge ihres sozialen Aufstiegs, wodurch sie unsicher und verletzlich in ihrem sozialen Status waren. Damals sagten die Nationalsozialisten spottend: „Wenn wir noch einmal revoltieren, machen wir das so schnell, dass sogar die Lehrer nicht mitkommen”.

Deze aanwijzingen zijn afkomstig uit twee landen: de Verenigde Staten van Amerika en Duitsland. Verder onderzoek zou moeten uitwijzen, of dit ook in andere landen geldt.

In dit onderzoek hebben wij ons niet op pedagogisch terrein begeven, ofschoon het materiaal er zich wel toe leent. In dit verband kan gewezen worden op een studie van Juul (besproken door TITUS en HOLLANDER 1957, p. 50), waarin deze een negatieve correlatie vond tussen de F-scale enerzijds en „a test of knowledge of child psychology, teaching attitudes and opinion teaching practices” anderzijds.

De uitspraken van de onderwijzers, die in dit onderzoek bestudeerd werden, krijgen dan pas reliëf, wanneer men over een goede kennis beschikt van de actuele toestanden met betrekking tot de verschillende vraagstukken, waarover de onderwijzers zich uitgesproken hebben.

Het onderzoek heeft uitgewezen, dat de F-scale een bruikbaar instrument is voor het ontdekken van de autoritaire instelling. Toch is de kritiek, die in hoofdstuk I samengevat werd, niet weerlegd. Het laatste woord over het autoritarisme en de F-scale is nog niet gezegd. Er moet nog veel theoretisch zowel als empirisch onderzoek verricht worden.

Op de eerste plaats zou nagegaan kunnen worden of er werkelijk slechts één „autoritair syndroom” bestaat, zoals Adorno stelt. Adorno staat daar zelf overigens enigszins aarzelend en inconsequent tegenover. – Alleen al de methode van schaalconstructie (Likert-scale) suggereert, dat er gemakkelijk sprake kan zijn van meerdere, kwalitatief verschillende varianten van het autoritarisme.

De mening van MISPELBLOM BEYER (1957, p. 369) dat men niet weet, in hoeverre de autoritaire kenmerken cultureel bepaald zijn, is ten dele juist. In ons onderzoek is gebleken dat de schaalpositie op de F-scale *wel* samenhangt met verschillende gegevens betreffende de sociale omgeving. Een vergelijking van onze bevindingen met de bevindingen van andere onderzoekers leert, dat verschillende kenmerken hun geldigheid behouden in verschillende populaties. Men zou nu moeten nagaan, wat algemeen geldig is en wat alleen geldt voor specifieke situaties en voor welke situaties.

Vooraf zou blijken, dat het autoritarisme meerdere kwalitatief verschillende varianten omvat, zou het van belang zijn, na te gaan of deze kwalitatieve varianten, met andere woorden dimensies van het autoritarisme, van land tot land dezelfde blijven. Het is mogelijk, dat het Nederlandse autoritarisme iets anders is dan bijvoorbeeld het Duitse of het Franse.

Een soortgelijke vergelijking per kerkgenootschap zou ook interessant kunnen zijn.

Elders in dit boek werd gezegd dat onze bevindingen geen andere

betekenis hebben dan die van statistische tendensen. Dezelfde opmerking geldt evenzeer voor verschillende andere aangehaalde onderzoeken. Dit betekent, dat wij iets gevonden hebben, dat globaal gezien in de populatie geldt.

Verder hebben wij telkens het verband tussen *twee* gegevens onderzocht. Wij weten echter nog steeds niet, hoe het samenspel van deze verschillende facetten in het leven van één individuele mens is. Hiervoor zouden case-studies nodig zijn.

In een case-studie ziet men het samenspel van de verschillende factoren, maar men weet niet wat in het concrete geval strikt individueel is en wat een ruimere geldigheid heeft.

Het zou aanbeveling verdienen een „diepteonderzoek” in te stellen naar de samenhang tussen het autoritarisme, verschillende opvattingen en de omgevingsfactoren. Na een exacte typologische benadering zou men tot hypothesen kunnen komen, die een meer gedifferentieerde aanpak van de samenhang tussen de cultuur, de persoonlijkheid en de sociale omgeving zouden toelaten. Gezien de methodologische middelen, waarover men op dit ogenblik beschikt, zou dit onderzoek zeer bescheiden moeten beginnen.

In Nederland is de mening vrij algemeen verspreid, dat het Nederlandse partijstelsel belangrijk afwijkt van de partijstelsels in andere landen. In dit onderzoek hebben wij gezien, dat de rechts-links-dimensie in verschillende opzichten in Nederland evengoed opgaat als in andere landen. Het is natuurlijk niet uitgesloten, dat de vergelijkbaarheid van de Nederlandse partijen met de partijen in andere landen slechts opgaat met betrekking tot enkele vraagstellingen. Toch geven onze bevindingen aanleiding tot twijfel omtrent het unieke karakter van de Nederlandse politieke partijen.

In dit verband kunnen wij misschien een uitspraak van ROKKAN (1956, p. 1) aanhalen: „Recent discussions of the social psychology of political participation have focussed attention on the problem of the *comparability of ideological dimensions* across different political systems. Historians of political ideas have debated problems of this type more or less directly for generations, but these analyses were

of necessity limited to the level of *elite communications*. Of much more recent origin are the attempts by psychologists to analyze dimensions in *mass reactions to politics*".

Een zodanige analyse van de politieke dimensies in de opvattingen van de „gewone man” is niet overbodig.

TABELLEN

TABEL 1. *Frequentieverdeling van de F-scale-scores in de steekproef van Nederlandse onderwijzers.*

Score	Aantal	Score	Aantal
„laag”			
07	—	40	8
08	—	41	15
09	—	„midden”	
10	—	42	13
11	—	43	11
12	—	44	10
13	—	45	18
14	—	46	12
15	—	47	10
16	—	48	5
17	—	49	11
18	—	50	7
19	—	„hoog”	
20	—	51	15
21	—	52	18
22	1	53	8
23	2	54	7
24	—	55	6
25	2	56	7
26	1	57	4
27	2	58	2
28	2	59	7
29	7	60	3
30	4	61	4
31	4	62	7
32	4	63	5
33	7	64	2
34	9	65	1
35	7	66	1
36	6	67	—
37	6	68	1
38	4	69	—
39	13	70	—
		onbekend	1
		Totaal	300

TABEL 2. *Aantal ontbrekende antwoorden per vraag* (Nederlandse steekproef).

Vraag	Aantal ontbrekende antwoorden
Werken in groepsverband	24*
Andere volken	17*
Nationale helden	16*
Ontzag voor onderwijzers	18*
Lichamelijke straffen	78*
Nationale symbolen (vlag)	10*
Vrij laten in vrije tijd	18*
Hard werken	3*
Pedagogen	25*
Aan te moedigen hoedanigheden	3
Belangrijkste hoedanigheid	3
Grootte plaats school	—
Provincie school	—
Grootte plaats geboorte	—
Provincie geboorte	—
Geslacht	—
Leeftijd	1
Godsdienst	—
Beroep vader	7
Politieke partij	25
Richting school waarin opgeleid	1
Richting school waarin onderw. les geeft	—
Geslacht leerlingen	—
Aantal leerlingen	1
F-scale	1

* De onderwijzers, die op deze vragen „weet het niet” of „niet van toepassing” geantwoord hebben, werden niet opgenomen in de analyse; zodoende worden hun antwoorden tot de ontbrekende antwoorden gerekend.

TABEL 3. *Antwoorden op de stelling: „Kinderen laten leren door het werken in groepsverband”, per land.*

Land	Groepsverband			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Nederland	197 71 %	68 25 %	11 4 %	276 100 %
België	166 63 %	79 30 %	19 7 %	264 100 %
Duitse Bonds- republiek	156 65 %	63 26 %	22 9 %	241 100 %
Engeland	95 35 %	141 51 %	39 14 %	275 100 %
Frankrijk	113 48 %	75 32 %	47 20 %	235 100 %
Noorwegen	165 57 %	109 38 %	13 5 %	287 100 %
Zweden	121 40 %	166 55 %	16 5 %	303 100 %
Totaal	1013 54 %	701 37 %	167 9 %	1881 100 %

$\chi^2 = 156,14$ $df = 12$

TABEL 4. *Antwoorden op de stelling: „De kinderen bekend maken met de opvattingen van andere volken”, per land.*

Land	Andere volken		
	Meer	Hetzelfde of minder	Totaal
Nederland	217 77 %	66 23 %	283 100 %
België	177 74 %	63 26 %	240 100 %
Duitse Bonds- republiek	179 71 %	72 29 %	251 100 %
Engeland	205 79 %	54 21 %	259 100 %
Frankrijk	171 75 %	58 25 %	229 100 %
Noorwegen	247 88 %	34 12 %	281 100 %
Zweden	214 69 %	96 31 %	310 100 %
Totaal	1410 76 %	443 24 %	1853 100 %

$\chi^2 = 35,55$ $df = 6.$

TABEL 5. *Antwoorden op de stelling: „De kinderen vertellen over de daden van nationale helden”, per land.*

Land	Nationale helden			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Nederland	82 29 %	177 62 %	25 9 %	284 100 %
België	150 52 %	129 45 %	9 3 %	288 100 %
Duitse Bonds- republiek	133 54 %	107 43 %	6 2 %	246 99 %
Engeland	88 31 %	183 65 %	12 4 %	283 100 %
Frankrijk	118 45 %	129 49 %	15 6 %	262 100 %
Noorwegen	64 23 %	191 68 %	25 9 %	280 100 %
Zweden	23 8 %	201 67 %	76 25 %	300 100 %
Totaal	658 34 %	1117 57 %	168 9 %	1943 100 %

$\chi^2 = 300,88$ $df = 12.$

TABEL 6. *Antwoorden op de stelling: „Het door de leraren en onderwijzers erop staan, dat de leerlingen ontzag voor hen hebben”, per land.*

Land	Ontzag voor onderwijzers			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Nederland	142 50 %	118 42 %	22 8 %	282 100 %
België	200 68 %	88 30 %	6 2 %	294 100 %
Duitse Bonds- Republiek	151 58 %	99 38 %	12 4 %	262 100 %
Engeland	182 65 %	86 31 %	10 4 %	278 100 %
Frankrijk	196 76 %	56 22 %	7 3 %	259 101 %
Noorwegen	160 55 %	119 41 %	12 4 %	291 100 %
Zweden	202 63 %	108 33 %	9 3 %	319 99 %
Totaal	1233 62 %	674 34 %	78 4 %	1985 100 %

$\chi^2 = 59,95$ $df = 12.$

TABEL 7. *Antwoorden op de stelling: „Gebruik maken van lichamelijke straffen”, per land.*

Land	Lichamelijke straffen			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Nederland	14 6 %	62 28 %	146 66 %	222 100 %
België	5 3 %	36 25 %	102 71 %	143 99 %
Duitse Bonds- republiek	45 21 %	103 49 %	63 30 %	211 100 %
Engeland	45 18 %	155 61 %	55 21 %	255 100 %
Frankrijk	18 11 %	54 34 %	85 54 %	157 99 %
Noorwegen	12 13 %	53 57 %	28 30 %	93 100 %
Zweden	22 7 %	178 58 %	105 34 %	305 99 %
Totaal	161 12 %	641 46 %	584 42 %	1386 100 %

$\chi^2 = 205,49$ $df = 12.$

TABEL 8. *Antwoorden op de stelling: „De kinderen leren eerbied te hebben voor de nationale symbolen, bijv. de vlag”, per land.*

Land	Nationale symbolen			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Nederland	183 63 %	98 34 %	9 3 %	290 100 %
België	160 55 %	126 43 %	6 2 %	292 100 %
Duitse Bonds- republiek	90 38 %	121 51 %	27 11 %	238 100 %
Engeland	76 28 %	169 62 %	28 10 %	273 100 %
Frankrijk	100 40 %	134 54 %	13 5 %	247 99 %
Noorwegen	167 57 %	120 41 %	5 2 %	292 100 %
Zweden	187 58 %	125 39 %	9 3 %	321 100 %
Totaal	963 49 %	893 46 %	97 5 %	1953 100 %

$\chi^2 = 136,85$ $df = 12.$

TABEL 9. Antwoorden op de stelling: „De kinderen vrij laten in de besteding van hun vrije tijd”, per land.

Land	Vrije tijd			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Nederland	102 36 %	106 38 %	74 26 %	282 100 %
België	64 25 %	87 33 %	109 42 %	260 100 %
Duitse Bonds- republiek	62 24 %	159 62 %	35 14 %	256 100 %
Engeland	103 40 %	99 39 %	54 21 %	256 100 %
Frankrijk	104 43 %	76 31 %	64 26 %	244 100 %
Noorwegen	34 13 %	130 49 %	103 38 %	267 100 %
Zweden	36 12 %	164 56 %	94 32 %	294 100 %
Totaal	505 27 %	821 44 %	533 29 %	1859 100 %

$$\chi^2 = 202,28 \quad df = 12.$$

TABEL 10. Antwoorden op de stelling: „De kinderen het belang leren inzien van hard werken”, per land.

Land	Hard werken		
	Meer	Hetzelfde of minder	Totaal
Nederland	239 80 %	58 20 %	297 100 %
België	224 77 %	67 23 %	291 100 %
Duitse Bonds- republiek	179 69 %	82 31 %	261 100 %
Engeland	252 86 %	41 14 %	293 100 %
Frankrijk	233 88 %	33 12 %	266 100 %
Noorwegen	210 73 %	78 27 %	288 100 %
Zweden	175 58 %	128 42 %	303 100 %
Totaal	1512 76 %	487 24 %	1999 100 %

$$\chi^2 = 101,50 \quad df = 6.$$

TABEL 11. *Antwoorden op de stelling: „Gebruik maken van de aanbevelingen van pedagogen”, per land.*

Land	Pedagogen							
	Meer		Hetzelfde		Minder		Totaal	
Nederland	159	58 %	106	39 %	10	3 %	275	100 %
België	116	45 %	106	41 %	36	14 %	258	100 %
Duitse Bonds- republiek	157	62 %	77	30 %	19	8 %	253	100 %
Engeland	81	29 %	103	37 %	91	33 %	275	99 %
Frankrijk	156	63 %	67	27 %	26	10 %	249	100 %
Noorwegen	162	62 %	84	32 %	15	6 %	261	100 %
Zweden	144	47 %	123	40 %	38	13 %	305	100 %
Totaal	975	52 %	666	35 %	235	13 %	1876	100 %

$$\chi^2 = 97,18$$

$$df = 12.$$

TABEL 12. *De belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid, per land.*

Land	Belangrijkste hoedanigheid						
	Zelf-ontplooiing	Prestaties	Actieve aanpassing	Voegen sociale sit.	Voegen gezag	Andere	Totaal
Nederland	19 6 %	51 17 %	39 13 %	30 10 %	35 12 %	123 41 %	297 99 %
België	18 8 %	75 32 %	27 11 %	12 5 %	35 15 %	71 30 %	238 101 %
Duitse Bondsrepubliek	18 10 %	19 11 %	11 6 %	11 6 %	23 13 %	94 53 %	176 99 %
Engeland	78 26 %	43 14 %	23 8 %	27 9 %	24 8 %	103 35 %	298 100 %
Frankrijk	17 9 %	84 43 %	9 5 %	8 4 %	7 4 %	70 36 %	195 101 %
Noorwegen	11 4 %	38 13 %	65 22 %	9 3 %	12 4 %	162 55 %	297 101 %
Zweden	50 16 %	19 6 %	46 15 %	70 23 %	24 8 %	98 32 %	307 100 %
Totaal	211 12 %	329 18 %	220 12 %	167 9 %	160 9 %	721 40 %	1808 100 %

 $\chi^2 = 412,59$

df = 30.

TABEL 13. *Antwoorden op de stelling: „De kinderen bekend maken met de opvattingen van andere volken”, naar grootte geboorteplaats. (Nederlandse steekproef).*

Grootte geboorteplaats	Andere volken		
	Meer	Hetzelfde of minder	Totaal
100.000 of meer inw	57 78 %	16 22 %	73 100 %
50.000–99.999 inw.	15 60 %	10 40 %	25 100 %
25.000–49.999 inw.	12 55 %	10 45 %	22 100 %
10.000–24.999 inw.	57 88 %	8 12 %	65 100 %
2.500– 9.999 inw.	59 81 %	14 19 %	73 100 %
platteland	17 68 %	8 32 %	25 100 %
Totaal	217 77 %	66 23 %	283 100 %

$\chi^2 = 19,42$

df = 5.

TABEL 14. De belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid, naar grootte geboorteplaats. (Nederlandse steekproef).

Grootte geboorteplaats	Belangrijkste hoedanigheid									
	Zelfontplooiing	Prestaties	Actieve aanpassing	Voegen sociale situaties	Voegen gezag	Kritisch denken	Blijvende waarden	Religieuze overtuiging	Andere	Totaal
100.000 of meer inw.	3 4 %	13 16 %	12 15 %	10 13 %	8 10 %	3 4 %	23 29 %	5 6 %	3 4 %	80 101 %
50.000–99.999 inw.	4 15 %	6 23 %	4 15 %	2 8 %	2 8 %	— —	6 23 %	2 8 %	— —	26 100 %
25.000–49.000 inw.	4 17 %	4 17 %	2 9 %	3 13 %	3 13 %	1 4 %	5 22 %	1 4 %	— —	23 99 %
10.000–24.999 inw.	4 6 %	4 6 %	12 18 %	8 12 %	9 13 %	1 1 %	21 31 %	7 10 %	1 1 %	67 98 %
2.500–9.900–	2 3 %	22 29 %	7 9 %	6 8 %	10 13 %	7 9 %	17 22 %	5 7 %	— —	76 100 %
Platteland	2 8 %	2 8 %	2 8 %	1 4 %	3 12 %	1 4 %	9 36 %	2 8 %	3 12 %	25 100 %
Totaal	19 6 %	51 17 %	39 13 %	30 10 %	35 12 %	13 4 %	81 27 %	22 7 %	7 2 %	297 98 %

 $\chi^2 = 51,478$

df = 40.

TABEL 15. Antwoorden op de stelling: „Kinderen laten leren door het werken in groepsverband”, naar geslacht van de onderwijzer. (Nederlandse steekproef).

Geslacht	Groepsverband			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Mannen	117 78 %	32 21 %	2 1 %	151 100 %
Vrouwen	80 64 %	36 29 %	9 7 %	125 100 %
Totaal	197 71 %	68 25 %	11 4 %	276 100 %

$\chi^2 = 9,592$ $df = 2.$

TABEL 16. Antwoorden op de stelling: „Gebruik maken van lichamelijke straffen”, naar de leeftijd van de onderwijzer. (Nederlandse steekproef).

Leeftijd	Lichamelijke straffen			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
25 of jonger	1 2 %	5 10 %	42 88 %	48 100 %
26-30	2 7 %	12 41 %	15 32 %	29 100 %
31-40	2 4 %	17 33 %	32 63 %	51 100 %
41-50	5 9 %	17 30 %	34 61 %	56 100 %
51-60	4 11 %	10 27 %	23 62 %	37 100 %
61-70	—	—	—	—
Totaal	14 6 %	61 28 %	146 66 %	221 100 %

$\chi^2 = 17,532$ $df = 8.$

TABEL 17. Antwoorden op de stelling: „De kinderen vrij laten in de besteding van hun vrije tijd”, naar de leeftijd van de onderwijzer. (Nederlandse steekproef).

Leeftijd	Vrije tijd			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
25 of jonger	25 42 %	25 42 %	10 17 %	60 101 %
26-30	10 25 %	14 35 %	16 40 %	40 100 %
31-40	22 34 %	26 40 %	17 26 %	65 100 %
41-50	23 35 %	18 28 %	24 37 %	65 100 %
51 en ouder	22 43 %	22 43 %	7 14 %	51 100 %
Totaal	102 36 %	105 37 %	74 26 %	281 99 %

$\chi^2 = 16,558$ $df = 8$.

TABEL 18. Frequenties van „Zelfontplooiing en geluk” als één van de aan te moedigen waarden, naar de leeftijd van de onderwijzer. (Nederlandse steekproef).

Leeftijd	Zelfontplooiing		
	Ja	Neen	Totaal
25 of jonger	12 19 %	51 81 %	63 100 %
26-30	3 7 %	39 93 %	42 100 %
31-40	15 22 %	52 78 %	67 100 %
41-50	5 7 %	65 93 %	70 100 %
51 en ouder	2 4 %	52 96 %	54 100 %
Totaal	37 13 %	259 87 %	296 100 %

$\chi^2 = 15,692$ $df = 4$.

TABEL 19. *Frequenties van de „Actieve aanpassing aan sociale situaties” als één van de aan te moedigen waarden, naar de leeftijd van de onderwijzer. (Nederlandse steekproef).*

Leeftijd	Actieve aanpassing		
	Ja	Neen	Totaal
25 of jonger	29 46 %	34 54 %	63 100 %
26-30	14 33 %	28 67 %	42 100 %
31-40	14 21 %	53 79 %	67 100 %
41-50	18 26 %	52 74 %	70 100 %
51 en ouder	14 26 %	40 74 %	54 100 %
Totaal	89 30 %	207 70 %	296 100 %

$\chi^2 = 11,266$ $df = 4.$

TABEL 20. *Frequenties van het „Vasthouden aan blijvende waarden” als één van de aan te moedigen waarden, naar de leeftijd van de onderwijzer. (Nederlandse steekproef).*

Leeftijd	Blijvende waarden		
	Ja	Neen	Totaal
25 of jonger	30 48 %	33 52 %	63 100 %
26-30	15 36 %	27 64 %	42 100 %
31-40	40 60 %	27 40 %	67 100 %
41-50	32 46 %	38 54 %	70 100 %
51 en ouder	35 65 %	19 35 %	54 100 %
Totaal	152 51 %	144 49 %	296 100 %

$\chi^2 = 11,270$ $df = 4.$

TABEL 21. *Antwoorden op de stelling: „De kinderen leren eerbied te hebben voor de nationale symbolen, bijv. de vlag”, naar het kerkgenootschap. (Nederlandse steekproef).*

Kerkgenootschap	Nationale symbolen		
	Meer	Hetzelfde of minder	Totaal
R.K.	77 60 %	51 40 %	128 100 %
Prot.-Chr.	91 70 %	39 30 %	130 100 %
Andere	3 60 %	2 40 %	5 100 %
Geen	12 44 %	15 56 %	27 100 %
Totaal	183 63 %	107 37 %	290 100 %

$\chi^2 = 16,59$ $df = 3.$

TABEL 22. *Frequenties van de „Religieuze overtuiging” als één van de aan te moedigen waarden, naar kerkgenootschap. (Nederlandse steekproef).*

Kerkgenootschap	Religieuze overtuiging		
	Ja	Neen	Totaal
R.-K.	23 17 %	110 83 %	133 100 %
Prot.	11 8 %	120 92 %	131 100 %
Andere	— —	6 100 %	6 100 %
Geen	— —	27 100 %	27 100 %
Totaal	34 11 %	263 89 %	297 100 %

$\chi^2 = 13,286$ $df = 3.$

TABEL 23. De belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid, naar beroep vader. (Nederlandse steekproef).

Beroep vader	Belangrijkste hoedanigheid									
	Zelfontplooiing	Prestaties	Actieve aanpassing	Voegen sociale situaties	Voegen gezag	Kritisch denken	Blijvende waarden	Religieuze overtuiging	Andere	Totaal
Vrije beroepen	— —	3 14 %	4 18 %	4 18 %	4 18 %	— —	5 23 %	2 9 %	— —	22 100 %
onderwijzer of leraar	5 10 %	11 22 %	1 2 %	5 10 %	7 14 %	3 6 %	14 29 %	2 4 %	1 2 %	49 99 %
eigenaar of leider zaak minder dan 25 werkn.	2 4 %	7 15 %	10 21 %	3 6 %	6 13 %	4 9 %	13 28 %	1 2 %	1 2 %	47 100 %
Boer	1 3 %	7 23 %	3 10 %	1 3 %	3 10 %	1 3 %	10 32 %	5 16 %	— —	31 100 %
witte boord	4 7 %	11 19 %	12 21 %	5 9 %	7 12 %	1 2 %	11 19 %	3 5 %	3 5 %	57 99 %
arbeider vakman, winkelier	— —	3 14 %	3 14 %	5 24 %	— —	3 14 %	4 19 %	3 14 %	— —	21 99 %
andere	2 5 %	3 8 %	4 11 %	2 5 %	6 16 %	1 3 %	15 41 %	3 8 %	1 3 %	37 100 %
	5 19 %	5 19 %	1 4 %	5 19 %	— —	— —	7 27 %	2 8 %	1 4 %	26 100 %
Totaal	19 7 %	50 17 %	38 13 %	30 10 %	33 11 %	13 4 %	79 27 %	21 7 %	7 2 %	290 98 %

TABEL 24. *Antwoorden op de stelling: „Het door de leraren en onderwijzers erop staan, dat de leerlingen ontzag voor hen hebben”, naar politieke partij. (Nederlandse steekproef).*

Partij	Ontzag			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
CHU	18 72 %	7 28 %	— —	25 100 %
AR	25 56 %	16 36 %	4 9 %	45 101 %
VVD	5 36 %	7 50 %	2 14 %	14 100 %
KVP	57 48 %	54 46 %	7 6 %	118 100 %
PvdA	17 35 %	25 51 %	7 14 %	49 100 %
Andere	8 89 %	1 11 %	— —	9 100 %
Totaal	130 50 %	110 42 %	20 8 %	260 100 %

$\chi^2 = 22,700$ $df = 10.$

TABEL 25. *Frequenties van het „Zich voegen naar sociale situaties” als één van de aan te moedigen waarden, naar politieke partij. (Nederlandse steekproef).*

Partij	Volgen sociale situaties		
	Ja	Neen	Totaal
CHU	11 42 %	15 58 %	26 100 %
AR	21 46 %	25 54 %	46 100 %
VVD	2 13 %	13 87 %	15 100 %
KVP	36 29 %	89 71 %	125 100 %
PvdA	24 47 %	27 53 %	51 100 %
Andere	3 33 %	6 67 %	9 100 %
Totaal	97 36 %	175 64 %	272 100 %

$\chi^2 = 11,694$ $df = 5.$

TABEL 26. Frequenties van de „Religieuze overtuiging” als één van de aan te moedigen waarden, naar politieke partij. (Nederlandse steekproef).

Partij	Religieuze overtuiging		
	Ja	Neen	Totaal
CHU	3 12 %	23 88 %	26 100 %
AR	6 13 %	40 87 %	46 100 %
VVD	— —	15 100 %	15 100 %
KVP	22 18 %	103 82 %	125 100 %
PvdA	1 2 %	50 98 %	51 100 %
Andere	— —	9 100 %	9 100 %
Totaal	32 12 %	240 88 %	272 100 %

$$\chi^2 = 16,662$$

$$df = 5.$$

TABEL 27. De belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid, naar politieke partij. (Nederlandse steekproef).

Partij	Belangrijkste hoedanigheid									Totaal
	Zelfontplooiing	Prestaties	Actieve aanpassing	Voegen sociale situaties	Voegen gezag	Kritisch denken	Blijvende waarden	Religieuze overtuiging	Andere	
CHU	1 4 %	1 4 %	3 12 %	3 12 %	6 23 %	1 4 %	8 31 %	2 8 %	1 4 %	26 102 %
AR	2 4 %	7 15 %	4 9 %	8 17 %	8 17 %	2 4 %	10 22 %	5 11 %	— —	46 99 %
VVD	1 7 %	2 13 %	4 27 %	1 7 %	— —	1 7 %	6 40 %	— —	— —	15 101 %
KVP	10 8 %	24 19 %	14 11 %	6 5 %	17 14 %	6 5 %	33 26 %	13 10 %	2 2 %	125 100 %
PvdA	3 6 %	9 18 %	10 20 %	10 20 %	— —	2 4 %	15 29 %	— —	2 4 %	51 101 %
Andere	1 11 %	3 33 %	2 22 %	— —	1 11 %	— —	1 11 %	— —	1 11 %	9 99 %
Totaal	18 7 %	46 17 %	37 14 %	28 10 %	32 12 %	12 4 %	73 27 %	20 7 %	6 2 %	272 100 %

$\chi^2 = 64,812$
df = 40.

TABEL 28. *Frequenties van het „Zich voegen naar sociale situaties” als één van de aan te moedigen waarden, naar de levensbeschouwelijke richting van de opleiding, genoten door de onderwijzer. (Nederlandse steekproef).*

Richting opleiding	Voegen sociale situaties		
	Ja	Neen	Totaal
Prot.-chr.	33 46 %	38 54 %	71 100 %
Rooms-kath.	32 27 %	85 73 %	117 100 %
Openbaar	34 36 %	61 64 %	95 100 %
Privé	2 67 %	1 33 %	3 100 %
Totaal	101 35 %	185 65 %	286 100 %

$\chi^2 = 8,340$ $df = 3.$

TABEL 29. *Frequenties van de „Religieuze overtuiging” als één van de aan te moedigen waarden, naar de levensbeschouwelijke richting van de opleiding, genoten door de onderwijzers. (Nederlandse steekproef.)*

Richting opleiding	Religieuze overtuiging		
	Ja	Neen	Totaal
Prot.-Chr.	8 11 %	63 89 %	71 100 %
R.-K.	21 18 %	96 82 %	117 100 %
Openb.	5 5 %	90 95 %	95 100 %
Privé	— —	3 100 %	3 100 %
Totaal	34 12 %	252 88 %	286 100 %

$\chi^2 = 9,312$ $df = 3.$

TABEL 30. *De belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid, naar de levensbeschouwelijke richting van de opleiding, genoten door de onderwijzer. (Nederlandse steekproef).*

Richting opleiding	Belangrijkste hoedanigheid									
	Zelfont- plooiing	Presta- ties	Actieve aan- passing	Voegen sociale situaties	Voegen gezag	Kritisch denken	Blijvende waarden	Religieuze overtui- ging	Andere	Totaal
Prot.-Chr.	4 6 %	6 8 %	7 10 %	12 17 %	12 17 %	3 4 %	18 25 %	6 8 %	3 4 %	71 99 %
R.-K.	9 8 %	25 21 %	14 12 %	4 3 %	16 14 %	6 5 %	29 25 %	13 11 %	1 1 %	117 100 %
Openb.	6 6 %	17 18 %	17 18 %	11 12 %	5 5 %	4 4 %	30 32 %	3 3 %	2 2 %	95 100 %
Privé	— —	— —	— —	1 33 %	1 33 %	— —	— —	— —	1 33 %	3 99 %
Totaal	19 7 %	48 17 %	38 13 %	28 10 %	34 12 %	13 5 %	77 27 %	22 8 %	7 2 %	286 101 %

$\chi^2 = 41,574$

df = 24.

TABEL 31. *Antwoorden op de stelling: „De kinderen leren eerbied te hebben voor de nationale symbolen, bijv. de vlag”, naar de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer les geeft. (Nederlandse steekproef).*

Richting school	Nationale symbolen		
	Meer	Hetzelfde of minder	Totaal
Openb.	43 56 %	34 44 %	77 100 %
Rooms-kath.	73 59 %	51 41 %	124 100 %
Prot.-chr.	65 76 %	20 24 %	85 100 %
Bijzonder neutraal	2 50 %	2 50 %	4 100 %
Totaal	183 63 %	107 37 %	290 100 %

$\chi^2 = 9,910$ $df = 3.$

TABEL 32. *Antwoorden op de stelling: „De kinderen vrij laten in de besteding van hun vrije tijd”, naar de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer les geeft. (Nederlandse steekproef).*

Richting school	Vrije tijd			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Openb.	37 49 %	22 29 %	17 22 %	76 100 %
Kath.	43 35 %	49 40 %	31 25 %	123 100 %
Prot.	19 24 %	33 42 %	26 33 %	78 99 %
Neutr.	3 60 %	2 40 %	— —	5 100 %
Totaal	102 36 %	106 38 %	74 26 %	282 100 %

$\chi^2 = 13,836$ $df = 6.$

TABEL 33. *Frequenties van het „Zich voegen naar sociale situaties” als één van de aan te moedigen waarden, naar de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer les geeft. (Nederlandse steekproef).*

Richting school	Voegen sociale situaties		
	Ja	Neen	Totaal
Openb.	29 36 %	51 64 %	80 100 %
R.-Kath.	35 27 %	94 73 %	129 100 %
Prot.-Chr.	39 47 %	44 53 %	83 100 %
Bijz.-neutraal	2 40 %	3 60 %	5 100 %
Totaal	105 35 %	192 65 %	297 100 %

$\chi^2 = 8,782$ $df = 3.$

TABEL 34. *Frequenties van het „Zich voegen naar gezagspatronen” als één van de aan te moedigen waarden, naar de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer les geeft. (Nederlandse steekproef).*

Richting school	Voegen gezagspatronen		
	Ja	Neen	Totaal
Openb.	11 14 %	69 86 %	80 100 %
R.-Kath.	38 29 %	91 71 %	129 100 %
Prot.-Chr.	28 34 %	55 66 %	83 100 %
Bijz.-neutraal	2 40 %	3 60 %	5 100 %
Totaal	79 27 %	218 73 %	297 100 %

$\chi^2 = 10,752$ $df = 3.$

TABEL 35. *Frequenties van de „Religieuze overtuiging” als één van de aan te moedigen waarden, naar de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer les geeft. (Nederlandse steekproef).*

Richting school	Religieuze overtuiging		
	Ja	Neen	Totaal
Openb.	2 3 %	78 97 %	80 100 %
R.-Kath.	23 18 %	106 82 %	129 100 %
Prot.-Chr.	9 11 %	74 89 %	83 100 %
Bijz.-neutraal	— —	5 100 %	5 100 %
Totaal	34 11 %	263 89 %	297 100 %

$\chi^2 = 14,698$

df = 3.

TABEL 36. *De belangrijkste aan te moedigen hoedanigheid, naar de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer les geeft. (Nederlandse steekproef).*

Richting school	Belangrijkste hoedanigheid									
	Zelfontplooiing	Prestaties	Actieve aanpassing	Voegen sociale situaties	Voegen gezagspatronen	Kritisch denken	Blijvende waarden	religieuze overtuiging	Andere	Totaal
Openb.	6 8 %	14 18 %	16 20 %	12 15 %	— —	3 4 %	26 33 %	1 1 %	2 3 %	80 100 %
R.-Kath.	9 8 %	26 20 %	15 12 %	5 4 %	19 15 %	6 5 %	33 26 %	14 11 %	2 2 %	129 100 %
Prot.-Chr.	3 4 %	10 12 %	8 10 %	13 16 %	15 18 %	4 5 %	20 24 %	7 8 %	3 4 %	83 100 %
Bijz.-Neutr.	1 20 %	1 20 %	— —	— —	1 20 %	— —	2 40 %	— —	— —	5 100 %
Totaal	19 6 %	51 17 %	39 13 %	30 10 %	35 12 %	13 4 %	81 27 %	22 7 %	7 2 %	297 100 %

$$\chi^2 = 55,068$$

$$df = 24.$$

TABEL 37. *Samenstelling der klassen naar geslacht, naar de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer les geeft.* (Nederlandse steekproef).

Richting school	Geslacht leerlingen							
	Jongens		Meisjes		Beide		Totaal	
Openb.	1	2 %	1	2 %	78	41 %	80	27 %
R.-Kath.	51	98 %	55	96 %	24	13 %	130	43 %
Prot.-Chr.	—	—	1	2 %	84	44 %	85	28 %
Neutr.	—	—	—	—	5	3 %	5	2 %
Totaal	52	100 %	57	100 %	191	101 %	300	100 %

TABEL 38. *Antwoorden op de stelling: „De kinderen vertellen over de daden van nationale helden”, naar de samenstelling van de klas naar geslacht.* (Nederlandse steekproef).

Geslacht leerlingen	Nationale helden			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Jongens	13 27 %	32 67 %	3 6 %	48 100 %
Meisjes	24 43 %	31 55 %	1 2 %	56 100 %
Beide	45 25 %	114 63 %	21 12 %	180 100 %
Totaal	82 29 %	177 62 %	25 9 %	284 100 %

$$\chi^2 = 11,54$$

$$df = 4.$$

TABEL 39. Antwoorden op de stelling: „Het door de leraren en onderwijzers erop staan, dat de leerlingen ontzag voor hen hebben”, naar de samenstelling van de klas naar geslacht. (Nederlandse steekproef).

Geslacht leerlingen	Ontzag voor onderwijzers			
	Meer	Hetzelfde	Minder	Totaal
Jongens	33 67 %	13 27 %	3 6 %	49 100 %
Meisjes	19 35 %	32 59 %	3 6 %	54 100 %
Beide	90 50 %	73 41 %	16 9 %	179 100 %
Totaal	142 50 %	118 42 %	22 8 %	282 100 %

$\chi^2 = 12,84$ $df = 4.$

TABEL 40. Antwoorden op de stelling: „De kinderen leven eerbied te hebben voor de nationale symbolen, bijv. de vlag”, naar de samenstelling van de klas naar geslacht. (Nederlandse steekproef).

Geslacht leerlingen	Nationale symbolen		
	Meer	Hetzelfde of minder	Totaal
Jongens	31 63 %	18 37 %	49 100 %
Meisjes	26 47 %	29 53 %	55 100 %
Beide	126 68 %	60 33 %	186 101 %
Totaal	83 63 %	107 37 %	290 100 %

$\chi^2 = 9,57$ $df = 2.$

TABEL 41. Frequenties van het „Rationele gebruik van energie terwille van prestaties op school en in het werk”, als één van de aan te moedigen waarden, naar de samenstelling van de klas naar geslacht. (Nederlandse steekproef).

Geslacht leerlingen	Prestaties		
	Ja	Neen	Totaal
Jongens	21 40 %	31 60 %	52 100 %
Meisjes	31 54 %	26 46 %	57 100 %
Beide	66 35 %	122 65 %	188 100 %
Totaal	118 40 %	179 60 %	297 100 %

$\chi^2 = 6,692$ $df = 2.$

TABEL 42. Frequenties van het „Zich voegen naar sociale situaties” als één van de aan te moedigen waarden, naar de samenstelling van de klas naar geslacht. (Nederlandse steekproef).

Geslacht leerlingen	Voegen sociale situaties		
	Ja	Neen	Totaal
Jongens	11 21 %	41 78 %	52 100 %
Meisjes	14 25 %	43 75 %	57 100 %
Beide	80 43 %	108 57 %	188 100 %
Totaal	105 35 %	192 65 %	297 100 %

$\chi^2 = 12,214$ $df = 2.$

TABEL 43. *Frequenties van het „Kritisch denken en objectiviteit” als één van de aan te moedigen waarden, naar de grootte van de klas. (Nederlandse steekproef).*

Grootte klas	Kritisch denken				
	Ja		Neen		Totaal
20 of minder	—	—	21	100 %	21 100 %
21-30	1	2 %	63	98 %	64 100 %
31-40	11	10 %	102	90 %	113 100 %
41 en meer	6	6 %	92	94 %	98 100 %
Totaal	18	6 %	278	94 %	296 100 %

$\chi^2 = 9,092$ $df = 3.$

TABEL 44. *Frequenties van de „Religieuze overtuiging”, als één van de aan te moedigen waarden, naar de grootte van de klas. (Nederlandse steekproef).*

Grootte klas	Religieuze overtuiging				
	Ja		Neen		Totaal
20 of minder	3	14 %	18	86 %	21 100 %
21-30	12	19 %	52	81 %	64 100 %
31-40	14	12 %	99	88 %	113 100 %
41 of meer	5	5 %	93	95 %	98 100 %
Totaal	34	11 %	262	89 %	296 100 %

$\chi^2 = 7,936$ $df = 3.$

TABEL 45. *Antwoorden op de stelling: „Het door de leraren en onderwijzers erop staan, dat de leerlingen ontzag voor hen hebben”, naar de positie op de F-scale. (Nederlandse steekproef).*

Ontzag voor de onderwijzers	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
Meer	36 37 %	43 47 %	63 68 %	142 50 %
Hetzelfde	47 48 %	44 48 %	27 29 %	118 42 %
Minder	15 15 %	4 4 %	3 3 %	22 8 %
Totaal	98 100 %	91 99 %	93 100 %	282 100 %

$$\chi^2 = 25,336 \quad df = 4.$$

TABEL 46. *Antwoorden op de stelling: „De kinderen het belang leren inzien van hard werken”, naar de positie op de F-scale. (Nederlandse steekproef).*

Hard werken	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
Meer	72 71 %	80 83 %	86 88 %	238 80 %
Hetzelfde of minder	30 29 %	16 17 %	12 12 %	58 20 %
Totaal	102 100 %	96 100 %	98 100 %	296 100 %

$$\chi^2 = 9,922 \quad df = 2.$$

TABEL 47. Frequenties van het „Rationele gebruik van energie terwille van prestaties op school en in het werk” als één van de aan te moedigen waarden, naar de positie op de F-scale. (Nederlandse steekproef).

Prestaties	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
Ja	36 35 %	33 34 %	49 51 %	118 40 %
Neen	67 65 %	63 66 %	48 49 %	178 60 %
Totaal	103 100 %	96 100 %	97 100 %	296 100 %

$\chi^2 = 6,776$ $df = 2.$

TABEL 48. Frequenties van de „Actieve aanpassing aan sociale situaties” als één van de aan te moedigen waarden, naar de positie op de F-scale. (Nederlandse steekproef).

Actieve aanpassing	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
Ja	39 38 %	29 30 %	20 21 %	88 30 %
Neen	64 62 %	67 70 %	77 79 %	208 70 %
Totaal	103 100 %	96 100 %	97 100 %	296 100 %

$\chi^2 = 7,266$ $df = 2.$

TABEL 49. Frequenties van het „Zich voegen naar gezagspatronen" als één van de aan te moedigen waarden, naar de positie op de F-sacle. (Nederlandse steekproef).

Voegen gezagspatronen	F-scale							
	Laag		Midden		Hoog		Totaal	
Ja	18	17 %	26	27 %	34	35 %	78	26 %
Neen	85	83 %	70	73 %	63	65 %	218	74 %
Totaal	103	100 %	96	100 %	97	100 %	296	100 %

$$\chi^2 = 8,146$$

$$df = 2.$$

TABEL 50. Gemiddelde F-scale-score per land.

Land	Aantal onderwijzers	Gemiddelde score	Standaardafwijking
Duitse Bondsrepubliek	264	50,8	8,8
België	300	50,5	9,4
Frankrijk	268	46,6	9,4
Nederland	300	45,3	9,5
Zweden	321	44,1	9,9
Engeland	295	41,5	9,9
Noorwegen	299	38,1	10,3

TABEL 51. *De positie op de F-scale, naar het geslacht van de onderwijzer.* (Nederlandse steekproef).

Geslacht	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
Mannen	67 41 %	51 31 %	45 28 %	163 100 %
Vrouwen	37 27 %	46 34 %	53 39 %	136 100 %
Totaal	104 35 %	97 32 %	98 33 %	299 100 %

$\chi^2 = 7,246$ $df = 2.$

TABEL 52. *De positie op de F-scale, naar leeftijd.* (Nederlandse steekproef).

Leeftijd	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
25 of jonger	26 41 %	28 44 %	10 16 %	64 101 %
26-30	15 36 %	14 33 %	13 31 %	42 100 %
31-40	23 34 %	22 32 %	23 34 %	68 100 %
41-50	21 30 %	25 36 %	24 34 %	70 100 %
51 en ouder	19 35 %	8 15 %	27 50 %	54 100 %
Totaal	104 35 %	97 33 %	97 33 %	298 100 %

$\chi^2 = 21,558$ $df = 8.$

TABEL 53. *De positie op de F-scale, naar kerkgenootschap.* (Nederlandse steekproef).

Kerkgenoot- schap	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
R.-K.	42 32 %	42 32 %	49 37 %	133 101 %
Prot.-Chr.	41 31 %	47 35 %	45 34 %	133 100 %
Andere	4 67 %	2 33 %	— —	6 100 %
Geen	17 63 %	6 22 %	4 15 %	27 100 %
Totaal	104 35 %	97 32 %	98 33 %	299 100 %

$\chi^2 = 16,678$

df = 6.

TABEL 54. *De positie op de F-scale, naar politieke partij.* (Nederlandse steekproef).

Partij	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
CHU	8 30 %	8 30 %	11 41 %	27 101 %
AR	7 15 %	20 43 %	20 43 %	47 101 %
VVD	6 40 %	4 27 %	5 33 %	15 100 %
KVP	42 34 %	40 32 %	43 34 %	125 100 %
PvdA	30 59 %	13 26 %	8 16 %	51 101 %
Andere	2 22 %	2 22 %	5 56 %	9 100 %
Totaal	95 35 %	87 32 %	92 34 %	274 101 %

$\chi^2 = 25,970$

df = 10.

TABEL 55. De positie op de F-scale, naar de levensbeschouwelijke richting van de opleiding, genoten door de onderwijzer. (Nederlandse steekproef).

Richting opleiding	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
Prot.-chr.	18 25 %	29 40 %	25 35 %	72 100 %
Rooms-kath.	37 32 %	37 32 %	43 37 %	117 101 %
Openbaar	45 47 %	29 30 %	22 23 %	96 100 %
Privé	— —	1 33 %	2 67 %	3 100 %
Totaal	100 35 %	96 34 %	92 32 %	288 101 %

$$\chi^2 = 14,198$$

$$df = 6.$$

TABEL 56. De positie op de F-scale, naar de levensbeschouwelijke richting van de school, waarin de onderwijzer les geeft. (Nederlandse steekproef).

Richting school	F-scale			
	Laag	Midden	Hoog	Totaal
Openb.	42 53 %	18 23 %	20 25 %	80 101 %
R.-Kath.	41 32 %	41 32 %	47 36 %	129 100 %
Prot.-Chr.	19 22 %	35 41 %	31 36 %	85 99 %
Bijz.-Neutraal	2 40 %	3 60 %	— —	5 100 %
Totaal	104 35 %	97 32 %	98 33 %	299 100 %

$$\chi^2 = 22,204$$

$$df = 6.$$

TABEL 57. *Vergelijking van de populatie en de steekproef t.a.v. de grootte van de gemeente, waarin de school gevestigd is.*

Grootte van de gemeente	Alle Nederlandse onderwijzers		Steekproef	
	aantal	%	aantal	%
100.000 en meer inw.	9.845*	25,5	79	26,3
50.000-99.999 inw.	4.520**	11,7	27	9,0
25.000-49.999 inw.	2.951**	7,6	21	7,0
10.000-24.999 inw.	9.272**	24,0	69	23,0
2.500- 9.999 inw.	10.003**	25,9	81	27,0
minder dan 2.500 inw.	2.069**	5,4	23	7,7
Totaal	38.660	100,1	300	100,0

* Ontleend aan de STATISTIEK VAN HET GEWOON EN VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS, 1949-1953; uitg. dr. het CBS.

**Samengesteld op grond van de ADRESLIJST VAN HET LAGER ONDERWIJS IN NEDERLAND, 1955. De grootte van de gemeenten werd bepaald met behulp van de BEVOLKING DER GEMEENTEN VAN NEDERLAND OP 1 JANUARI 1953; uitg. dr. het CBS.

TABEL 58. *Vergelijking van de populatie en de steekproef t.a.v. het geslacht van de onderwijzers.*

Geslacht	Alle Nederlandse onderwijzers		Steekproef	
	aantal*	%	aantal	%
mannen	19.333	53,5	163	54,3
vrouwen	16.821	46,5	137	45,7
totaal	36.154	100,0	300	100,0

* Ontleend aan de STATISTIEK VAN HET GEWOON EN VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS, 1949-1953; uitg. dr. het CBS.

TABEL 59. *Vergelijking van de populatie en de steekproef t.a.v. de leeftijd van de onderwijzers.*

Leeftijd	Alle Nederlandse onderwijzers		Steekproef	
	Aantal*	%	Aantal	%
25 of jonger	7.789	20,7	64	21,4
26-30	4.210	11,2	42	14,0
31-40	8.027	21,4	68	22,7
41-50	9.473	25,2	70	23,4
51-60	6.663	17,7	47	15,7
61 en ouder	1.488	3,7	8	2,7
Totaal	37.570	99,9	299**	99,9

* Ontleend aan de STATISTIEK VAN HET GEWOON EN VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS, 1949-1953; uitg. dr. het CBS.

** De leeftijd van één respondent is niet bekend.

TABEL 60. *Vergelijking van de populatie en de steekproef t.a.v. de klassegrootte.*

Klassegrootte	Alle Nederlandse onderwijzers		Steekproef	
	Aantal*	%	Aantal	%
30 of minder leerlingen	9.640	26,9	86	28,8
31-40 leerlingen	14.819	41,2	115	38,5
41 of meer leerlingen	11.457	31,9	98	32,8
Totaal	35.916	100,0	299**	100,1

* Ontleend aan de STATISTIEK VAN DE SCHOOL- EN KLASSEGROOTTE BIJ HET GEWOON LAGER ONDERWIJS, 1933-1954; uitg. dr. het CBS.

** In één geval is de klassegrootte onbekend.

SUMMARY

The primary school is one of the agencies by which a culture is transmitted to the younger generation. Laws and regulations prescribe the transmission of certain skills and knowledge, but it is left to the teacher to decide to a large extent on which norms of conduct he will put the main stress and what kind of personality characteristics he will encourage in the children. He is, however, not completely free to choose the cultural values in the normative sphere. To a certain degree he is influenced by his social environment. On the other hand his choice will depend on his personality, but – to some extent – his personality has in its turn been formed by his environment.

The Organization for Comparative Social Research has collected a large amount of data concerning the primary and secondary school teachers in seven countries: Belgium, France, the German Federal Republic, the Netherlands, Norway, Sweden and the United Kingdom. – In each country a stratified sample, consisting of about 300 primary and 100 secondary school teachers was subjected to an intensive interview. The following data, concerning only the primary school teachers, have been used in this study:

- 1) The answers of the teachers to a number of propositions as to how much emphasis should be given to various elements of child training;
- 2) The answers to the question: In these days, what qualities in children do you think a teacher should encourage most?;
- 3) A number of data describing the environment in which the teacher lives, and some personal data, such as the size of the community, geographical region, sex, age, religious affiliation, profession of the

father, political sympathy, type of education received by the teacher, type of school at which he is teaching, number, sex and age of the pupils (only for Dutch teachers). In this study these data are called „sociographic data”

4) An authoritarianism index based on the California F-scale (Adorno c.s.). In this study it is called „the F-scale”.

Four complex hypotheses have been tested:

A. The educational goals of the teachers in each country will differ from the educational goals of the teachers in other countries.

B. The educational goals of the teachers will vary with the sociographic data.

C. The educational goals of the teachers will vary with the F-scale scores.

D. The F-scale scores will vary with the sociographic data.

Hypothesis A was tested with the responses of the teachers in all participating countries, hypothesis D mainly with Dutch data and the hypotheses B and C exclusively with the Dutch data. All the hypotheses are supported by the data.

There were significant differences between the educational goals of the teachers in the various countries. The observed tendencies were, however, in some countries rather heterogeneous. Only three countries furnish a rather consistent set of tendencies. The teachers in the United Kingdom tend to develop non-nationalist ideas and to place the individual above society. – The French teachers tend toward the ideal of a hard-working, efficient individualist. The educational efforts must be of a mild nature and founded on advice of educational psychologists. – The Norwegian teachers on the whole prefer to let the pupils become active members of society. They are in favour of adopting somewhat more rigorous educational methods, but they are inclined to follow the advice of the educational psychologists.

The most important tendencies found among the Dutch teachers are:

The young teachers would like to train their pupils to become active members of society. They tend toward mild educational methods. The teachers in the Protestant schools lay much stress on submissive adjustment to authority or to social situations; those in

non-denominational schools give emphasis to some form of active adjustment to social situations. The educational goals of the teachers in the girls' classes of Catholic schools do not correspond with the traditional social role of women.

The teachers with low F-scale scores do not attach much value to obedience or submission to authority; they lay much stress on an active adjustment to society. The high scorers conform to the conventional values in society and are inclined to see submission to authority as an important virtue.

The male teachers tend to have lower F-scale scores than the female teachers and the younger teachers lower scores than the older ones. The teachers without any church membership have lower scores than those belonging to a church. Those who sympathise with the Anti-Revolutionary Party (a Protestant political party) tend to have high scores, and the teachers who prefer the Labour Party are largely represented in the lower part of the F-scale. The teachers, who have themselves been trained in Protestant schools tend to be high on the F-scale and those educated in non-denominational schools tend toward low scores. The same tendency applies to the type of school at which they are teaching: those teaching at Protestant schools tend toward high scores and those teaching at non-denominational schools toward low scores.

Chapter VII contains some theoretical points concerning the findings of this study and some recommendations for further research.

RÉSUMÉ

L'école primaire est l'un des moyens, par lesquels une culture est transmise à la jeune génération. Des lois et des règlements prescrivent la transmission de certains arts et d'un certain savoir, mais c'est à l'instituteur qu'il appartient de décider dans une large mesure, quelles seront les normes, sur lesquelles il devra mettre l'accent principal et aussi de choisir parmi les caractéristiques de la personnalité celles qu'il encouragera chez les enfants. Mais il n'est pas complètement libre de choisir les valeurs culturelles dans la sphère normative. Jusqu'à un certain degré, il est influencé par son environnement social. D'un autre côté son choix dépendra de sa propre personnalité, mais dans une certaine mesure sa personnalité, à lui, se trouve avoir été formée par son environnement.

L'Organisation pour la Recherche Sociale Comparative a réuni une grande quantité de données concernant les instituteurs de l'enseignement primaire et secondaire dans sept pays: Belgique, France, République Fédérale d'Allemagne, Pays-Bas, Norvège, Suède, Royaume-Uni. – Dans chaque pays, un échantillon stratifié du personnel enseignant composé d'environ 300 instituteurs de l'enseignement primaire et 100 professeurs de l'enseignement secondaire fut soumis à un interrogatoire intensif. Les données suivantes concernant uniquement les instituteurs de l'enseignement primaire furent employées dans cette étude:

- 1) Les réponses obtenues des instituteurs sur un certain nombre de propositions relatives à l'importance qu'il y a lieu de donner à différents éléments de l'éducation enfantine;
- 2) Les réponses à la question: A l'heure actuelle, quelles sont les qualités chez les enfants qu'à votre avis l'instituteur devrait le plus encourager?

3) Une certaine quantité de données fournissant la description de l'environnement dont l'instituteur est entouré dans sa vie ainsi que quelques données personnelles comme l'importance de la communauté, la région géographique, le sexe, l'âge, attaches religieuses, profession du père, sympathies politiques, type d'éducation reçue par l'instituteur, type d'école, dans laquelle il enseigne, nombre, sexe et âge des élèves (pour les instituteurs hollandais seulement). Dans l'étude présente, ces données sont appelées „données sociographiques”.

4) Un index des qualités autoritaires basé sur l'échelle „F” de Californie (Adorno c.s.). Dans l'étude présente, elle est appelée „l'échelle F”.

Quatre hypothèses complexes furent mises à l'épreuve:

A. Les buts que les instituteurs poursuivent dans l'éducation dans chaque pays différeront des buts poursuivis par les instituteurs dans les autres pays.

B. Ces buts varieront avec les données sociographiques.

C. Ces buts varieront avec les résultats obtenues en employant l'„échelle F”.

D. Ces résultats de l'„échelle F” varieront avec les données sociographiques.

L'hypothèse A fut vérifiée avec les réponses fournies par les instituteurs de tous les pays participant à l'enquête, l'hypothèse D le fut avec les données hollandaises principalement, tandis que les hypothèses B et C furent vérifiées exclusivement avec les données hollandaises. Les données supportent toutes les hypothèses.

Il y avait des différences significatives entre les buts que les instituteurs des différents pays se proposaient dans l'éducation de leurs élèves. Les tendances observées s'avérèrent cependant hétérogènes dans quelques-uns de ces pays. Il n'y a que 3 pays qui fournissent une série de tendances tant soit peu conformes à leur logique interne. Les instituteurs du Royaume-Uni ont tendance à développer des idées non-nationalistes et à placer l'individu audessus de la société. – Les instituteurs français tendent vers l'idéal individualiste d'une personne travaillant durement et avec efficience. Les efforts dans l'éducation doivent être empreints de douceur et fondés sur les avis de psychologues entraînés en matière d'éducation. Les instituteurs

norvégiens préfèrent dans l'ensemble que l'on permette aux élèves de devenir des membres actifs de la société. Ils sont en faveur de l'adoption de méthodes d'éducation un peu plus rigoureuses, mais ils inclinent à suivre l'avis de psychologues entraînés en matière d'éducation.

Les tendances les plus importantes trouvées parmi les instituteurs hollandais sont les suivantes: Les instituteurs jeunes aimeraient entraîner leurs élèves à devenir des membres actifs de la société. Ils tendent à adopter des méthodes d'éducation basées sur la douceur. Les instituteurs des écoles protestantes mettent un accent particulier sur le rapport de soumission vis-à-vis de l'autorité ou dans les situations sociales rencontrées; les instituteurs d'écoles non-confessionnelles mettent l'accent sur quelque forme d'adaptation active aux situations sociales. Les buts poursuivis par les instituteurs pour l'éducation des élèves dans les classes féminines d'écoles catholiques ne correspondent pas au rôle social traditionnel des femmes.

Les instituteurs cotés bas à l'échelle „F” n'attachent pas beaucoup de valeur à l'obéissance ou à la soumission à l'autorité; ils mettent beaucoup d'accent sur une adaptation active dans la vie sociale. Ceux qui ont une cote élevée se conforment aux valeurs conventionnelles dans la vie sociale et inclinent à considérer la soumission à l'autorité comme une vertu importante. Les instituteurs masculins obtiennent généralement des cotes à l'échelle „F” plus basses que les institutrices; les instituteurs jeunes sont également cotés plus bas que les plus âgés.

Les instituteurs n'appartenant à aucune église ont des cotes plus basses que ceux ayant des attaches confessionnelles. Ceux qui sympathisent avec le Parti Anti-Révolutionnaire (un parti politique protestant) ont des cotes plutôt élevés et les instituteurs dont les préférences vont au Parti du Travail sont largement représentés dans la partie inférieure de l'échelle „F”. Les instituteurs qui ont bénéficié de l'enseignement des écoles protestantes apparaissent sur les hauts de l'échelle „F” et ceux qui ont été éduqués dans les écoles non-confessionnelles se retrouvent plus bas sur cette échelle. La même tendance s'applique au type de l'école, dans laquelle ils enseignent; ceux qui enseignent dans les écoles protestantes ont des

cotes élevées, tandis que ceux qui enseignent dans les écoles non-confessionnelles ont des cotes inférieures.

Le chapitre VII contient quelques points théoriques concernant les résultats qui se dégagent de cette étude et également quelques recommandations pour des recherches ultérieures.

Traduit par J. Kolloch.

RESUMEN

La enseñanza primaria es una institución por la cual las generaciones nuevas reciben la cultura. Leyes y disposiciones prescriben la transmisión de ciertos conocimientos y habilidades, pero es dejado en gran parte al maestro decidir en qué normas de conducta quiere poner el acento principal y qué rasgos característicos personales quiere alentar en los niños. Sin embargo, no tiene completa libertad de elegir los valores culturales en la esfera normativa. Hasta cierto punto está bajo la influencia de su ambiente social. Por otro lado su preferencia dependerá de su personalidad, pero en cierto modo su personalidad a su vez ha sido formado por su ambiente.

La Organización de Investigaciones Sociales Comparadas ha reunido gran cantidad de datos concerniente a los maestros y profesores de la enseñanza primaria y secundaria en siete países: Bélgica, Francia, la República Confederada de Alemania Occidental, Holanda, Noruega, Suecia y el Reino Unido. En cada país una muestra estratificada, compuesta por próximamente 300 maestros de la enseñanza primaria y 100 profesores de la enseñanza secundaria, ha sido sometida a un interview intensivo. Los datos siguientes, refiriéndose sólo a los maestros de la enseñanza primaria, han sido utilizados en este estudio:

- 1) Las respuestas de los maestros a un número de proposiciones en relación con la énfasis que conviene ponerse en varios elementos de la formación de los niños.
- 2) Las respuestas a la pregunta: ¿Qué cualidades en los niños el maestro debe alentar más en este tiempo?
- 3) Un número de datos, que describen el ambiente en que vive el maes

tro y algunos datos personales, como la extensión del municipio, comarca, sexo, edad, afiliación religiosa, profesión del padre, simpatía política, carácter de la escuela en que está enseñando, número, sexo y edad de los alumnos (sólo respecto a maestros holandeses). En este estudio estos datos se llaman „datos sociográficos”.

4) Un índice de autoritarismo, fundado en la California F-scale (Adorno c.s.). En este estudio se llama „the F-scale”.

Cuatro hipótesis complejas han sido probadas:

A. Las finalidades de los maestros en la educación en cada país serán diferentes de las en otros países.

B. Las finalidades de los maestros en la educación variarán con los datos sociográficos.

C. Las finalidades de los maestros variarán con el punto en la escala-F.

D. Los puntos en la escala-F variarán con los datos sociográficos.

Hipótesis A ha sido probada con las respuestas de los maestros en todos los países participantes, hipótesis D principalmente con datos de Holanda y hipótesis B y C exclusivamente con datos de Holanda. Todas las hipótesis se apoyan en los datos.

Había una diferencia significativa entre las finalidades de los maestros en la educación en los varios países. La tendencia general, sin embargo, en algunos países era bastante heterogénea. Sólo tres países muestran un conjunto bastante consistente de tendencias. Los maestros en el Reino Unido tienden a desarrollar ideas no nacionalistas y a poner lo individual por cima de la comunidad. Los maestros en Francia tienden al ideal del individualista trabajador y eficiente. Los esfuerzos educativos han de ser benévolos y fundados en el consejo de psicólogos educadores. Los maestros de Noruega prefieren generalmente hacerlos a los alumnos miembros activos de la sociedad. No condenan métodos un poco más severos; al mismo tiempo están por seguir el consejo de los psicólogos educadores.

En Holanda los maestros jóvenes quieren hacerlos a los alumnos miembros activos de la sociedad. Prefieren métodos benévolos. Los maestros en las escuelas protestantes insisten más en la sumisión a la autoridad o a la situación social; los maestros en las escuelas no confesionales insisten en alguna manera de adaptación a situaciones sociales. Las finalidades de las maestras en las clases para niñas de

las escuelas católicas no corresponden con el papel tradicional en la sociedad de la mujer.

Los maestros con puntos bajos en la escala-F no dan gran importancia a la obediencia o a la sumisión a la autoridad; insisten más en la adaptación activa a la sociedad. Los con puntos altos en la escala-F se conforman con los valores convencionales en la sociedad y están por considerar la sumisión a la autoridad como una virtud importante.

Los maestros tienen generalmente puntos más bajos en la escala-F que las maestras y los maestros más jóvenes puntos más bajos que los de mayor edad. Los maestros que no son afiliados a una asociación religiosa, tienen puntos más bajos que los que pertenecen a una iglesia. Los que simpatizan con el Partido Antirrevolucionario (un partido político protestante) tienen en general puntos altos y los maestros que prefieren el Partido Obrero se encuentran mucho en la parte más baja de la escala-F. Los maestros que se han educado en escuelas protestantes, se hallan generalmente en la parte más alta de la escala-F y los que se han educado en escuelas no confesionales en la parte más baja. La misma tendencia vale, cuando consideramos el tipo de escuela en que están enseñando; los que enseñan en escuelas protestantes, tienden a puntos altos y los que enseñan en escuelas no confesionales, tienden a puntos bajos en la escala-F.

Capítulo VII contiene algunos puntos teóricos concerniente a los resultados de este estudio y unas recomendaciones de continuar la investigación.

Traducido por p. J. J. Lub OESA, litt. drs.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Volksschule gehört zu den Einrichtungen, durch welche die Kultur an die jüngere Generation vermittelt wird. Gesetze und Vorschriften erzwingen die Vermittlung gewisser Fertigkeiten und Kenntnisse, aber die Wahl der Normen, die dem Kind zu eigen gemacht werden, und der persönlichen Eigenschaften, die gefördert werden, wird zum grossen Teil dem Lehrer überlassen. Der Lehrer ist jedoch nicht ganz frei bei der Wahl der normativen Kulturwerte. Im bestimmten Masse wird er beeinflusst von seiner sozialen Umgebung. Andererseits hängt die Wahl von seiner Persönlichkeit ab, aber auch seine Persönlichkeit wird in gewisser Hinsicht von der sozialen Umgebung mitgeformt.

Die Organisation für Vergleichende Sozialforschung hat eine Vielzahl von Daten über Volks- und Oberschullehrer in sieben Ländern (Belgien, Frankreich, Deutsche Bundesrepublik, Niederlande, Norwegen, Schweden, Vereinigtes Königreich) versammelt. In jedem Land wurden bei einer geschichteten Auswahl von 300 Volksschullehrern und 100 Oberschullehrern ausführliche Fragesprache durchgeführt. Die folgenden Daten, in Bezug auf die Volksschullehrer, wurden in dieser Abhandlung verarbeitet:

- 1) Die Antworten der Lehrer auf eine Zahl von Behauptungen bezüglich der Kindererziehung.
- 2) Die Antworten auf die Frage: An der Entwicklung welcher charakterlichen Eigenschaften sollte ein Lehrer heutzutage besonders interessiert sein?
- 3) Einige Personalien und Daten bezüglich der sozialen Umgebung der Lehrer, wie die Grösse der Gemeinde, geographisches Gebiet, Geschlecht, Alter, Konfession, Beruf des Vaters, politische Sympa-

thien, Richtung der Schule in der der Lehrer ausgebildet wurde, Richtung der Schule in der der Lehrer Unterricht gibt, Zahl, Geschlecht und Alter der Schüler (nur für niederländische Lehrer). Diese Daten werden in dieser Abhandlung „soziographische Daten“ genannt.

4) Ein Index der autoritären Einstellung, basiert auf der kalifornischen F-scale (Adorno c.s.). In dieser Abhandlung wird dieser Index die „F-scale“ genannt.

Vier Komplexe Hypothesen wurden geprüft:

A) Die Erziehungsideale der Lehrer in jedem Land werden sich von den Erziehungsidealen der Lehrer in anderen Ländern unterscheiden;

B) Die Erziehungsideale der Lehrer werden mit den soziographischen Daten variieren;

C) Die Erziehungsideale der Lehrer werden mit den Positionen auf der F-scale variieren;

D) Die Positionen auf der F-scale werden mit den soziographischen Daten variieren.

Die Prüfung der Hypothese A erfolgte mit Daten aus allen beteiligten Ländern; die Hypothese D wurde hauptsächlich und die Hypothesen B und C ausschliesslich mit niederländischen Daten geprüft. Alle Hypothesen wurden von den Daten unterstützt.

Es gab signifikante Unterschiede zwischen den Erziehungsidealen der Lehrer in allen beteiligten Ländern. Die wahrgenommenen Tendenzen waren in einigen Ländern heterogen. Nur drei Länder zeigen konsistente Tendenzen. Die englischen Lehrer neigen zur Entwicklung einer nicht-nationalistischer Erziehung und schätzen den Einzelnen höher als die Gesellschaft ein. Die französischen Lehrer neigen zum Ideal eines hart arbeitenden, zweckmässigen Individualisten. Sie wollen milde, psychologisch fundierte Erziehungsmethoden anwenden. Die norwegischen Lehrer wollen die Kinder zu aktiven Mitgliedern der Gesellschaft erziehen. Sie möchten etwas strengere Erziehungsmethoden einführen; diese müssen dennoch psychologisch fundiert sein.

Die wichtigsten Befunde bezüglich der niederländischen Lehrer sind:

Die jungen Lehrer wollen ihre Schüler zu aktiven Mitgliedern der

Gesellschaft erziehen. Sie neigen zu milden Erziehungsmethoden. Die Lehrer in protestantischen Schulen betonen die Unterworfenheit der Kinder den Machthabern oder der Gesellschaft gegenüber. Die Erziehungsideale der Lehrerinnen in den Mädchenklassen der katholischen Schulen weichen von der traditionellen sozialen Rolle der Frau ab.

Die Lehrer mit niedrigen Positionen auf der F-scale legen nicht viel Wert auf Gehorsamkeit und Unterworfenheit gegenüber der Autorität; sie bevorzugen die aktive Anpassung an die Gesellschaft. Diejenigen, die auf der F-scale hohe Positionen haben, konformieren sich an die traditionellen gesellschaftlichen Werte und halten eine passive Anpassung an die Autorität für eine wichtige Tugend.

Die männlichen Lehrer stehen durchschnittlich niedriger auf der F-scale als die Lehrerinnen und die Jüngeren niedriger als die Älteren. Die Lehrer, die zu keiner Kirche gehören, haben niedrigere Positionen als die Mitglieder einer Kirche. Die Mitglieder der Anti-Revolutionären Partei (eine protestantische politische Partei) und diejenigen, die mit dieser Partei sympathisieren, haben relativ hohe Positionen auf der F-scale; diejenigen, die die Partei der Arbeit bevorzugen, haben relativ niedrige Positionen. Die Lehrer, die in protestantischen Schulen ausgebildet wurden, stehen relativ hoch auf der F-scale; die Lehrer, die in nicht-konfessionellen Schulen ausgebildet wurden, haben durchschnittlich niedrigere Positionen. Dasselbe gilt für die Richtung der Schule, in der die Lehrer Unterricht geben; die Lehrer in den protestantischen Schulen haben durchschnittlich die höchsten und in nicht-konfessionellen Schulen die niedrigsten Positionen.

Das siebende Kapittel enthält einige theoretische Punkte bezüglich der Befunde und einige Suggestionen für die Fortsetzung der Forschung auf demselben Gebiet.

LIJST VAN AANGEHAALDE WERKEN

- ADORNO, T. W., E. FRENKEL-BRUNSWIK, D. J. LEVINSON en R. N. SANFORD.
- The authoritarian personality. New York, Harper, 1950.
- Adreslijst van het Lager onderwijs in Nederland. Zutphen, Thieme, 1955.
- ALBADA, L. E. W. VAN. - Intelligentie en lichamelijke gesteldheid. Proefschrift Groningen. Assen, Van Gorcum, 1956.
- ALEXANDER, F. - Onze redeloze wereld. Utrecht, Bijleveld, 1953.
- AUBERT, V. - Individet i internasjonal politikk. „Impuls”, 1954 (4).
- AUBERT, V., G. HALDORSEN en P. O. TILLER. - Laereres holdning til yrkesrollen og oppdragesspørsmål. Oslo, Institutt for Samfunnsforskning, 1956.
- AUBERT, V., B. R. FISHER en S. ROKKAN. - A comparative study of teachers' attitudes to international problems and policies: preliminary review... enz. „The Journal of social issues”, 1954: 25-39.
- BENEDICT, R. - Patterns of culture; vijfde druk. New York, The New American Library, 1949.
- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 Januari 1953. Uitg. dr. het Centraal Bureau voor de Statistiek. Utrecht, de Haan, 1953.
- BOESCH, E. - Persönlichkeit und Gemeinschaft. In: „Albert Wellek. - Bericht über den 19. Kongress der Deutschen Gesellschaft für Psychologie”. Göttingen, Hogrefe, 1954.
- BOGUSLAW, R. - Sociometric methodology and valid cross-national research. „International social science bulletin”, 1955: 567-575.
- BOUMAN, P. J. - Sociologie: begrippen en problemen; zesde druk. Antwerpen, Standaard boekhandel, 1953.
- CHORUS, A. M. J. - Grondslagen der sociale psychologie. Leiden, Stenfert Kroese, 1953.
- CHRISTIE, R., J. HAVEL en B. SEIDENBERG. - Is the F-scale irreversible? „The Journal of abnormal and social psychology”, 1958: 143-159.
- COOMBS, C. H. - Mathematical models in psychological scaling. „American statistical association journal”, Dec. 1951: 480-489.
- COOMBS, C. H. - Psychological scaling without a unit of measurement. „Psychological review”, vol. 57 (3), 1950: 145-158.

- COOMBS, C. H. – Theory and methods of social measurement In: „Research methods in the behavioral sciences; edited by L. Festinger and D. Katz”. New York, Dryden Press, 1953.
- COOMBS, C. H. – A theory of psychological scaling. „Engineering research bulletin” nr. 34, University of Michigan, 1952.
- COOMBS, C. H., H. RAIFFA en R. M. THRALL. – Some views on mathematical models and measurement theory. In: „R M Thrall, C. H Coombs en R L. Davis – Decision processes”, New York, Wiley, 1954.
- DUFRENNE, M. – La personnalité de base. Paris, Presses Universitaires de France, 1953
- DUIJKER, H. C. J. – Comparative research in social science with special reference to attitude research. „International social science bulletin”, 1955. 555–566.
- DUIJKER, H C. J en S ROKKAN. – Organizational aspects of cross-national social research „Journal of social issues”, 10 (4): 8–24, 1954.
- ENGELS, F. – Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats; 18e druk. Stuttgart, Dietz, 1919.
- GROOT, A D. DE. – De betekenis van „significantie” bij verschillende typen onderzoek „Nederlands tijdschrift voor psychologie en haar grensgebieden”, 1956. 398.
- GULLIKSEN, H. – Theory of mental tests. New York, Wiley, 1950.
- GUTTMAN, L. – The Cornell technique for scale and intensity analysis. „Educational and psychological measurement”, Vol 7 247–279, 1947
- HUIZINGA, J. – De mensch en de beschaving. Amsterdam, Pantheon, 1946.
- ISRAEL, J. – Self-evaluation and rejection in groups. Stockholm, Almqvist en Wicksell, 1956
- JACOBSON, E. – Methods used for producing comparable data in the OCSR seven-nation attitude study. „Journal of social issues”, 1954 40–51.
- KRECH, D en R. S CRUTCHFIELD – Theory and problems of social psychology; 5e uitg, 4e druk New York, McGraw–Hill, 1948
- KROEBER, A. L. en C. KLUCKHOHN. – Culture. „Papers of Peabody Museum”, 47 (1), 1952.
- KRUIJT, J. P. – Inleiding tot de sociale wetenschappen. In: „Eerste Nederlandse Systematisch Ingerichte Encyclopaedie”, dl. 3 Amsterdam, 1947. Lager onderwijswet, 1920.
- LEPLAE, C. – Différences culturelles entre instituteurs d’expression française et flamande. „Bulletin de l’Institut de recherches économiques et sociales de l’Université de Louvain”, 1955: 709–754.
- LEPLAE, C. – Différences culturelles entre instituteurs flamands, franco-phones et hollandais. „Bulletin de l’Institut de recherches économiques et sociales de l’Université de Louvain”, 1956: 731–741.
- LYSEN, A. – Sociologie. In. „Eerste Nederlandse Systematisch Ingerichte Encyclopaedie”. Amsterdam, 1947.
- MISPELBLUM BEYER, F. – Over het begrip „autoritaire persoonlijkheid”.

- „Nederlands tijdschrift voor de psychologie en haar grensgebieden”, 1957: 367-391.
- MONCHAUX, C. DE en S. SHIMMINS. – Some problems of method in experimental group psychology. „Human relations”, 8 (1): 53-60, 1955.
- NUTTIN, J. – Personality. „Annual review of psychology”. Vol. 6, 1955.
- OSBURN, W. F. en M. F. NIMKOFF. – A handbook of sociology. Londen, 1953.
- OLDENDORFF, A. – Sociale en psychologische arbeidsproblemen in de zelfstandige onderneming. Proefschrift Utrecht. Antwerpen, Het Spycycker, 1940.
- PIEPER, J. – De regels van het maatschappelijk spel. Utrecht, Het Spectrum, 1956.
- Report on activities 1950-1958. Institutt for Samfunnsforskning, Oslo 1958.
- ROKKAN, S. – Comparative cross-national research: a selection of references for some major lines of study. „International social science bulletin”, vol. 7 (4): 622-641, 1955.
- ROKKAN, S. – Current sociological research: a note on trends toward international comparability. „Transactions of the Third World congress of sociology”, vol. 7: 51-60, Londen, International Sociological Association, 1956.
- ROKKAN, S. – Ideological consistency and party preference: a note on findings from a seven-country survey of teachers' attitudes. OCSR/CO/74, (stencil). Oslo, 1956.
- ROKKAN, S. – An experiment in cross-national research co-operation: the Organization of Comparative Social Research. „International social science bulletin”, 7 (4): 645-652, 1955.
- ROKKAN, S. – Party preferences and opinion patterns in Western Europe: a comparative analysis. „International social science bulletin”, 1955: 575-596.
- ROMMETVEIT, R. en J. ISRAEL. – Notes on the standardization of experimental manipulations and measurements in cross-national research. „Journal of social issues”, 10 (4): 61-68, 1954.
- SANFORD, F. H. – Authoritarianism and leadership. Philadelphia, Stephenson, 1950.
- SCHACHTER, S. – Interpretive and methodological problems of replicated research. „Journal of social issues”, 10 (4): 52-60, 1954.
- SCHACHTER, S., J. NUTTIN, C. DE MONCHAUX, e.a. – Cross-cultural experiments on threat and rejection. „Human relations”, 7 (4): 403-439, 1954.
- Statistiek van het gewoon en voortgezet gewoon lager onderwijs, 1949-1953. Uitg. dr. het Centraal Bureau voor de Statistiek. Utrecht, de Haan, 1953.
- Statistiek van de school- en klasse-grootte bij het gewoon lager onderwijs, 1933-1954. Uitg. dr. het Centraal Bureau voor de Statistiek. Utrecht, de Haan, 1954.
- STOUFFER, S. A., L. GUTTMAN, E. A. SUCHMAN, e.a. – Measurement and pre-

- diction. Studies in social psychology in World war II; Vol. 4. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1950.
- TITUS, H. E. en E. P. HOLLANDER. – The California F-scale in psychological research: 1950–1955. „Psychological bulletin”, 1957: 47–64.
- VRIES REILINGH, H. D. DE en K. BASCHWITZ. – Menschen ohne Heimat. „Sociaal kompas”, 1955: 1–75.
- WEBER, A. – Kultursoziologie. In: „Handwörterbuch der Soziologie, uitg. dr. A. Vierkandt”. Stuttgart, Enke, 1931.
- WERT, J. E., C. O. NEIDT en J. S. AHMANN. – Statistical methods in educational and psychological research. New York, Appleton-Century-Crofts, 1954.

STELLINGEN

I

De F-scale geeft een bruikbare indicatie voor de autoritaire instelling.

II

De autoritaire instelling is niet één „syndroom”; zij bevat kwalitatief onderscheiden varianten.

III

Democratie in formele zin kan aan haar doelstelling niet beantwoorden, wanneer zij niet steunt op daaraan beantwoordende opvattingen en gedragswijze van individuele mensen.

IV

De gedachtengang, die aan de „scaling” van Coombs ten grondslag ligt, kan van beslissende betekenis zijn voor een verdere ontwikkeling van de psychologische meting.

V

De normaalverdeling heeft veel toepassingen gevonden in de statistiek en vooral in de psychologische meting, niet vanwege haar juistheid, maar vanwege haar gemakkelijkerheid.

VI

Bij de toepassing van de tekentoets wordt vaak een logische fout gemaakt.

VII

Het artikel van Professor Kouwer sticht verwarring in de opvattingen betreffende de statistiek. (B. J. Kouwer: Een statistische mythe. Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie en haar grensgebieden 1958, p. 327-331).

VIII

Het Q-model van de factoranalyse dient in de sociale wetenschappen een ruimere toepassing te vinden.

IX

In het bedrijfsleven ziet men vaak een inconsequentie ten aanzien van de eisen, die aan een te benoemen baas gesteld worden en de verwachtingen, die men na zijn benoeming van hem koestert.

X

Het is aan te bevelen dat de studenten aan een Technische Hogeschool gedurende enige tijd praktisch werk in bedrijven verrichten op verschillende hiërarchische niveaus.

XI

De invoering van een systeem van personeelsbeoordeling zonder nauwkeurig vooronderzoek kan gevaarlijk zijn.

XII

Bedrijfspsychologische inzichten zouden meer bekendheid moeten verkrijgen in niet-industriële organisaties, waarin mensen moeten samenwerken.

XIII

Het is raadzaam, dat de huidige samenleving, in verband met de tweede industriële revolutie, een sociaal en economisch program ontwerpt.

XIV

Ontspanning heeft niet primair tot doel de mens kennis en beschaving bij te brengen, maar hem te verplaatsen uit de sfeer van zijn dagelijkse activiteiten.

XV

Bij de huidige maatschappelijke verhoudingen in Nederland is het juist van sociale of economische statuscategorieën te spreken dan van standen of klassen.

XVI

Culturele contacten tussen de West-Europese landen en de Europese landen achter het IJzeren Gordijn, in het bijzonder Polen, dienen gestimuleerd te worden.

XVII

Het bewijs van de sociale natuur van de mens vanuit de „sociale eigenschappen” is niet overtuigend. (Angelinus: Wijsgerige gemeenschapsleer. Nijmegen, 1946, p. 22-23.)

XVIII

Het handhaven van het in een C.A.O. vastgestelde loon is in de niet-fabrieksmatige opdrachtnemende bouwbedrijven moeilijker dan in verschillende andere takken van de nijverheid. (Het begrip „niet-fabrieksmatig opdrachtnemend bouwbedrijf” wordt hier gebruikt in die zin, die eraan gegeven wordt door A. Hendriks: De prijsvorming in het bouwbedrijf. Rotterdam 1957.)

XIX

De Bogardus scale kan gezien worden als één concrete vorm van de Guttman scale.

Stellingen behorende bij M. Albinski. De onderwijzer en de cultuuroverdracht,
Nijmegen 1959

